

*Kransen
Husfrue
Korset
- Tre stadier på livets vei*

*En analyse av Sigrid Undsets
Kristin Lavransdatter
i et eksistensfilosofisk perspektiv*

*NOR4090 - Masteroppgave i nordisk, særlig norsk, litteratur og språk
av
Trude Røli*

*Institutt for lingvistiske og nordiske studier
Universitetet i Oslo
Høsten 2006*

Forord

Perioden med skriving av denne masteroppgaven har vært en intens og krevende periode. Men samtidig har det vært en meget utviklende periode som har gitt meg et givende avbrekk fra min vanlige jobb som lærer i ungdomsskolen. Arbeidet med oppgaven har vært milevis fra min arbeidsdag som lærer, men har også gitt meg en annen motivasjon og større innsikt i fagfeltet mitt. Jeg skylder først og fremst veilederen min, Liv Blikrud, stor takk for konstruktive tilbakemeldinger og uvurderlig hjelp underveis med oppgaven. I tillegg vil jeg takke min mann som har vært en nødvendig støtte for meg i denne perioden.

Trondheim, november 2006

Trude Røli

Innholdsfortegnelse

Innledning	4
Kierkegaard og hans livsstadier	8
Filosofien hans	8
En kompleks filosofi.....	8
Tanker om individets eksistens.....	9
Subjektivitet.....	10
De tre stadiene	12
Det estetiske stadiet	13
Det etiske stadiet.....	15
Det religiøse stadiet	17
Oppsummering	20
Kierkegaards og Undsets syn på kristendommen	23
Inkarnasjonen. Nåde/synd. Den frie vilje.	24
Subjektivismen.	25
Ytre og indre fromhet	26
Antipuritanisme	27
Martyriet	28
Den historiske Gud. Lengsel etter evigheten.....	28

Analyse av trilogien om Kristin Lavransdatter

Kransen	30
Det estetiske ytre	30
De dyriske naturdrifter	32
Den sanselige opplevelse.....	34
Den sanselige erotikken.....	35
Å leve umiddelbart	38
Moralsk ansvar, angst og skyld	43
Mangelfull innsikt	46
Den rette tro.....	48
Husfrue	51
Husfrue og mor.....	51
Ekteskapelig forpliktelse	56
Bitterhet, egensinn og hovmod.....	61
Glimtvis innsikt	64
Anger, skyld og nåde.....	66
Tillit og tro.....	67
Den religiøse plikten, sinnelag og holdninger	68
Nestekjærlighet og barmhjertighet	70

Korset	72
Kristins hovedsynd; hovmodet	72
Å elske sin neste	79
Troen på den allmektige Gud	85
Takknemlighet	88
Troens paradoks.....	90
Synd og skyld	92
Konklusjon	96
Bibliografi.....	101

Innledning

Undsets tankemessige tyngdepunkt ble i årene før hun skrev *Kristin Lavransdatter* forskjøvet fra en besinnelse på menneskets telos og essens til dets eksistens (Bliksrud, 1995, s. 181). Hun skriver videre at for Undset er: ” ... interessen omkring det dypeste og egentligste i mennesket aktualisert: Sinnets uro springer ut av de uomgjengelige og ”evige” spørsmål ...” (sst.). Også Kristin Meberg Hansen (1995, s. 61) har et lignende syn: ”*Kristin Lavransdatter* er en roman om det kjempende menneske. Undset skildrer et menneske i kamp med tilværelsen; med seg selv, med medmennesker, med Gud.” Vi ser tydelig i disse sitatene at Undset har et eksistensialistisk tyngdepunkt i et av hennes største romanverk, *Kristin Lavransdatter*.

Søren Aabye Kierkegaard er kjent som forløperen for den eksistensialistiske filosofien som vokste fram på 1900-tallet. Det er ingen tvil om at Undset kjente Kierkegaards forfatterskap. Flere av bindene¹ i *Søren Kierkegaards samlede værker* og en rekke enkeltverk av Kierkegaard finnes i Sigrid Undsets bibliotek på Bjerkebæk, og i flere av bindene har hun notert ivrig i marginen.² Av disse bøkene vil jeg særlig nevne noen som har direkte relevanse for presentasjonen av Kierkegaard i oppgaven min. Det gjelder *Enten-eller: første Deel*, *Enten-eller: anden Deel*, *Stadier paa Livets Vei: studier af Forskjellige* og *Kjerlighedens gjerninger: nogle christelige overveielser i talers form*. På Bjerkebæk hadde Undset også bøker om Søren Kierkegaard.³ Undset kommer også inn på Kierkegaards filosofi og kritikk av kristendommen i flere essays. Undset skrev ikke noe eget innlegg om Kierkegaard, men hennes essays vitner om at hun var innforstått med hans filosofi og hans forhold til kristendommen. Av og til bruker hun kierkegaardske begreper retorisk, som en allmenn referanse. Det gjør hun i artikkelen ”Den hellige familie”, når hun reflekterer over ungdommens problemer og ”de mange

---

¹ Oppl. er hentet gjennom: <http://wgate.bibsys.no/search/gen?bibk=wa&lang=N&bibl=MAIHAUG>

² I forhold til denne opplysningen, henviser jeg til Liv Bliksrud.

³ Oppl. er hentet gjennom: <http://wgate.bibsys.no/search/gen?bibk=wa&lang=N&bibl=MAIHAUG>

faktorer som gjør det vanskelig for ungdommen av idag at 'realisere det almene' som Kierkegaard kaldte det" (Undset, 1935b, s. 4). I etterordet (som er kalt "Forord"!) til sin norske oversettelse av G.K. Chestertons bok *Det evige menneske* (1931) skriver Undset at hun har lagt merke til at det er blitt påpekt filosofiske likhetspunkter mellom Chesterton og Kierkegaard. Men selv finner hun at de to filosofenes innstilling til livet er "fundamentalt ulik" (Chesterton, 1931, s. 448). Likhetene fant hun i deres kritikk av samtidens utvannede kristendom og etterlysningen av en religiøs lidenskap. Undset hadde stor sans for Kierkegaards polemikk mot den danske statskirken. I artikkelen "Blasfemi" sammenligner hun den borgerlige kristendomsform Kierkegaard gikk til angrep på med sin egen tids kristendomsfargede spiritisme, som hun spotter nådeløst i artikkelen. Hun skriver: "Spiritismen ... fortsetter den utvikling som Søren Kierkegaard hudflettet i 'Øieblirket' – bort fra det nye Testamentes forkynnelse av det store og fryktelige eventyr på liv og død i all evighet, mot enslags nytte- og hyggetro som gir anledning til tekkelig selskapelighet, behagelige stemninger og heisasa og hopsasa." (Undset, 1935a, s. 163). Essayene er publisert noen år etter at hun skrev *Kristin Lavransdatter*, men bøkene av Kierkegaard som finnes i Undsets bibliotek er trykket før. Undsets utgave med hans samlede skrifter kom ut i 1920, og hun har også bøker av Kierkegaard fra hans egen tid.

En stor del av resepsjonen av *Kristin Lavransdatter* mener å se den grunnleggende konflikten i romanen som det Ellisiv Steen (1969, s. 134) mener er: "Mennesket stilt i konflikt mellom jord og himmel." Ellisiv Steen har en allmennreligiøs tilnærming i sin estetiske studie. Oftestads tilnærming er religiøs og ideologisk. For ham representerer romanen en kristen forkynnelse, men han legger også vekt på Undsets allmennmenneskelige innsikter i menneskelivet. Oftestad mener at en avdekking av menneskets livsvilkår er Undsets tematiske formål. Flere som legger vekt på hvordan konflikten mellom himmel og jord nedfeller seg i *Kristin*, er Liv Bliksrud, med en thomistisk tilnærming, Kristin Meberg Hansen, med en augustinsk tilnærming, og Bente Heltoft som med sin estetiske analyse ser romanen som en konflikt mellom to motpoler; drift og bevissthet.

Hansen mener at mennesket splittes mellom kjærligheten til Gud og kjærligheten til denne verden. Kampen blir å overvinne den jordiske kjærligheten. Hansen mener Kristins måte å elske på er syndig. Jeg mener at både Kierkegaard og Undset står for den holdningen at den jordiske lidenskapen og kjærligheten *ikke* er noe syndig og stygt. Gjennom den jordiske lidenskapen og det Kierkegaard kaller inderlighet, finner mennesket veien til Gud: Det er nettopp i kampen man finner veien.

Som sagt betoner mye av resepsjonen av *Kristin Lavransdatter* konflikten som todelt og ”vertikal”. Jeg mener at det også kan være fruktbart og nyanserende å se på konflikten mer ”horisontalt”, og da i tre stadier; i flere steg på veien som Kristin går. Ser man bare den todelte konflikten, mister man noe av det etiske aspektet ved menneskelivet som Kierkegaard snakker om i sin filosofi og som inngår i hans beskrivelse av de tre livsstadier. Det etiske aspektet, eller stadiet, mener jeg er viktig for den utviklingen Kristin har mot det religiøse. I sine analyser viser både Blikrud, Heltoft og Oftestad til at utviklingen hos Kristin kan deles inn i stadier. Dette vil jeg komme nærmere inn på.

Oppgaven vil som følger gjøre rede for Kierkegaards filosofi og hans stadier, etterfulgt av en utdyping av hvordan stadiene blir brukt i analysen av *Kristin Lavransdatter*. Mitt utgangspunkt for denne oppgaven, og min hypotese, er at stadiene til Kierkegaard kan være et relevant forståelsesgrunnlag for trilogien, og dette vil jeg forsøke å vise i avhandlingen. Jeg mener trilogiens tredeling representerer Kristins ulike faser i livet, og at jeg kan bruke Kierkegaards stadier, henholdsvis det estetiske, det etiske og det religiøse, som tolkningsredskaper for analysen. Etter presentasjonen av Kierkegaard vil jeg derfor legge fram en tredelt analyse av romanen. *Kransen* blir sett i lys av det estetiske stadiet, *Husfrue* i lys av det etiske stadiet og *Korset* i lys av det religiøse stadiet. I analysen vil det også være nødvendig og relevant å ha med en bit om forholdet mellom Undsets og Kierkegaards kristendomsforståelse. Denne kommer etter presentasjonen av Kierkegaards stadier.

Jeg leser romanen tematisk med en ”sympatisk” tilnæringsmåte. Det betyr at jeg ikke ser bort fra Undsets intensjon med verket, men snarere forsøker å lese romanen som uttrykk for et budskap fra forfatteren (Kittang, 1975, s. 19). Den sympatiske lesemåten

metodologiske prinsipp er at de ulike meningsdelene må leses som en del av tekstens bærende holdning, som jeg vil kalle en eksistensiell holdning. Metodisk vil jeg gjøre bruk av tradisjonell nærlesning, og jeg vil derfor søke å holde meg tett opp til teksten ved å gjøre flittig bruk av sitater fra trilogien.

Kierkegaard og hans livsstadier

Denne delen av oppgaven vil ta for seg Kierkegaard og stadiene hans. For å forstå hvordan Kierkegaard tenkte, kommer det en generell oversikt over filosofilæren hans og de viktigste begrepene man bør ha kjennskap til når det gjelder denne. Den største biten er selvfølgelig presentasjonen av de tre stadiene som Kierkegaard tenkte seg som eksistensmuligheter, først generelle ting om dem som helhet, så det estetiske, det etiske og det religiøse. Etter presentasjonen vil det komme en oppsummering av stadiene sammen med tanker om hvordan de skal brukes som tolkningsredskaper i arbeidet med trilogien om *Kristin Lavransdatter*. Til slutt i denne delen vil jeg redegjøre for likhetene mellom Undsets og Kierkegaards kristendomsforståelse.

Filosofien hans

En kompleks filosofi

Det er viktig å være oppmerksom på at Kierkegaard sin filosofi ikke er en lære som kan uttrykkes i et velordnet system. (Hauge og Holgernes, 2001, s. 288). I sine skrifter gjør han mye bruk av ironi, selvmotsigelser, og gjør utstrakt bruk av oppdiktete personer, noe som gjør det vanskelig å finne ut hva det er Kierkegaard selv mener. Mange av verkene hans er blitt gitt ut under pseudonymer. Pseudonymer fungerer for Kierkegaard litt annerledes enn det vi er vant til. For ham var de pseudonymiske skriftene skrifter der han selv ikke stod for det som ble sagt. Han ville at pseudonymene helt og holdent skulle betraktes som selvstendige personer, og at deres skrifter skulle leses som om de

ikke hadde noe annet opphav enn de gav seg ut for å ha (Svendsen, 2002, s. 222). I tillegg ville ikke Kierkegaard at leserne hans skulle bli for mye opptatt av ham som person og forfatter i forhold til innholdet og de valgene de ulike livsholdningene skriftene representerer. Dette er mye av grunnen til den spesielle forfatterteknikken.

Kierkegaard er ikke ute etter å meddele påstander som kan leses og læres av andre, men etter å formidle eksistensiell innsikt i det å eksistere som menneske (Skirbekk og Gilje, 1996, s. 209). Derfor skriver han på en måte som skal få leseren til selv å engasjere seg og aktivt bearbeide teksten. Likegyldig (objektiv) kunnskap (objektive sannheter) kan meddeles i vanlig prosa (eks. klokka er halv åtte), men i Kierkegaards filosofi med vekt på subjektive sannheter, duger ikke dette. Dikteriske uttrykksformer passer bedre, fordi han er ute etter å formidle holdninger og stemninger. Det blir en slags dannelsesoppgave, hvordan det er å leve som menneske.

Kierkegaard er ingen tilhenger av livsfjern teoretisering, men heller ikke av en ureflektert opplevelse her og nå. Han inntar dermed den holdningen vi kan beskrive med to uttrykk; ironisk lidenskap og distansert nærvær. Man skal *vise* der det ikke kan gjøres bruk av argumenter. Dette kalles også taus kunnskap.

Tanker om individets eksistens

Eksistensfilosofien som vokste fram på 1900-tallet er inspirert av tankene til Kierkegaard. Han banet vei for senere eksistensielle forfattere med at han hadde fokus på individets eksistens, og et behov for å granske denne. Han refererte til sine tanker som eksistensielle. Dette fattet Kierkegaard interesse for i en tid der han mente at man hadde glemte hva det å eksistere var, men i stedet hadde gitt seg til å dosere om og objektivere sannheter.

Det som skiller et menneske fra alt annet som eksisterer, er at naturen bare *er*, mens mennesket kan forholde seg til sin egen situasjon. Ved at mennesket kan gjøre dette, får det mulighet til å gripe inn i situasjonen og endre på denne. Der naturen er underlagt

naturnødvendigheten, er mennesket en syntese av mulighet (det står fritt i sine valg) og nødvendighet (arv og miljø; biologisk arv, psykologiske omstendigheter og tidligere handlinger; også omtalt som de anonyme kreftene). Både fortiden og fremtiden påvirker våre valg (Grøn et al., 1993, s. 237). Dette valget er det som er det essensielle.

Mennesket står fritt i hvordan det vil forvalte sin frihet, hva man vil med sitt liv, sin eksistens. Dette er det egentlige eksistensielle spørsmål. Man kan ikke legge skyld og ansvar på andre enn seg selv. Man må selv ta ansvar for sitt liv. Først da kan man leve et ekte og fullverdig liv, med følelser og opplevelser som er ens egne.

De som ikke lever et slikt fullverdig liv, kaller Kierkegaard for besteborgere. (Hauge og Holgernes, 2002, s. 292). Det er mennesker som har et forlatt liv, og som aldri har kommet så langt med å realisere et fullverdig menneskeliv. De har misbrukt anledningen sin. De anonyme kreftene rår her over besteborgeren. Den besteborgerlige tilværelsen er gjennomsyret av mangel på lidenskap, inderlighet og ekte ansvarlighet. Det er et liv i bedrag, men i de fleste tilfellene vet ikke besteborgerne selv hva de har mistet og gått glipp av. De trenger ikke selv å ha erkjent dette.

Kierkegaard mente at filosofien ikke kan gi et entydig svar på hvordan det enkelte menneske bør leve sitt liv. Han ville heller ikke heve en moralsk pekefinger. Han ville ikke belære og anklage folk for deres væremåte. Han skisserte i stedet i sitt forfatterskap ulike eksistensmuligheter. Disse eksistensmulighetene kommer til uttrykk i beskrivelser av stadier, som er prinsipielt forskjellige.

Subjektivitet

Subjektiviteten er sannheten.

Kierkegaard snakker om to sannhetsbegreper. Den objektive sannheten innebærer at vi har sanne påstander om faktiske saksforhold. Den andre sannheten gjelder *forholdet* vårt til saksforholdet. Dette er den subjektive sannheten (Skirbekk og Gilje, 1996, s. 209–210). Den subjektive sannheten er ikke påstander, men noe som omhandler kvaliteten i forholdet. Kierkegaard mener at: ”Det er kun de sannheter som er sannheter for det

enkelte mennesket som er vesentlige”. (Dege, 1995, s. 227). Med det mener han ikke å si at det ikke finnes noen objektiv sannhet, at alt er bare relativt i forhold til oss mennesker, men at det å erobre en sannhet ikke har noe mening hvis dette ikke virker inn på eksistensen til det enkelte mennesket (Weischedel, 1995, s. 267). Den subjektive sannhet er da heller ikke en usannhet, selv om den ikke kan etterprøves.

Kierkegaard ønsket å skape en ny livsholdning for menneskene og ville rette oppmerksomheten mot det enkelte menneskets selvstendighet og ansvar for sitt eget liv. Det gjelder å finne en sannhet som kan være en sannhet for en selv, å finne den ideen som man kan leve og dø for (sst.). Dette har noe med lidenskap å gjøre. Ibsen er en av dem som har mottatt impulser fra Kierkegaard. Skirbekk og Gilje (1996, s. 220) siterer Ibsen⁴: ”Verre farne enn de engasjerte synderne er folk som aldri har satset for fullt, verken på gode eller onde handlinger; de er stemningsløst rakk.”

Kierkegaard anklaget sin samtid for å være en tid uten ekte lidenskap. Alt skulle være fornuftig og reflektert ”til døde”. Han mente at: ”Alt umiddelbart er gått til grunne under forstandighetens herredømme, all handlekraft er kvalt i endeløs refleksjon.” (Weischedel, 1995, s. 270). Kierkegaard så faren i at valgene ikke lenger blir våre egne, men baserer seg på den objektive virkeligheten og den anonyme offentligheten. ”... et samfunn der meningspress og konformitetspress vil true den personlige integritet hos den enkelte.” (Skirbekk og Gilje, 1996, s. 219). Dette er demagogi ifølge Kierkegaard. For Kierkegaard gjaldt det å være seg selv og bli den enkelte, og selv ta valg ut fra sine egne tanker og vurderinger. Det vesentlige for alle mennesker er at de odler sitt indre liv (Skirbekk og Gilje, 1996, s. 218). Det motsatte er fremmedgjøring og eksistensiell fortapelse.

Det å være kristen var heller ikke en mengdens sak for Kierkegaard. Det var en sak for den enkelte med betingelsesløs lidenskap. ”Å tro er nettopp å miste forstanden for å vinne Gud.” (Weischedel, 1995, s. 271). Det vil alltid være et skille mellom forskningsbasert viten og personlig tro på den personlige gud. Kierkegaard så også på seg selv som et dypt kristent menneske.

---

⁴ Replikken er sagt av ”Den magre” i Peer Gynt

De tre stadiene

Kierkegaard beskriver ulike eksistensformer/stadier som mennesket står fritt i å velge mellom. Disse stadiene representerer ulike måter man kan velge å leve livet sitt på. De tre stadiene kalles det estetiske stadiet, det etiske stadiet og det religiøse stadiet. De tre stadiene har en økende progresjon med henhold til intensitet, alvor og inderlighet (Dege, 1995, s. 229). De har også en økende progresjon i eksistensiell bevissthet. Overgangen fra et stadium til et annet er et uttrykk for et sprang i eksistensiell betydning. Det er et valg av eksistensiell holdning. Stadiene kan ikke sees på som et sett utviklingstrinn der et trinn blir en syntese med det foregående, men som ulike alternativer til holdninger og væremåter. Vi må velge om vi forholder oss enten estetisk, etisk eller religiøst til livet (Skirbekk og Gilje, 1996, s. 211).

Hvert stadium er et uttrykk for hva som er sannheten for akkurat det mennesket som til enhver tid befinner seg på det aktuelle stadiet. I følge Kierkegaard er det ikke mulig å vitenskapelig avgjøre hvilket stadium som er det beste, selv om stadiene ikke befinner seg på det samme nivået i eksistensiell innsikt og livskvalitet. Alle stadiene er et uttrykk for ulike eksistensielle levemåter, og oppleves subjektivt på sin måte av det enkelte mennesket. Dermed er opplevelsen for det enkelte mennesket det viktige. Men man vil i det øyeblikket man går over til et annet nivå, innse at man har nådd et høyere nivå. Kierkegaard⁵ skriver: "... alle Stadier have det tilfældes, at det, hvorfor man lever, er det, hvorved man umiddelbart er det man er; thi Reflexionen griber aldrig saa høit, at den griber ud over dette."

---

⁵ I: *Enten-Eller i utvalg – for nye lesere*.

Det estetiske stadiet

I ordboks definisjon⁶ er estetikk læren og vitenskapen om det skjønne. Man kan som en videreføring av dette begrepet si at en estetiker er en skjønnhetsdyrker. Grete Børsand Heyerdahl (1980, s. 162) fremhever det sanselige aspektet: ”Kierkegaard går tilbake til den opprinnelige greske betydning av ordet – aisthesis – *sansning*. Det estetiske i denne betydning er det vi får inn gjennom sansene. I stedet for det estetiske stadium kunne vi altså kalle det ’sanselighetens’ stadium eller nydelsens.”

Estetikeren lever gjennom det ytre og det sanselige. Man lever på dette stadiet etter sine lyster. Man lever umiddelbart, her og nå. ”I Lysten selv er Individet umiddelbart...” (Kierkegaard, 1995, s. 159). Alt som teller, er øyeblikkets opplevelse (Hauge og Holgernes, 2001, s. 293). Å oppleve at livet består bare av en rekke hendelser, det er en estetisk levemåte. Nytelsen og stemninger er det viktigste. Dette gjelder ikke minst den erotiske nytelsen. Kierkegaard skriver slik om denne kjærligheten: ”Denne første Kjærlighed har i sig et Sanselighedens, et Skjønhedens Moment ...” (Kierkegaard, 1995, s. 139). Man kan si at en estetiker har en slags hedonistisk livsstil. Hedonisme er en moraloppfatning som setter lysten og nytelsen som høyeste mål for våre handlinger.⁷ Jakten på det interessante og atspredende kan ta overhånd, og man lever etter å kunne hengi seg til forskjellige stemninger. Sansen for nytelseslivet er skjerpet, ikke minst sansen for det motsatte kjønn.

Et menneske blir født inn i det estetiske stadium. Et barn lever etter sine lyster. Barnet er ennå ikke kommet dit hen at det skal velge sin livsform (Dege, 1995, s. 230). Et barn er et menneske med utviklingsmuligheter, men lever ennå umiddelbart uten bekymringer for konsekvensene av sine handlinger. Å leve umiddelbart vil si å leve uten å ta stilling til ytre begivenheter, og leve uten å ta ansvar, men mennesket *må* etter hvert velge hvordan det vil leve. Slik skiller vi oss fra resten av naturen.

---

⁶ *Fremmedord og synonymer, blå ordbok*, Kunnskapsforlaget, 1996.

⁷ Opplysningen er hentet fra *Fremmedord og synonymer, blå ordbok*, Kunnskapsforlaget, 1996.

Den estetiske livsførselen er i følge Kierkegaard også en reaksjon på den besteborgerlige tilværelsen som voksent menneske. En besteborger er bundet av fellesskapets normer, og tenker ikke så mye selvstendig. Han styres av samfunnet rundt seg, og tar heller ikke noe virkelig ansvar for det som skjer med ham selv. Det er oftest alt annet enn ham selv som får skylden og ansvaret når noe går galt. Det besteborgerlige livet er et liv uten lidenskap, inderlighet og ekte ansvarlighet (Hauge og Holgernes, 2002, s. 292), og kan føre til et sammenbrudd av mål og mening. Den store kjedsommeligheten kan inntreffe. Man kan føle at hverdagen er tom og innholdsløs, og at de målene man har satt seg i livet er meningsløse. Følelsene og valgene er egentlig ikke ens egne. Frykten for kjedsomheten og flukten fra fortvilelsen over det meningsløse livet utløser en reaksjon som fører oss til den estetiske livsførselen, hvor vi ikke lenger er bundet av fellesskapets normer for et vanlig liv. Alt som blir tellende er øyeblikkets opplevelse. En estetiker kan gi seg hundre prosent over i et glødende kjærlighetsforhold til et annet menneske, og det han søker er sanselig nytelse og tilfredsstillelse av sine lyster.

En estetiker lever uten normer. På dette stadiet tar man ikke ansvar for eller stilling til det som skjer, og føler heller ikke moralsk skyld og ansvar for det man gjør. En estetiker engasjerer seg ikke aktivt med det etiske i livet. Få verdinormer har betydning for estetikerens, og de er heller ikke særlig gjennomtenkte. Det gode er det som på et gitt tidspunkt er godt for ham selv. Hva som er viktig i livet, har ikke estetikerens tenkt på. Han har et bekymringsløst forhold til livets gjøremål. Livet består av en rekke begivenheter som skal oppleves. En slik opphevelse av moralske og religiøse verdier og normer, fører oss ut i det vi kaller for nihilisme. Dette er et standpunkt hvor man forneker alle teoretiske eller praktiske verdier og normer.⁸

Etter hvert kan en slik livsførsel gi seg utslag i fortvilelse og angst. Lengselen etter livets alvor og faste holdepunkter vil melde seg med full tyngde. Denne fortvilelsen kan føre til både undergang og til redning. (Dege, 1995, s. 232). En slik krise kan presse frem en avgjørelse om en annen livsførsel. Angsten er uttrykk for redselen for å foreta et valg som fører til noe ukjent og usikkert. Kierkegaard mener at angsten og fortvilelsen

---

⁸ Opplysningen er hentet fra *Fremmedord og synonymer, blå ordbok*, Kunnskapsforlaget, 1996.

er et uttrykk for at mennesket er et eksisterende vesen (sst.). Angsten skiller oss også fra dyrene/naturen. Et dyr kan føle redsel, men ikke angst. Angst er egentlig positivt, fordi vi da er i en eksistensiell situasjon som kan åpne nye veier for oss. I dette øyeblikket, hvor valget skal tas, fremstår friheten for oss. I akkurat dette øyeblikket forholder vi oss både til fortiden og fremtiden, vi er altså smertefull bevisst over vår eksistensielle situasjon. Man kan som følger av denne krisen fortsatt bli offer for fortvilelse og melankoli, eller man kan velge den etiske levemåten.

At mennesket har et valg og tar ansvar for valget selv, var essensielt hos Kierkegaard. Det å eksistere i sannhet er at mennesket velger mellom de mulighetene det har. Menneskets frihet fullbyrdes gjennom valg. Bare den som har mot til å ta en eksistensiell avgjørelse, når fram til virkeligheten og får fotfeste i tilværelsen. Det som også gir håp for estetikerne, er at han tross alt har oppdaget selve kraften i menneskelivet, nemlig entusiasmen og lidenskapen (Hauge og Holgernes, 2001, s. 294).

Det etiske stadiet

Når man har kommet på det etiske planet, har man tatt et eksistensielt sprang der man har endret livsholdning og blitt seg selv enda mer bevisst på hvordan man vil leve. Man kan slik overvinne den gnagende eksistensielle fortvilelsen. Stadiet er karakterisert ved en stille lykke og harmoni i oppfyllelsen av plikten og ansvaret, f.eks. i ekteskapet. ”Med begrepene valg, ansvar, beslutning og plikt er vi over i *det etiske stadium*.” (Heyerdahl, 1980, s. 165).

Mennesket må foreta valg for hvordan det vil leve. Etikeren tar grep om sitt eget liv, og legger vekt på pliktene og ansvaret. Mennesket er nødt til å ta stilling til hva som er rett og galt. Valg og beslutning blir for etikeren to begrep å leve etter. Valgene må skje med inderlighet og alvor (Dege, 1995, s. 233), og blir tatt på grunnlag av normer. Handlingene blir utført av plikt, men det er akkurat dette etikeren har valgt. Han har bestemt seg for å leve et forpliktende liv. En etiker har sagt ja til plikt og ansvar, og

livet for et menneske som lever ut fra en slik livsholdning, lever et liv i underkastelse for plikt og forpliktelser (King, 2005, s. 125).

Det er som kjent forskjell på pliktetikk og sinnelagsetikk. En pliktetikk kan beskrives ut fra Kants morallov:

En handlings godhet er betinget av at mennesket fulgte det kategoriske imperativ av plikt, og ikke av lyst. Riktignok kunne en handling som var utført av lyst, og som var i overensstemmelse med moralloven, være moralsk riktig, men moralsk god ble den først når den ble utført av plikt. (Dege, 1995, s. 233).

Men sinnelaget er også viktig for Kierkegaard. Det er minst like viktig at vurderingene er sinnelagsetiske riktige som at de er pliktetiske. Her kommer også det subjektive inn. Det er den subjektive verdiprioritering som er det avgjørende, og ikke om handlingen står i samsvar med en gitt morallov (sst.).

I denne sammenheng kan man også nevne at etikeren lever mer engasjert enn estetikeren, selv om estetikeren riktignok har oppdaget entusiasmen og lidenskapen. For etikeren får livet mening ved å engasjere seg lidenskapelig i livsprosjektet. Kilden til glede og ekte livsutfoldelse blir vendt til noe varig og positivt. Et menneske med etisk livsholdning lever i et intenst forhold til sine omgivelser, og står moralsk sett hundre prosent inne for de valgene og handlingene det foretar seg. Selv i tunge stunder vil et slikt menneske ta ansvar for å komme seg gjennom prøvelsene. Det er arbeidet med å bringe mening og ansvarlighet til hverdagens store og små øyeblikk som betyr noe for etikeren. Synet på ekteskapet vil da også være preget av forpliktelse og modning, mens estetikeren på sin side vil være oppslukt av berusende kjærlighet og rosenrøde framtidsplaner (Hauge og Holgernes, 2001, s. 295). Der estetikeren ser nytelse, ser etikeren oppgaver. ”Etikeren ser ikke, som estetikeren, en motsetning mellom plikt og frihet eller plikt og skjønnhet.” (Heyerdahl, 1980, s. 166). Heyerdahl fremhever også at etikeren oppgave er å sørge for en mest mulig feilfri utgave av seg selv.

Men man kan komme til å føle skyld etter hvert for ikke å leve opp til sine idealer for hva som er riktig og galt, godt og ondt. Det at man ikke alltid kan gjøre rett og riktig i alle retninger, kan føre til frykt og angst (Dege, 1995, s. 233). Skyld er konsekvensen av

mangel på sammenheng i livet. Man vil føle anger for de handlingene man ikke greier å utføre i samsvar med sine idealer. Kierkegaard skriver i *Stadier på livets vei*: ”Naar Angeren er sat, saa maa Skylden være given som klar og constateret.” (Bind 8, Samlede værker, s. 242). Å etterleve sine idealer er vanskelig i ett og i alt. Angeren er et forsøk på å gjenopprette den tapte sammenhengen (Grøn et al., 1993, s. 238). Men ikke alt kan gjenoprettes med anger. Den skyld som angeren ikke kan gjenopprette, blir oppfattet som synd (sst.).

Mennesket er da kommet dit hen at det innser at det ikke kan fullt ut bli seg selv alene ut fra seg selv. Denne avmakten er et tegn på menneskets endelighet. Når etikeren har kommet til denne eksistensielle krisen på det etiske planet, vil mange eksistensielle spørsmål dukke opp, slik som:

- Hva er meningen med livet?
- Har jeg funnet livets hemmelighet, eller har eksistensen en dypere mening?

Denne krisen innebærer også at man innser at underkastelsen for plikten fører til tap av selvstendighet, og dermed også ekte moralsk ansvar. Krisen kan da lede oss inn i det religiøse stadiet. Et sprang i troen er veien inn i eksistensens religiøse sfære. Mennesket gir seg over til Gud på grunn av det eksistensielle behovet for å få tilgivelse for sine synder. Det er kun Gud som kan tilgi synden og gjenopprette den tapte sammenhengen. ”Å være seg selv er fra Kierkegaards synspunkt nettopp å ha denne samviten med Gud – det er dette som er kjernen i det kierkegaardske begrep om *samvittighet*.” (Heyerdahl, 1980, s. 169). Det er også i Guds vilje at mennesket skal finne sin plass i verden: ”At det å være seg selv skulle ha noe med Guds vilje, Mesters mening å gjøre, er en ekte kierkegaardsk tanke.” (Heyerdahl, 1980, s. 170). Mennesket er nå blitt var uendeligheten.

Det religiøse stadiet

Spranget til det religiøse stadiet er et sprang på stort dyp. Det er et sprang uten garanti i objektiv kunnskap og uten tvingende argumenter (Skirbekk og Gilje, 1996, s. 215).

Denne sfæren ligger bortenfor det rasjonelle. Det finnes ingen rasjonelle grunner til religiøs tro, det er en flukt fra fortvilelse, frykt og avmakt (King, 2005, s.125). Det religiøse mennesket ser sin egen begrensning, og søker å overskride seg selv ved å hengi seg selv betingelsesløst til Gud. ”Ved troen på den historiske gud vil det individuelle få feste i det allmenne, det timelige i det evige.” (Skirbekk og Gilje, 1996, s. 215). Man lever her og nå på jorden, men man har også en bevissthet om å tilhøre evigheten. Menneskets vesen gjør at det i uendelig lengsel kan tre i forbindelse med en annen verden. Bare når tungsinnet er forankret i det uendelige, kan det finne ro. Mennesket blir slik kvitt sin fortvilelse, frykt og avmakt.

Som tidligere nevnt om det etiske stadiet, oppleves den skyld som etikeren har for å ikke leve opp til sine ambisjoner, og som man ikke kan bøte på gjennom anger, som synd. Det er bare Gud som kan gi forlating for syndene, tilgivelse og nåde. Skylden kan ikke mennesket ta bort alene. Det må Gud gjøre. Troen på Gud blir da et eksistensielt behov. Etikeren kan også være religiøs, men da fungerer valgene likevel ut fra en vurdering av plikter og normer. Er man på det religiøse stadiet, vil valgene man gjør kun bli styrt av troen på Gud alene. Handlingene styres av troen, ikke av fornuften (Dege, 1995, s. 234). Å tro er å miste forstanden for å vinne Gud. Mennesket blir overlatt i Guds hender og til hans vilje. Å tro er noe subjektivt, noe som ikke kan objektiviseres eller vitenskapeliggjøres. Kristendommen kan ikke begripes, den må tros. En slik tro overvinner det paradokset med at den evige Gud med Jesus har kommet inn i tiden og historien (Grøn et al., 1993, s. 240). Dette er det som kalles inkarnasjonen i et kristent perspektiv. ”Mennesket kan overhodet ikke stilles overfor noe mer paradoksalt.” (Svendsen, 2002, s. 225). Troen er en betingelsesløs hengivelse til den ubegripelige Gud slik han har vist seg i Jesus Kristus. Det er gjennom troen på Jesus og hans lidelse vi kan ta imot nåden.

Kierkegaard sier i boken *Kjerlighedens Gjerninger*⁹:

Christendommens guddommelige Mening er i Fortrolighed at sige til ethvert Menneske: ”hav ikke travlt med at forandre Verdens Skikkelse, eller dit Vilkaar ... nei, tilegn Dig det Christelige, og da skal det vise Dig et Punkt udenfor Himmel og Jord, ja, Du skal gjøre det endnu

---

⁹ Sitert etter Svendsen 2002, s. 219.

Vidunderlige, Du skal bevæge Himmel og Jord saa stille, saa let, at Ingen mærker det.” – Dette er Christendommens Undergjerning. ... hvad er Christendommen Andet end Inderlighed.

Å være i sannhet er for Kierkegaard å ha et inderlig og intenst trosforhold til Gud. Å leve i sannhet er å ha et lidenskapelig forhold til Gud. Subjektiviteten og inderligheten er sannheten, ifølge Kierkegaard, og han framhevet inderligheten og det lidenskapelige ved religiøsiteten. Kierkegaards danske pietisme er et skarpt skille mellom tro og viten, mellom tro og ytre gjerninger (Skirbekk og Gilje, 1996, s. 216). Dette er en protestantisk tradisjon. Det er ikke en moralistisk og puritanistisk prektig livsførsel. Det som står i høysetet hos Kierkegaard, er inderliggjøring og selvbevisste valg i eget liv. Han er ikke livsfornektende eller avvisende overfor samfunnet. Det er den enkeltes livsholdning og gudsforhold som er det avgjørende. ”Det er kristendom som eksistensiell smerte, i kamp med skyld og angst, ...” (sst.). Kierkegaard mente heller ikke at han var en bedre kristen enn andre, men han mente at han hadde fått i oppgave fra Gud å fokusere på avstanden mellom den sanne kristendom og den moderne besteborgerlige utgaven av den.

Det å være på et religiøst stadium trenger ikke bety at man må tro på en kristen Gud. Kierkegaard mente at det også finnes ikke-kristne religiøse, f.eks. Sokrates som gikk i døden ikke bare av aktelse for Athens lover, men også fordi han trodde på en udødelig sjel (Dege, 1995, s. 235). Troen ble overordnet det han hadde bevis for. Det var dette som var det viktige for Kierkegaard: Troen alene. Det å ha regelmessige kirkebesøk og ellers ha et ytre fromt gudsliv, har ingenting med ekte tro å gjøre (Hauge og Holgernes, 2001, s. 296). Det gjelder ikke å ha noe ytre som man tror på, eller et sett med moralske regler man skal overholde. Med dette føyer Kierkegaard seg inn i den tradisjonen som går fra Paulus og til Luther og den protestantiske kirke. Troen er en dypt individualistisk sak. Ingenting av det som har med ekte tro å gjøre, er fornuftig, eller kan begrunnes ut fra dogmer og læresetninger. Ekte tro begynner der fornuften slutter. ”Tro er for Kierkegaard å håpe der det ikke lenger er mulighet for håp. Det er å leve i evigheten der det bare er forgjengelighet. Det er å se muligheter der det ingen muligheter finnes.” (Hauge og Holgernes, 2001, s. 297).

Kierkegaard mente paradoksalt nok at bare den troende er seende, de andre lever delvis i blindhet. Man må tro for å forstå. Dette er ekte frihet. Mennesket har en evig bestemmelse, og hver enkelt må selv finne frem til den.

Oppsummering

Etter mitt skjønn kan disse stadiene være et utgangspunkt og et bakgrunnsteppe for en analyse av trilogien om *Kristin Lavransdatter*. Jeg tenker meg at en slik analyse vil være tredelt, slik som både stadiene og trilogien er. Liv Bliksrud hevder at Undsets forfatterskap fremstår som en erkjennelsesprosess i tre trinn, som nominelt kan beskrives i kierkegaardske termer, som et estetisk, et etisk og et religiøst stadium. Liv Bliksrud kaller slike holdninger for normer, fordi de er tematisk bærende og strukturerer verkenes handling (Bliksrud, 1995, s. 9). Etter mitt syn kan det Bliksrud kaller normer forstås i en videre betydning, nemlig som livsholdninger. I *Kristin Lavransdatter* utspilles de tre livsholdningene (estetisk, etisk og religiøs) som en trinnvis prosess i verkets tre deler, i *Kransen* den estetiske, i *Husfrue* den etiske og i *Korset* den religiøse. Bliksrud (1995, s. 215) peker på at romanen har en struktur av lavere og høyere nivåer av tilværelse. På det første nivået virker naturens eroskrefter, på det andre kulturen og den sosiale orden, og på det tredje det overnaturlige livet i Gud. Bliksrud (1995, s. 69) mener også at Undset skiller mellom ulike nivåer i virkeligheten. Det første skillet går mellom uorganisk og organisk natur. Det andre skillet går mellom natur og sosial moral, men nivåene både samarbeider og motarbeider hverandre. Dette skillet kan godt tilsvare skillet mellom det estetiske og det etiske stadiet. Det tredje skillet går mellom moral og et overnaturlig nivå. Her står mennesket i sentrum, men hjemmehørende og forpliktet overfor alle lag av virkeligheten. Dette skillet minner mye om skillet mellom det etiske og det religiøse stadiet. Tidligere har Bliksrud også (1997, s. 86) skrevet noe lignende: ”De tre bindene er etapper på kjærlighetens vei. *Kransen* handler om barnet Kristin, om gryende erotikk og ulovlig elskov ... I *Husfrue* ... Kristin og Erlends ekteskap. I siste del av *Korset* blir Kristin enke, og hun gir sine siste år i Herrens tjeneste.”

Også Heltoft (1985, s. 66) viser til at trilogien kan deles i etapper. Hun hevder at slik verket er oppbygd, kan det sees på som etapper i en prosess der først den delte vilje¹⁰ oppstår, så utkjempes konflikten, og til slutt blir viljen hel. I likhet med Heltoft, viser også Oftestad til en spaltning. Oftestad ser en spaltning av virkeligheten og Kristins hjerte med to makter som står mot hverandre, nemlig Gud og Satan. Men det finnes en vei til forsoning: ”Det er en vei med forskjellige stadier mennesket kalles til å gå.” (Oftestad, 2003, s. 158). Han skriver også at han betegner romanen som en livshistorie, der dannelsen er henholdsvis erotisk, moralsk og religiøs (Oftestad 2003, s. 199). Dette står helt i samsvar med de kierkegaardske stadier.

Analysen min vil også innholdsmessig bli tredelt, og innholdet i trilogien vil bli diskutert i lys av stadiene til Kierkegaard. Det som vil være interessant å se, er om stadiene i hovedtrekk får et uttrykk i hver av bøkene i trilogien. Poenget er ikke å overanalysere trilogien slik at man krampaktig får innplassert alt som har med stadiene å gjøre, men å se på det som er relevant i Undsets trilogi i forhold til Kierkegaard sin teori. Man kan altså ikke se på stadiene som et fasitsvar på utviklingen i Kristins livsløp, men som et utgangspunkt for å analysere dette videre. Man kan si at trilogien blir lest med øyne som bruker stadiene til Kierkegaard som briller. Poenget er heller ikke å vise *en direkte* filosofisk kommunikasjon mellom Kierkegaard og Undset, men som sagt bruke stadiene i betydningen livsholdninger.

Analysen min vil i det følgende ta utgangspunkt i ulike temaer ut fra stadiene til Kierkegaard. De ulike temaene vil utgjøre ledeårene i analysen, og vil bli belyst ut fra utdrag fra teksten som jeg tolker som relevante og formålstjenlige.

Temaene er i analysen av *Kransen*, tolket ut fra Kierkegaards sitt estetiske stadium, hvordan Kristin sitt forhold er til de ytre tingene i livet og hennes estetiske sansning, men også det sanselige med tanke på det opplevelsesmessige aspektet, herunder det å leve umiddelbart; det å leve for øyeblikkets opplevelse med lidenskap, inderlighet, erotikk og nytelse. I *Kransen* kommer også en del ord og formaninger om en annen livsførsel fram. Dette gjelder spesielt det som broder Edvin sier. Mange av disse

---

¹⁰Den delte viljen oppstår som følge av konflikten mellom drift og bevissthet (Heltoft, 1985)

tekstutdragene vil bli sett i sammenheng med den siste biten i denne delen av analysen, nemlig det at en estetiker ikke tenker så mye på konsekvenser, moralsk skyld og ansvar, og at dette fører til fortvilelse og angst, og til slutt velger et annet fokus for sin livsførsel. Det broder Edvin representerer, er noe helt annet enn den livsanskuelsen Kristin har i denne delen av trilogien. Kristins mangelfulle innsikt i den religiøse tro vil derfor også bli diskutert her, og likedan hva som her utgjør anslagene for den rette kristne tro.

I forhold til det etiske stadiet, vil oppgaven ta for seg hvordan Kristin forplikter seg i sin rolle som husfrue på Husaby og som mor til etter hvert mange sønner. Et annet viktig moment er å se på hvordan hennes ekteskapelige forhold med Erlend forløper. Livet preges av oppfyllelse av plikter og ansvar. Stadiet preges også av at man prøver å etterleve sine idealer, og dette strever Kristin med. Et naturlig moment vil her være å se på hennes forhold til sine synder, inkludert sin hovedsynd; hovmodet. I analysen vil holdningen og sinnelaget Kristin har til sine plikter, også de religiøse, være et tema. De anslagene som i *Husfrue* fins i forhold til den rette kristne tro, vil også bli behandlet i denne delen av analysen.

I analysen av *Korset* vil oppgaven ta for seg hvordan Kristin til slutt overvinner hovmodet sitt, hvordan hun blir i stand til å hengi seg til Gud og den guddommelige kjærligheten, og hvordan hun endelig hengir seg i full tillit til Gud og blir i stand til å ta imot nåden.

Det er i hovedsak Kristins utvikling som skal nærmere under lupen. Flere av de andre personene i trilogien er også interessante å se nærmere på, men dette hadde nok blitt en for stor bit i denne oppgaven. Det som kan bli nevnt, er hvordan de kan supplere det som blir sagt om Kristin, og som kan tjene til utdyping av det relevante i Kierkegaards stadier.

Men først vil jeg se nærmere på sammenhengen mellom Undsets og Kierkegaards kristendomsforståelse.

Kierkegaards og Undsets syn på kristendommen

Det kan ved første øyekast synes som om det er stor avstand mellom Undset og Kierkegaard når det gjelder deres syn på kristendommen. Undset konverterte jo til katolisismen i 1924, og hun omtalte den lutherske/protestantiske kristendommen i negative ordelag. Kierkegaard betonte også det som for Undset var hovedproblemet med den lutherske tro, nemlig subjektiviteten og vektleggingen på ”troen alene”.

Dette forholdet er imidlertid ikke så enkelt som det kan se ut til. Mange forhold gjør det problematisk å få et greit svar på dette. Dette gjelder blant annet historiske og kulturelle forskjeller mellom de to; den lutherske kirke var en annen på Kierkegaards tid enn på Undsets tid da modernismen slo gjennom for fullt, og i tillegg var den lutherske kirke på Undsets tid preget av en isfront mellom de konservative og de liberale lutheranere. Oftestad (2003, s. 239) poengterer i tillegg at det er et enormt sprang mellom den kirken og det religiøse livet Undset skildrer i sine romaner om norsk middelalder og den moderne katolisismen. En annen ting er at Kierkegaard slo hardt til med kritikk av sin samtids kristendomsforståelse og offisielle kirke, som han mente hadde forrådt kristendommen. Han mente at kirken var på ville veier. Kierkegaard døde midt oppe i denne striden, som var en stor påkjenning for hans svake helse.

Kritikken av deres samtids protestantiske kirke er dermed noe de har felles. Både Kierkegaard og Undset var store fritenkere og veldig autonome vesener som gikk sine egne veier. En annen ting de har felles, er troen. Kierkegaard var både teolog og dypt religiøs, Undset på sin side ble religiøs underveis i livet sitt, noe som endte med hennes konversjon til den katolske kirke. Under skrivingen av *Kristin Lavransdatter* må hun ha vært opptatt av det religiøse; verket er skrevet i årene fra 1919–1922, og hun viser her suveren kjennskap til både historiske og religiøse forhold i middelalderen. Men det er først når hun er ferdig med trilogien at hun melder seg til undervisning i den katolske tro (Anderson, 1989, s.261), før denne tid har hun bare hatt sekundær kjennskap til katolisismen (Oftestad, 2003, s. 241). Man kan ut fra dette si at hun ved skrivingen av

trilogien ennå ikke har hatt et helhetlig og avklart syn på sin katolske kristendomsforståelse.

Det er i denne oppgaven ikke noe poeng i å utrede forholdet mellom Undsets og Kierkegaards kristendomsforståelse, dette kunne vært tema for en masteroppgave alene. Det er for mange nyanser som er for komplekse. Oppgaven vil derfor ikke diskutere det som skiller protestantisme og katolisisme, og hvor på denne skalaen Kierkegaard og Undset står, men hvordan den religiøse holdningen og hvordan den generelle kristendomsforståelsen kommer til uttrykk i trilogien. Steen (1969, s. 252) har sagt om tematikken i Kristin Lavransdatter: ”Denne konflikten og løsningen av den har gyldighet for alle som har et kristent livssyn, uansett trosform.” Også Anderson (1989, s. 265) poengterer det allmenngyldige i Undsets diktning, og trekker frem noe Undset selv har sagt: ”Menneskenes hjerter forandres aldeles intet i alle dager.” Noe lignende er sagt om skriftene til Kierkegaard:

Det eiendommelige ved dette forfatterskap er at den brokede mengde bøker – både de dikteriske, de filosofiske og de religiøse – stadig kretser om menneskelige grunn-problemer (sic!) som alltid sees i lys av den påstand at det viktige og vesentlige for et menneske er dette menneskes evige bestemmelse. (Svendsen, 2002, s. 226).

Det viktigste er hvordan den troen som kommer fram i romanteksten, og som jeg tolker den og gir belegg for, kan sammenstilles og tolkes i sammenheng med hvordan kristendomsforståelsen er hos Kierkegaard. Det viktige her er derfor hva Undset og Kierkegaard har til felles. Jeg vil nå redegjøre for de viktigste momentene med henhold til dette.

Inkarnasjonen. Nåde/synd. Den frie vilje.

I sin oppfatning av inkarnasjonens betydning er Undset og Kierkegaard meget like. Begge legger vekt på paradokset med at den evige Gud har åpenbart seg gjennom Jesus; Guds transcendens. Gjennom Jesus kan vi motta nåden. Evangelistene mener at Jesu soningsdød er kirkens grunn (Astås, 1977, s. 170). For Undset var dogmet om

inkarnasjonen kjernen i hennes katolske tro, og Kierkegaard legger i likhet vekt på at kun gjennom å tro på dette mysterium, kan man bevege seg over i det religiøse stadium. Undset fremhever at dette må skje ved en viljesakt fra mennesket. Bliksrud (1995, s. 200) skriver om Undsets tro: ”Menneskets fundamentale frihet er friheten til å ta i mot eller forkaste Guds nåde, siden det er med viljen Guds nåde gripes eller støtes bort ...”. Kierkegaard legger også vekt på at mennesket har et fritt valg, selv om man må ta et stort sprang i selve *troen* for å komme inn i den religiøse sfæren. Troen blir nøkkelen for å motta nåden. Kierkegaard er her på linje med Undset i hennes kritikk av protestantismens avvisning av den frie vilje. Viljesakten ligger for Kierkegaard i å erkjenne seg selv som et syndig menneske. Dette er en tradisjon som peker tilbake på både Paulus og Luther. ”Det einaste den fordømde syndar derfor kan gjere, er å erkjenne si synd og innsjå at Guds dom er rettferdig.” (Tobiassen, Grøm og Selvik, 1994, s. 105).

Nåden trenger vi altså fordi vi er syndere. Både Undset og Kierkegaard mener at synden er en del av menneskenes kår, mennesket er ikke ufeilbart. Undset bruker begrepet ”menneskenaturens uhelbredelige dårskap”. Kierkegaard mener at vi ikke kan leve etisk riktig i ett og i alt, selv om vi prøver. Begrepet arvesynd kan brukes i et kristent perspektiv om dette forholdet.

Subjektivismen.

Selv om Undset kritiserte subjektiviteten ved den protestantiske kristendommen, det som Kierkegaard betonte så sterkt, var hun med på at tro ikke bare kan vitenskapeliggjøres. Oftestad (2003, s. 310) skriver:

Den realistiske romanen skulle tematisere ”det klassiske”, det allmenmenneskelige, ikke synke ned i ”subjektivisme”. Men det var fra første stund et mystisk drag i Undsets katolisisme. Det åpnet henne for et religiøst uttrykk som gikk ut over og var dypere enn troens intellektuelle uttrykk.

Undset var også en skeptiker til modernismens store vektlegging på rasjonalitet og vitenskap og utvanning av det åndelige. Oftestad skriver også (s. 249): ”På klassisk

katolsk vis understreker Undset at både sannhetserkjennelsen og viljens tilslutning er nødvendig: 'Selvfølgelig er Kristendommen over all forstand. Men den er også over all følelse. Både vår forstand og vår følelse må være i den.' ..."

Undset la vekt på at det er menneskenes indre eksistensielle erfaringer diktverket skal søke å trenge inn i. Oftestad (2003, s. 305) peker på at Undset dyrket det klassiske litterære uttrykket. Han skriver: "I det¹¹ ligger respekt for at menneskets egen indre livsverden er og forblir dets egen." (sst.). Han skriver videre: "I Undsets 'klassiske' realisme har menneskene røtter i det videre *felleskapet* både i tiden og rommet, og de strever med allmennmenneskelige relasjoner og konflikter. Det er for Undset det rette utgangspunktet for tolkning av *selvets* situasjon." (sst.).

Da er vi inne på noe annet som Kierkegaard og Undset hadde felles, nemlig interessen for det enkelte menneskets eksistens. Dette realiserer begge i litteraturen. Bliksrud (1995, s. 70) skriver at Undset skiller mellom "facts" og "sannheter". Facts må være sanne, men de er ikke sannheter. Sannheten er det som ligger bak facts`ene, og det er denne sannheten som litteraturen må beskjefte seg med. Kierkegaard mente at dikteriske uttrykksformer passer best til å uttrykke seg om subjektive sannheter, holdninger og stemninger. Objektive opplysninger tilhører vitenskapen, og kan godt sammenlignes med Undsets facts. Han ville *visé*, ikke forklare, hvordan det er å leve som menneske. Med dette ville han ikke belære leserne. Det ville ikke Undset heller: "Hun forkynner ikke, men bevarer en distansert stil". (Oftestad, 2003, s. 307).

Ytre og indre fromhet

Kierkegaard vektla ikke de ytre gjerninger, slik som regelmessige kirkebesøk og kveldsbønn. Han mente at et ytre fromt gudsliv har ikke noe med ekte tro å gjøre. Man kan si at det viktige for ham var å være kristen i hjertet. Undset har også sagt noe lignende (Bliksrud, 1997, s. 115): "[Den katolske] kirken mener ikke, menneskets frelse

---

¹¹ Det klassiske litterære uttrykket.

avhenger av at det kan læse prent eller at bibellæsning alene ufeilbarlig maa føre alle mennesker til den frelsende tro...” Hun er imidlertid litt mer nyansert enn Kierkegaard på dette punktet med det at hun mener vi må gjøre gode handlinger *også*. Likevel er begge inne på tanken om å ha et inderlig forhold til Gud; hjertet må være med: ”Bare gjennom det rette, levende forhold til Gud kan mennesket få kraft til å leve rett, skriver Undset i en av sine helgenbiografier. Gode gjerninger er i seg selv ikke nok til å frelse verden – selv om ’vi ikke kan bli frelst uten å gjøre gode gjerninger.’ ” (Bliksrud, 1995, s. 206). I denne sammenheng er det nyanserende å se på hva Luther (sitert etter Tobiassen, Grøm og Selvik, 1994, s. 106) har sagt:

Hadde katolikkane rett, som hevda at Luther ikkje brydde seg om gode gjerningar, og at læra hans førte til moralsk forfall? Nei, svarte Luther. Dei gode gjerningane kjem som ei *følgje*¹² av rettferdigginginga, ikkje som ein *føresetnad*¹³. Gjerningane spring ut av den kjærleiken som Gud viser menneska i Kristus, og dei er alltid retta mot nesten vår.

Antipuritanisme

Både Undset og Kierkegaard kan sies å være antipuritanistiske. Undset kritiserte Luther for å ha et ”puerilt” og negativt menneskesyn (Oftestad, 2003, s. 254). Hun fremholdt mot dette stadig den katolske Kirkes romslighet i synet på naturen (Bliksrud, 1995, s. 200). Undsets katolisisme er sterkt sentrert rundt erkjennelsen av menneskets og naturens samhörighet. Dette er en thomistisk verdensanskuelse, ifølge Bliksrud. Undset la stor vekt på sammenhengen mellom hellighet og lidenskap, og mente at den borgerlige kulturen og protestantismen hadde kastet vrak på dette, at den ikke tok enheten av kropp og sjel på alvor. Kierkegaard legger, som Undset, stor vekt på lidenskapen og inderligheten i livet. Her er de på lik linje. ”For all kjærighet mellom mennesker er i virkeligheten en gnist av det brennende bålet som er Guds kjærighet til menneskene, skriver Undset.” (Bliksrud, 1995, s. 211). Kierkegaard mener i likhet: ”... pietisme, ikke puritanisme, det vil si: inderliggjøring, ikke prektig livsførsel på marked og i ekteskap.” (Skirbekk og Gilje 1996, s. 216).

---

¹² Min kursivering

¹³ Min kursivering

Martyriet

Undset mente at: ”Det er ved det blodige martyrium helligheten blir klarest og sterkest manifestert i denne verden”. (Oftestad, 2003, s. 256). Den innerste kjernen i Kirken som historie var for henne mennesker som nåden har formet av den selvhengivende kjærligheten. Hun skrev om dette: ”Hver gang Kirken feirer messen med de røde messeklær til minne om martyrene, er det en protest mot dyrkelsen av verdslig ære og makt.” (sst.). Undset er opptatt av den helliggjørelse mennesket får gjennom nåden. Forbildet for dette var helgenene. Disse helliggjorte menneskene led for andre menneskers synder, og de er nå forent med den Kristus som lider for verdens synd. Kierkegaard trakk også frem martyrene som et ideal:

... et ”Sandhetsvitne”, et uttrykk som Kierkegaard mente måtte forbeholdes martyrene. Ved å måle den moderne, ansette geistlighet med Det nye testamentes ”fattige, forfulgte, forhadte Mennesker” måtte, mente Kierkegaard, ”den almindelige Christendom her i Landet” i det minste kalles ”en from Formildelse” av den opprinnelige kristendom. (Svendsen, 2002, s. 220).

Den historiske Gud. Lengsel etter evigheten.

Ovenfor ser vi at Kierkegaard ville fastholde det han oppfattet som den opprinnelige kristendommen. Han mente derfor at reformer ikke ville hjelpe, ”for det var ikke noe å reformere”. (Svendsen, 2002, s. 220). Troen på den historiske Gud var for Kierkegaard meget sentralt. Dette er helt i samsvar med Undset og hennes katolisisme. Hun ville tilbake til det opprinnelige.

Bevisstheten om en evig Gud og lengsel etter evigheten, hadde både Undset og Kierkegaard felles og var de begge opptatt av. Kierkegaard mente at vi lengter etter evig salighet og nærhet til Gud: ”Å trenge til Gud er menneskets høyeste fullkommenhet.” (Klaussen, 1943, s. 19). Dette var tilfellet i Undsets tankegang også: ”... den lengsel etter foreningen med sin skaper som er nedlagt i hvert enkelt menneske.” (Blikrud, 1995, s. 200). Blikrud (1997, s. 114) skriver også senere at Undset mente at ”det grunnleggende i all religion er at mennesket erkjenner seg som avhengig av noe som er større enn det selv ...”. Oftestad mener at denne tematikken i *Kristin Lavransdatter* er

allmenngyldig. Han mener trilogien har gyldighet for alle som har et kristent livssyn, uansett trosform. Han peker på at begrepet allmenngyldig også henspiller på at mennesket alltid har hatt behov for å rette seg mot overindividuelle normer, noe evig og holdbart, en sannhet og en sammenheng. Dette er helt i tråd med Undset. Hun la vekt på: "... den religiøse bevissthet om å tro på noe annet eller en annen som ikke er menneskelig, men guddommelig." (Oftestad, 2003, s. 248). Til slutt i denne oversikten kan det passe med noen ord som Anderson (1989, s. 265) har skrevet om Undset:

Skjebnen til hele rekken av personer i disse to verkene¹⁴ er i dypeste forstand almenmenneskelig (sic!). ... kunne like gjerne vært min egen og mine naboers skjebne i dagens nesten avkristnede, og iallefall sekulariserte Norge. Det er som Undset selv har sagt; "menneskenes hjerter forandres aldeles intet i alle dager."

---

¹⁴ Kristin Lavransdatter og Olav Audunssøn

Analyse av trilogien om Kristin Lavransdatter

Kransen

Den første boken i trilogien, *Kransen*, handler om Kristin Lavransdatter fra hun er et barn til hun møter Erlend og til slutt gifter seg med ham. Hver bok i trilogien er delt inn i tre deler. Kort fortalt handler den første delen, *Jørundgård*, om Kristins barndom på Jørundgård. Vi får allerede her forutanelser om hennes kommende store kjærlighet, hvordan hun blir bortlovet til Simon Andressøn, hvordan Arne, hennes barndomsvenn dør, og om hvorfor hun blir sendt i kloster i Nonnesæter i Oslo. Den andre delen, *Kransen*, handler om hvordan Kristin møter Erlend, og deres heftige kjærlighetsforhold. Den siste delen, *Lavrans Bjørgulfssøn*, handler om den lange perioden Kristin trosser foreldrene sine og desperat venter på at kjærligheten mellom henne og Erlend skal fullbyrdes i ekteskap.

Det estetiske ytre

Som barn er Kristin som de fleste barn. Hun er opptatt av vakre ting, og er glad i å få gaver. Å få gaver gir henne mye glede: "... den store gleden når han kom hjem med vakre gaver, utenlandske tøier til brudekisten hennes, fiken, rosiner og honningbrød fra Oslo..." (Kransen, s. 24). Under en reise der faren, Lavrans, tar henne med til Hamar, får vi også høre om denne forkjærligheten for fine ting: "Hun hadde hatt på den røde klædningen med silkeermene mange ganger." (Kransen, s. 27). Da de kommer fram til Hamar, skal en kvinne ved navn Margret hjelpe henne på med klærne, men Kristin går

ikke med på det før hun får vite at kvinnen har en gave til henne; et par røde sko med silkereimer.

Det at Kristin synes å være opptatt av ytre, overfladiske ting, kommer også fram i teksten med tanke på hva hun mener om utseendet til både Arne, Simon og Erlend. Kristin blir blant annet nedslått da hun ser Simon første gangen. Hun hadde hørt så store ord om hans fagerhet og høviske vesen, men han var ikke det hun hadde forestilt seg. I motsetning til Simon, tenker hun om Arne at han er Simons overmann når det gjelder fagerhet og miner.

Kristin syntes aldri før hun hadde sett hvor vakker Arne var. Han hadde en glatt stålhue på, og under den en brun kveif, en ullhette som satt tett om ansiktet og lå fagert ut over skuldrene, under den så hans smale ansikt så lyst og fagert ut. Lærpanseret hans var gammelt, rustflekkt og skrammet etter brynjen som hadde været båret over – Arne hadde fått det etter far sin – men det føide sig efter hans smekre, myke og sterke legeme, ... (Kransen, s. 68).

Simon er likevel Arnes overmann i ”byrd og rigdom” (sst.). Kristin forteller Arne at en mann aldri kunne få henne til å trosse foreldrene sine. Vi aner at hun ikke er riktig forelsket i Arne, men har funnet seg til rette med å skulle gifte seg med Simon. Hun blir også sjarmert over at Simon har forært henne en fin gave; en knehund med navnet Kortelin, med sølvbjeller i halsen. Det er en hunderase ingen andre i bygda har, og samme type hund som dronningens kjælehunder.

Om Erlend får vi blant annet høre at ”Han hadde vakre, lyse øine i et smalt, brunblekt ansikt, sotsort hår som var klippet temmelig kort over pannen og bak ørebladene.” (Kransen, s. 99). Han blir også beskrevet slik: ”Erlend selv red frem under svalen. Han sprang fra hesten, lett og uhemmet av de tunge, folderike klær. Kristin syntes han var så vakker at det gjorde vondt gjennom hele hennes legeme.” (Kransen, s. 232).

Samme dagen som Kristin møter Erlend første gang, er hun og Ingebjørg, en annen jente fra klosteret, ute i byen på handel. Ingebjørg har mange fine sko, og vi leser at Kristin også kan tenke seg slike. Ingebjørg tar henne med til en kjøpmann, Didrek, for å ordne dette. Skoene Didrek har, er svært kostbare, de koster like mye som en ku. Likevel kjøper Kristin et par. Tanken på de fine skoene får henne til å glemme at hun egentlig hadde tenkt å bruke mange av disse pengene på å kjøpe en messe for den

avdøde Arne: ”... Kristins hjerte ble lite av skam, for hun kom til å huske hun hadde aktet å gi det meste av sølvet sitt for Arnes sjel.” (Kransen, s. 96).

Når det gjelder det ytre, stilles også den fagre og pent kledde Erlend opp mot Lavrans. De to representerer ulike valg av livsanskuelser, og de beskrives også på ulike måter. Det kommer godt fram i beskrivelsen da Erlend gjester Jørundgård etter at Lavrans har gått med på å gi bort Kristin til Erlend:

Hvor lite denne hovmannen i den fine, røde kjortel, med sølvsporene om fot og gullpydet belte, passet i onnetravelheten her på Jørundgård. ... Lavrans kom først op på gården ved nattverdstdid – sammen med slåttefolket. Han var ikke klædd stort annerledes enn arbeidsmennene, i en ufarvet, knekort vadmelskofte og ankelsid brok av samme tøy; han gikk barføtt og bar ljaen over skulderen. Det eneste hvor hans drakt skilte sig ut fra tjenestefolkenes, var at han bar en skulderkrave av lær for falken som satt på hans venstre aksel. Han leide Ramborg ved hånden. (Kransen, s. 220).

De dyriske naturdrifter

Erlend blir en representant for det fokuset Kristin velger å ta i livet sitt. Han er en mann med lidenskaper, en ridder til hest, som lar seg styre av sine drifter og instinkter. Han snakker uten å tenke seg om, og opptrer til tider ganske nonchalant. Han blir i teksten også sammenlignet med et dyr: ” – der var noget som minnet Kristin om en urolig, reddvorren hingst.” (Kransen, s. 106). Dette tenker Kristin da hun sitter i kirken før bondegildet i Aker. Før de er kommet i kirken, skriver Undset: ”Klokkenes veldige malmrøst runget over vrinsken og skrik av grahester, da de gikk opover den siste bakken mot kirken. Kristin hadde aldri sett så mange hester på en gang – et bårrende, urolig hav av blanke hesterygger utenom grønnsværet foran kirkeporten.” (sst.). Undset bruker her beskrivelser av naturen med dets dyriske instinkter til å lede leserens tanker inn på de dyriske driftene vi har til felles med dyrene. Naturen blir et symbol på de erotiske driftene mennesket har, og spesielt her i denne konteksten der hestene kan stå som et symbol på alle de unge mennene som møter opp i kirken før de skal på bondegildet og more seg. I og med at Erlend blir direkte sammenlignet med en hingst av Kristin da de sitter i kirken, blir Erlend en del av denne dyriske, instinktive naturen. Dette er eros, drift og natur.

Med tanke på disse dyriske naturdriftene, møter man på noe senere i romanen som Lavrans tenker. Han var i ung alder blitt giftet bort til Ragnfrid, som var eldre enn ham. Det kommer fram underveis i romanen at ingen av dem egentlig har fått den livspartneren de egentlig ville ha. Lavrans tenker på dette når han og Ragnfrid snakker sammen etter at Kristin har kommet vel i havn på brudeloftet. Lavrans har da sett at Kristin ikke var blyg i blikket sitt da hun så på Erlend. Han er veldig oppskaket, fordi han skjønner at de ikke har ventet med å ligge sammen. Han begynner å tenke tilbake på da han selv hadde en slik lidenskap:

I djevelens navn, han var blitt giftet bort som gutt, han hadde ikke valgt selv, hun var eldre enn ham – han hadde ikke attrået henne; han hadde ikke villet lære dette av henne – elskov. Han blev het av blu enda, når han tenkte på det – at hun vilde hatt ham til å elske sig, når han ikke hadde villet en slik kjærlighet av henne. At hun hadde budt ham alt dette som han aldri hadde bedt om. ... Ingunn hadde han båret elskov til. – Ingunn, Karls hustru på Bru. Lavrans rødmet i kullmørket. Han hadde alltid gjestet dem når han reiste gjennom dalen. Han hadde visst enn ikke talt med husfruen i enerum en gang. Men når han så henne – bare han tenkte på henne, sanset han noget som den første lukt av jordene om våren, straks sneen var gått bort. (Kransen, s. 241).

Naturen blir også her brukt for å få fram det som er naturen i mennesket. Lavrans tenker også direkte på hvordan dyrene oppfører seg når det gjelder seksualdriften: ”En tid på året var der da dyrene i skogen og på fjellet glemte skyheten sin. Da de bruste mot hunnen sin. Men han hadde fått sin til gave. Og hun hadde budt ham alt han ikke hadde beilet om –.” (sst.). Lavrans blir igjen her en kontrast til Erlend. Lavrans har ikke gitt etter for naturinstinktene i seg, men overgitt seg til arbeid for gården og familien sin. Trøsten hans har vært barna, ”de fine, bløte små livene han hadde holdt i hendene sine.” (sst.).

I det hele tatt er Undset opptatt av å bruke tette og sterke skildringer av naturens og sansenes intime samspill (Bliksrud, 1995, s. 35–45). Naturskildringene korresponderer ofte med personenes opplevelser på det indre planet. Blant annet blir Kristin og Erlends kjærlighetshistorie sett i sammenheng med årstidenes gang: ”Vårløsningen på fjellet inntreffer samtidig med og medvirker til at tøværet får løst opp isen mellom Kristin og hennes far, og når bryllupet endelig finner sted, er det vel litt sent, i mange betydninger.” (Bliksrud, 1995, s. 40). Kristin og Erlend treffes om våren, kjærligheten deres blomstrer om sommeren, og de er atskilt om vinteren.

Den sanselige opplevelse

Den estetiske dimensjonen i Kristins liv gjelder også det med å oppleve ting. Hun er meget sanselig av seg, og har flere sterke opplevelser i livet sitt. Hun er veldig nærværende og følsom av seg, og det er med dramatisk Kristin forholder seg til sin omverden. Som barn er dette aspektet knyttet til ren barnslig glede over å oppleve ting. Når Kristin er syv år gammel og skal bli med faren til seteren deres, "... gledet hun seg slik at hun ikke kunde stå stille mens moren klædde på henne, men hoppet og sprang mellom hvert plagg som ble trukket på henne." (Kransen, s. 12).

For Kristin er livet som barn en rekke hendelser. Jeg oppfatter i det Undset skriver om henne i denne perioden, ingen refleksjon fra Kristin over hennes egen tilværelse. Hun bare *er*. Hun er bare et barn som lever i nuet og for de opplevelsene som gir henne spenning og lykke. Kristin vil bli med faren sin på flere turer: "Far – får jeg ikke bli med dig sydover heller i høst som du har lovet –" (Kransen, s. 24). Da Kristin en dag våkner av at en dame er hos dem for å sy pelsfôr til kapper, "... forstod hun at hun skulle få bli med faren, og hun før opp i sengen og skrek av glede." (Kransen, s. 26). På reisen nedover til Hamar slutter hun etter hvert å telle dagene, noe som også viser at hun lever i nuet.

I Hamar har Kristin flere sanselige opplevelser. Av broder Edvin får Kristin epler og pærer: "Kristin hadde aldri smakt så god frukt. Saften rant henne ut av munnvikene for hver bit hun tok." (Kransen, s. 32). Også i kirken i Hamar får Kristin en mektig opplevelse med farger på grunn av et vindu med farget glass i;

... et syn så fagert at hun næsten mistet pusten. ... Midt imot henne på langhusets sydvegg stod et billede og lyste som det skulde være gjort av lutter skinnende edelstener. De brogede lysflekker på veggen kom av stråler som stod ut fra det; hun selv og munken stod midt i glansen; hun var rød på hendene som hun skulle ha dyppet dem i vin, munkens ansikt syntes helt forgyldt, og ut av hans mørke kutte demret billedets farver dunkelt tilbake. (Kransen, s. 33).

Kristin blir etter hvert større; en ungmø. Når hun forelsker seg i Erlend, er det erotisk sanselighet som tar overhånd. Etter at Erlend og noen venner av ham redder henne og

Ingebjørg fra å bli overfalt av noen tyskere, rir de jentene hjem til klosteret. Kristin begynner å føle noe for Erlend allerede her:

Han tok henne under knærne og løftet henne op. Det fôr søtt og godt igjennem henne at han holdt henne ut fra sig så varsomt som han var redd for å komme nær henne. De hjemme hadde aldri brydd sig om de klemte henne inntil sig når de hjalp henne tilhest. Hun følte sig så underlig hedret -. (Kransen, s. 100).

Da hun kommer tilbake til klosteret, ber hun til Gud. Hun kjenner hjertet sitt åpne seg, strømmende over av takk og lov og kjærlighet til Gud. Hun ser verden i et syn som et mørkt rom med en solbjelke som hun siger inn i. Hun føler en dyp strøm av sødme. Det er tydelig at Kristins forhold til Gud her er preget av at hun er høytidsstemt og opprømt på grunn av sin gryende forelskelses sødme. Hun føler en ømhet overfor faren sin, og tenker på hva Erlend gjør der i Oslo. Hele hennes virkelighetsoppfattelse preges av den sødmen hun føler: ”Kristin blev varm av glede over abbedissens vennlighet – det var som hele verden hadde været god mot henne.” (Kransen, s. 103).

Da de på bondegildet danser sammen, er de veldig betatte av hverandre. Kristin har sterke følelser, og sanser bare at hun lever her og nå: ”I et blekt glimt mintes hun verden utenom denne natt – at dette var avsinn. Men hun var så velsignet maktstjålet.” (Kransen, s. 114). Litt senere går de litt unna gildet inn i skogen ved et steingjerde:

”Da han satte sine hender for hennes barm og strøk ut over brystene, kjente hun det som han åpnet for hennes hjerte og tok det, han skilte silkeserkens folder ganske litt og kysset innimellem – det hetet inn i hjerterøttene. ... Hun gled dypere og dypere inn i mørke og varme og lykke ved brystet hans.” (sst.).

Den sanselige erotikken

Kristin har tydelig oppdaget erotikkens verden, og hengir seg i øyeblikkets nytelse og sanselighet med alt hun føler for Erlend. Oftestad (2003, s. 176) skriver om denne kjærligheten: ”... den erotiske pasjonen, den *inderliggjorte* elskoven som griper hjertet, personens livssentrum ...”. Hun er forelsket, og det er tydelig ikke noe annet som betyr noe for henne nå. Det hun har lovet faren sin og Simon setter hun til side. Da Kristin er

på besøk hos Åsmund Bjørgulfsson, farbroren sin, og han må reise bort til Hadeland med hustruen sin, benytter Kristin og Erlend sjansen til å treffes ofte. En dag de treffes i skogen, må de søke ly i en låve for regnet. Der lar Kristin Erlend gjøre med henne som han vil. I de seks nettene som går før Åsmund Bjørgulfsson kommer hjem, er Erlend i loftet hos Kristin hver kveld. Hun bryter med dette alle normer og sedvane i sin samtid. Hun er både trolovet med en annen mann, og hun har seksuell omgang før hun er blitt gift. Dette synes ikke Kristin å tenke stort på der og da.

Da hun kommer til Nonnesæter igjen, begynner Kristin å tenke på hva som kan skje hvis de blir oppdaget, hun er redd for ”uvær”, men hun føler også armene til Erlend er det eneste stedet hun hører hjemme i. Frykten for å bli oppdaget hindrer henne heller ikke i å fortsette å treffe Erlend og ha het elskov med ham, blant annet i Brynhild Flugas gård, noe som er en stor skam. Erlend og Kristin lurer seg til stjålne øyeblikk hele tiden. De drømmer om tiden som vil komme når de skal få hverandre som ektefolk. Kristin er lykkelig bare å få være sammen med ham. Hun lengter etter ham om dagen og drømmer om ham om natten.

En gang de er i Brynhild Flugas gård, nevner Kristin for Erlend det fru Åshild en gang sa til henne: ”... at de gode dagene faller til forstandige folk, men de beste dagene får den som våger å være uklok.” (Kransen, s. 153). Kristin mener å si at de har det veldig godt i øyeblikkets rus og ekstase. Åshild hadde nemlig sagt mens hun var i Jørundgård for å pleie Ulvhild da Kristin var liten:

Jeg har hatt min ønsketid jeg, Kristin, og jeg er ikke så dum at jeg klager, om jeg nu må holde til gode med saup og sur melk, fordi jeg har drukket op vinen min og ølet. Gode dager kan lenge vare, hvis en steller omtensomt og forsiktig med sig og sitt; det vet alle forstandige folk, og det er derfor, tenker jeg, at de forstandige folkene må nøie sig med gode dager – for de beste dagene er dyre, de. (Kransen, s. 47)

Med dette mener nok Åshild at om man følger lidenskapen og hengir seg til driftene i seg selv, får man riktignok de beste dagene, men at de også koster dyrt. For Kristin viser dette seg i sin beslutning om å hengi seg til Erlend og holde på ham, og denne avgjørelsen gjør at hun må trosse sin far. Hun må også etter hvert innse at verden rundt

ikke ser på pakten deres med samme øyne som dem selv.¹⁵ Åshild foregriper med de nevnte ordene at Kristin heller ikke kommer til å få det lett i samlivet sitt med Erlend.

Som en motsetning til forholdet mellom Kristin og Erlend, settes forholdet mellom Kristins foreldre. De fulgte det som foreldrene deres igjen ville, og det som samfunnet på deres tid innebar av normer og sedvaner. Dette kan minne om det Kierkegaard sier om den besteborgerlige tilværelsen. En besteborger styres av samfunnet rundt seg, og en estetisk livsførsel kan være en reaksjon på denne tilværelsen. Kristin bryter som sagt med det foreldrene hennes og samfunnet rundt henne mener hun skal gjøre. Blikrud (1997, s. 88) skriver at det er en konflikt mellom fornuft og følelse i Kristin, mellom farens normer og Kristins lidenskap. Løsningen på denne konflikten blir at hun velger å hengi seg til driftene sine og gir seg fullstendig hen i et glødende kjærlighetsforhold til Erlend. Hun søker sanselig nytelse og tilfredsstillelse av sine erotiske lyster.

Kristin forteller til slutt Simon hvordan det hele står til, og de oppløser festermålet. Hun blir hentet hjem av Lavrans etter at klosteråret er omme, og hun uttrykker sin kjærlighet til Erlend slik: "... – han har nok av både gods og jord, men jeg vilde hellere sove med ham på bare strå enn med nogen annen mann i silkeseng –" (Kransen, s. 160). Med denne uttalelsen har Kristin tatt et stort skritt bort fra det hun burde i forhold til det å sikre framtiden sin i hendene til en trygg mann og trygt jordisk gods. For henne betyr det nå mer at hun elsker. Hun lengter intenst etter Erlend: "Sitrende husket Kristin når Erlend slapp henne av sitt favntak. Hver kveld la hun sig ned syk av lengsel, og om morgenen våknet hun sved og trett av sine egne drømmer." (Kransen, s. 165). Ragnfrid ser at Kristin lider, og at hun ikke er seg selv. Hun prøver å tale Kristins sak for Lavrans, men ingenting hjelper. Lavrans er hardnakket på at han ikke vil gifte bort Kristin til Erlend, mannen som har to barn med sin frille, Eline Ormsdatter. Erlend er også kjent for å sløse bort arven sin. Kristin og Erlend blir til slutt så desperate over å være fra hverandre, at de legger planer for å rømme til Sverige. Disse planene stoppes med dødsfallet til Eline. Eline stikker seg med en kniv mens de alle er på gården til fru Åshild og herr Bjørn, etter at Erlend prøver å tvinge henne til å drikke en gift som hun først hadde villet gi til Kristin.

---

¹⁵ Kristin og Erlend har inngått en pakt som går ut på at de er gifte overfor Gud.

Kristin brøt ut i gråt så det skar gjennom stuen. Hun hadde sittet i kroken, ved Åshilds seng, stiv og stille. Nu tok hun på å gråte overlytt. Det var som fru Åshild stemme hadde revet hennes hjerte åpent. Den hadde været tung av minner om elskovs sødme, det var som fikk først den stemmen Kristin til å fatte helt hva hennes og Erlends lykke skyllet over alt annet – skyllet bort det hårde fortvilelsens hat fra denne siste natt. Hun visste bare om sin kjærlighet og sin vilje til å holde ut. (Kransen, s. 194).

Lavrans skifter i hvert fall ikke mening da han får høre om Eline. Erlend skrifter for biskopen i Oslo, og blir pålagt å dra til det hellige blod i Schwerin. Kristin må bare vente. Mens hun venter i lengsel etter Erlend den vinteren, dør Ulvhild. Om våren går hun en dag til kirken, der hun snakker med faren sin: ” ’Jesus Kristus, Kristin liten, er du da så ulykkelig –’ ’Jeg tror jeg dør av det, far,’ sa hun inn til ham.” (Kransen, s. 202). Lavrans gir etter, han var pint ut etter at Kristin har stått imot ham i nesten to år. Endelig får Kristin Erlend. Etter vielsen og de endelig har kommet i brudesengen, kaster hun armene rundt skuldrene hans og hulker høyt, ” søtt og vilt følte hun at nu kvarv det bort, redselen, spøkelsessynene – nu, nu igjen var det bare ham og henne.” (Kransen, s. 237).

Å leve umiddelbart

Alt dette som handler om det sanselige i Kristins liv, minner om det som i det estetiske stadiet til Kierkegaard handler om å leve umiddelbart, det å leve her og nå. Det er å oppleve ting, og gi seg hen til øyeblikkets nå. Flere steder i Kransen kan man finne igjen refleksjoner fra ulike stemmer over hvordan man kan forholde seg til dette. Jeg mener imidlertid at Undset ikke stiller opp noe fasitsvar på hva som er et riktig valg, og hva som er galt. Her kan også noen linjer trekkes opp mot Kierkegaard. Han ville ikke sette seg til doms over hvilken livsførsel som var den beste, men overlot det til leserne av sin litteratur å avgjøre dette selv. Dette synes også å være tilfellet hos Undset. Hun viser med ulike personers holdninger og tale hvilken livsvisdom hun selv sitter inne med, men den er slettes ikke entydig. På mange måter preges Kristins foreldres ekteskap av at de er ulykkelige og bitre over sin skjebne, men ekteskapet er også fredfullt og ender til slutt med at de dør i den visshet at de har hatt et godt liv med hverandre. Undsets leser stilles overfor en sammensatt problemstilling, og *det* er nettopp ett av

momentene som gjør *Kristin Lavransdatter* til stor litteratur. Menneskenes liv er aldri noe enten – eller, men både – òg. Undset skildrer det indre kaoset i mennesket med stor troverdighet.

Når det gjelder livsvisdom i sammenheng med problematikken som berører det med å leve umiddelbart, må det trekkes fram en del ting som fru Åshild snakker om. Noe er allerede nevnt, og andre viktige ting verd å nevnes, er en versjon av det kjente ordtaket ”den som intet våger, intet vinner”: ”Og den som vil gi livet sitt, han får våge det og se hva han kan vinne –.” (Kransen, s. 47). Fru Åshild tenker nok her på sitt eget valg i kjærligheten og ellers i livet. Det er mye folkesnakk om henne, og folk ser på henne som en trollkvinne, men hun gjør likevel det hun tror på selv. Hun sier også: ”Det er godt når en ikke tør gjøre det en ikke synes er vakkert. ... Men det er ikke så godt når en synes en ting er ikke vakker fordi en ikke tør gjøre det.” (Kransen, s. 49). Dette sier hun etter at Kristin har fortalt henne om da hun så dvergmøen¹⁶ inne på fjellet. Dette sett i sammenheng, kan bety at ordene fra fru Åshild er en oppfordring til Kristin å leve ut sine naturinstinkter. At dvergmøen vinker til Kristin med en krans av gullblomster, kan symbolisere at naturen kaller på henne. Steen hevder at episoden med dvergmøen skal symbolisere verdens draging. I dette ligger det en vekking av forfengeligheheten og dermed narsissus-symbolikken.¹⁷ Scenen er et anslag for hva som venter Kristin senere i livet. I den dype symbolikken i scenen ligger opplegget til den tematiske motsetning:

Den trekker inn assosiasjoner med erotikk, seksualdrift, kyskheter, jordens fristelser og den selvspeilende forfengeligheheten og jeg-bevissthet. De frelsende makter er representert ved faren, som siden blir fast knyttet sammen med Kristins forestilling om Gud, ved Maria, – renhetens symbol, og ved korset, – frelsens og lidelsens merke. (Steen, 1969, s. 174).

Senere, når Kristin skal gifte seg, speiler hun seg i et vannkar, og synet av seg selv med brudekronen på hodet er i ferd med å fremkalle minner om barndomsopplevelsen. Kristin synes det er svært tungt å bære alt gullet og sølvet, og man aner at det valget som Kristin har tatt, kanskje ikke er det letteste.

---

¹⁶ Alvemøen er også et synonym brukt om dvergmøen i trilogien.

¹⁷ Narcissus er en ung mann som ifølge myten druknet fordi han ble så forelsket i sitt eget speilbilde.

Det å velge å leve umiddelbart til fordel for det Kierkegaard kaller et besteborgerlig liv, er heller ikke det letteste. Det å gjøre et valg som fører ens liv til noe annet, krever faktisk mye av en person. Kristin tenker sitt om at hun har levd etter andres mening i livet sitt: ”Inntil den dag hun gav Erlend sitt ord, hadde hun alltid strevet flittig for å gjøre alt som var rett og godt – men hun hadde gjort allting på andres ord” (Kransen, s. 135). Fru Groa Guttormsdatter, abbedissen i Nonnesæter, sier noe som kan tjene som et eksempel på at Kristin burde være det Kierkegaard kaller besteborger. Hun snakker om at Kristin må lære seg å lyde og tjene, og lære seg dyder hun bør vise når hun skal styre med gods og folk og oppdra barn. For Kristin betyr det imidlertid mer å snike seg til å treffe Erlend og dermed synde, enn å oppfylle de reglene hun er satt til å følge i klosteret. Det er andre krefter i henne som er dominerende. I denne sammenhengen er igjen Fru Åshilds visdomsord relevante: De som velger lidenskapen, får de beste dagene, selv om de er dyrekjøpte.

Fru Åshild viderefører alvemøens rolle i romanen (Steen, 1969, S. 175). Hun lokker Kristin til den sanselige verden. Heltoft (1985, s. 62) betoner konflikten mellom det sanselige og det langsiktige slik: ”Hun¹⁸ hengiver sig til en naturmagt, der er skøn og attråverdig, men uforenelig med al menneskelig virksomhed der stræber udover øjeblikket.” Konflikten mellom å tenke langsiktig og nøkternt, og det å leve umiddelbart i nuet, kommer tydelig fram i samtalen mellom Ragnfrid og Lavrans etter datterens giftermål. Her avsløres det en mengde refleksjoner over akkurat dette temaet. Lavrans er usikker på om Ragnfrid har fått det livet hun har villet ha, og om hun egentlig er lykkelig. Han snakker med Ragnfrid om Kristin: ”Jaja. Mø eller kone, hun kom da i brudeseng med den hun hadde lagt sin elsk til. Det gjorde verken du eller jeg, min stakkars Ragnfrid.”(Kransen, s. 240). Han spør henne om hvordan hun hadde hatt det i dag hvis hun selv hadde fått bestemt hvem hun skulle gifte seg med. Ragnfrid svarer at Lavrans har vært en god husbond, men da sier han: ”Enda hadde du kanskje fått bedre om du var blitt gift slik som vår datter i dag –.” (Kransen, s. 242). En annen uttalelse det er verdt å merke seg her, er denne: ”Du og jeg Ragnfrid, vi har holdt alle faster og fristet å leve efter Guds bud i alle ting. Og nu tykkes mig næsten – vi hadde kanskje været gladere om vi hadde hatt mer å angre – ” (Kransen, s. 177). Både Lavrans og Ragnfrid

---

¹⁸ Kristin

har i livet sitt vært opptatt av å være gudfryktige og gode kristne mennesker. Dette har vært som en god trøst for dem i tunge stunder, og ekteskapet mellom dem er nok solid og sikkert, men de har hele tiden søkt etter noe i hverandre som de ikke finner.

Kierkegaard (1995, s. 140) skriver noe som kan kobles opp mot dette: ”En anden Sag bliver det naturligviis, naar en ulykkelig første Kjærlighed lærer Individerne at flye til Gud og i Ægteskabet at søge Sikkerhed. Da er den første Kjærlighed altereret, om det end bliver mulig at etablere den igjen.”

Oftestad (2003, s. 172) påpeker at Ragnfrids relasjoner og erfaringer er en viktig inngangsport til å forstå romanens erotiske tematikk. Ragnfrid har kvaler fordi hun har lengtet etter en lidenskap Lavrans ikke har kunnet gi henne. Hun hadde nok i utgangspunktet ikke følt lidenskap for ham, men etter hvert begynte hun å ønske at han kunne tilfredsstille henne på en slik måte:

Ja, Gud hjelpe mig. Hva var hun da for en kvinne, hva var hun da for en mor. Nu var hun snart gammel. Og enda var hun den samme. Hun tigget ikke mer som da de var unge folk, da hun hadde stormet og tryglet denne mannen som stengte sig, sky og blyg, når hun ble heftig – blev kold, når hun vilde gi ham mer enn hans husbondsrett. Slik hadde det været – og slik hadde hun blitt med barn, gang efter gang – hun ydmyget, rasende av skam for hun ikke kunne nøies med hans lunkne ektemannskjærlighet. Så, når hun gikk slik og trengte godhet og ømhet, da hadde han så meget å gi – mannens utrettelige, blide omtanke for henne, når hun var syk og plaget, falt som dugg over hennes hete sinn. Han tok gjerne alt hennes op og bar – men der var noget av sitt eget han ikke vilde gi. (Kransen, s. 178).

Ragnfrid har også samvittighetskvaler fordi hun den første vinteren hun og Lavrans var gift hadde ligget med en annen mann; han hun egentlig hadde vært forelsket i. For å uttrykke sine følelser overfor dette, snakker hun om et gammelt kvad:

... de gamle kvadene? Minnes du ett om en død mann som var kommet tilbake fra kvalverdenen og sa sønnen sin frasagn om det han hadde sett? Da hørtes gny fra helvedes dypeste grunn, til sine menn malte utro kvinner muld for mat. Blodige var stenene de drog, blodige hang hjertene ut av deres bryst – ... Hver dag var det som hjertet mitt blødde, for hver dag syntes jeg at jeg malte dig muld til mat – (Kransen, s. 244).

Lavrans har imidlertid et annet syn på saken: ”Muld må der vel males, Ragnfrid min, før maten kan gro.” (sst.). Denne replikken avrunder den første boken i trilogien, og her sammenlignes kjærligheten med mat som må ha jord for å gro. Kjærligheten er nødt til å ha næring for å overleve, og denne prosessen er ikke gjort på en dag. I og med at Lavrans er en bonde som arbeider mye med jorda, men egentlig var ment til å være

ridder, aner vi at han med dette representerer en annen livsholdning enn den Erlend har. Lavrans forteller Kristin en gang at han som ung hadde vært inne på tanken å gi seg til klosterlivet. Kristins tanker kretser også en del rundt dette, særlig i de stundene hun tenker på søsteren sin, Ulvhild, og hennes tragiske skjebne. Kristin tenker kanskje Ulvhild kan bli bedre hvis hun selv går i kloster og gir seg selv i Guds tjeneste, men disse tankene skyves fort bort:

Og hun vilde ikke selv – hun stod imot den tanken at Gud skulde gjøre et under med Ulvhild hvis hun selv blev nonne. Hun hengte sig ved Sira Eiriks ord om at der ikke skjer så mange jærtegn mer. Enda hun følte det i kveld, det var som om broder Edvin hadde sagt, hadde et menneske tro nok, så kunde det virke mirakler. Men hun vilde ikke ha den troen, hun elsket ikke Gud og hans moder og de hellige slik, vilde ikke elske dem slik engang – hun elsket verden og lengtet efter verden –. (Kransen, s. 62).

Kristin har på alle måter hengitt seg til det verdslige, og ikke minst til sansenes verden i *Kransen*. Hun velger lidenskapen og den hete kjærligheten til Erlend i stedet for den trygge veien som Simon og faren hennes representerer. Det er med et bevisst valg av den lidenskapelige og sanselige delen av seg selv at hun velger Erlend og kjemper for å få ham. Hun trosser sin vilje igjennom. Kierkegaard (1995, s.140) har skrevet dette om en slik kjærlighet: ”Den første Kjærlighed ... den frygter ingen Fare, den trodser hele Verden ...” (sst.). Undset skriver i *Et Kvinde-synspunkt* at ”... elskoven skaper ingen lover, den bryter alle ...” (Oftestad, 2003, s. 163). Kristin velger som sagt en annen vei enn sine foreldre, og gifter seg med en mann hun selv velger fordi hun er forelsket i ham.

Verken Undset eller Kierkegaard fornektet det sanselige aspektet. Undset katolske syn på dette var at erotikken og det sanselige er en del av livet og må ikke fornektes.

Kierkegaard (1995, s. 144) mente også noe lignende:

Den sandselige Kjærlighed har kun een Forklarelse, hvori den er lige æsthetisk, religiøs og ethisk, det er Kjærligheden; den forstandige Beregning gjør den ligesaa uæsthetisk som irreligiøs, fordi det Sandselige ikke er i sin umiddelbare Ret. Den der altsaa gifter sig for det og det o.s.v., han gjør et ligesaa uæsthetisk som irreligiøst Skridt. Hans Hensigts Godhed hjælper slet ikke, thi Feilen er netop den, at han har en hensigt.

Fornuftsekteskap har med andre ord ikke Kierkegaards bifall. Men selv om det å velge en lidenskapelig kjærlighet er riktig, har ikke en person som har en estetisk livsanskuelse kommet like langt på andre områder.

Moralsk ansvar, angst og skyld

I henhold til Kierkegaards tankegods, lever en person som befinner seg på et estetisk plan i sin livsholdning, uten normer og moralsk ansvar i denne sansenes verden. Dette kan også til en viss grad sies om Kristin. Hun vet hun har syndet, men hun angrer det ikke. Da hun er blitt hentet til messen på Skog hos sin farbror, en tid etter bondegildet der hun og Erlend lovet hverandre troskap, tenker hun mer på at Erlend ikke er der enn på Guds ord. Hun kjenner heller ingen anger for at hun tenker slik. Heller ikke da hun og Erlend innleder et seksuelt forhold som betraktes som syndig, føler hun moralsk ansvar. Riktignok går hun til broder Edvin og skrifter, men der sier hun: ”Dengangen jeg gikk hjemme, kunde jeg ikke skjønne at noget kunde få slik makt over menneskenes sinn at de glemte frykten for synden, men nu har jeg da sett så meget, at kan en ikke rette op det en synder av attrå eller vrede, da må der bli ødt i himmelen.” (Kransen, s. 133). Kristin rettfærdiggjør altså sine egne handlinger, og prøver å lage gode unnskyldninger for dem. Siden alle andre mennesker synder, er ikke hennes synd så farlig heller. Hun lever seg inn i en drømmeverden der hun slipper å ta ansvar for handlingene sine. Broder Edvin reagerer på dette og sier: ”Men skjønner du ikke det er ille med dig nu, for nu liker du bedre å høre slikt om andre menneskers skrøpelighet enn om gode menneskers vandel, som kunde tjene dig til foredøme – ?” (Kransen, s. 134). Kristin og Erlend har i denne perioden etter hvert blitt drevne i å finne på unnskyldninger for at hun skal klare å lure seg ut fra klosteret. Kristin sier til Erlend at det er blitt lett å lyve, og at man kan det en må. Erlend liker ikke helt at hun har blitt slik, tidligere den vinteren hadde hun ikke engang villet si til Simon at hun ikke ville ha ham. Kristin hadde vært mer redd for å si fra til Simon og far sin om det som hadde skjedd, enn at de skulle bli oppdaget når de var sammen. Dette vitner også om en slags feighet for å bli stilt til rette og ta konsekvensene av sine valg. Kierkegaard (1995, s. 157) tenker at et valg innebærer en anstrengelse, og fremhever at det å faktisk *ta* et valg

er en god egenskap: ”Personligheten er allerede, før man vælger, interesseret i Valget, og naar man udsætter Valget, saa vælger Personligheden ubevidst eller de dunkle Magter i den.”

Kristin har også tidligere vært unnvikende på denne måten. Da hendelsen med Bentein og Arne var kjent over hele bygda, flyktet hun jo til Nonnesæter for å slippe folkesnakket og se folk i hjembygda i øynene. Broder Edvin greier imidlertid å vekke noen andre tanker til live hos henne: ”... jo, hun hadde syndet; slik og slik var hennes synd, og hun fikk ta den på sig og friste å bære den tålmodig og vel.” (Kransen, s. 134). Broder Edvin får henne til å reflektere mer over hendelsene i livet sitt, men enda er ikke valgene hennes egne. Hun tenker ikke selvstendig. Nå er det munken som forteller henne hva hun skal gjøre:

Nu følte hun selv at hun var vokset fra mø til kvinne. Det betød mere enn de hete, hemmelige kjærtegn hun hadde tatt imot og gitt, det var ikke bare at hun hadde gått fra sin fars råd og inn under Erlends vilje. Broder Edvin hadde lagt på henne den byrde at nu måtte hun selv svare for sitt liv. Ja, for Erlends med. (Kransen, s. 135).

I feighetens lys stilles også Erlend. Da Simon oppdager Erlend og Kristin i Brynhild Flugas loft, virker Erlend veldig feig og unnvikende. Simon er den som her tar hånd om situasjonen, og tar med Kristin hjem til klosteret med makt. Han vil verge hennes ære og rykte, der Erlend bare påfører henne skam. I hendelsen som skal komme til å ryste dem senere, nemlig Elines død og omstendighetene rundt denne, blir også Erlend fremstilt som en feiging. Her lar han herr Bjørn ta mye av ansvaret for seg. Fra herr Bjørn faller det også en kommentar som sår tvil om hvor mye mann det er igjen av Erlend når han har fått råde over seg i tju år til.

Erlend og Kristin tør altså ennå ikke stå til rette for det de har gjort. De har bare gjemt seg unna og levd i sin egen elskovsverden på syndefulle steder. De utsetter seg for den risikoen at Kristin kan bli påført stor skam ved å bli gravid. De har ikke tanke for annet enn å tilfredsstille sin attrå og lidenskap, og lever ut sin kjærlighet uten å tenke på konsekvensene. Dem skyver de bare foran seg. Men som i det kierkegaardske stadiet, kan man etter hvert komme til å føle fortvilelse og angst over sin livsførsel. Hendelsen med Eline ryster Kristin. Hun har hendelsen i tankene sine på bryllupsdagen:

Men Kristin følte det som der gikk skred etter skred i hennes sinn, alt blev revet ned som hun hadde bygget op siden hin redselsdagen på Haugen. I den første tiden da hun vilt og blindt hadde tenkt bare, hun vilde holde ut, en dag etter annen vilde hun holde ut. Og hun hadde holdt ut til det blev lettere – og lett tilslutt, da hun hadde kastet fra sig alle tanker uten denne, at nu blev det deres bryllup tilslutt, Erlends bryllup tilslutt. (Kransen, s. 234).

Hun prøvde å se op til Sankt Olavs billede – han stod rød og hvit og fager, lenet til sin øks, og trådte sitt eget syndige menneskevesen under føttene – men herr Bjørn drog hennes blikk. Og nær ham så hun Eline Ormsdatters døde åsyn, likeglad så hun på dem. De hadde tråkket over henne for å komme hit – og hun unte dem det. ... Hun syntes hun knelte med Erlend på en kold sten. Han knelte med de røde, brente flekker på sitt bleke åsyn; hun knelte under den tunge brudekrone og følte den dumpe, knugende tyngsel i sitt skjød – syndebyrden hun bar. (sst.).

Kristin har også før bryllupet begynt å se hvordan hun har oppført seg. Hun er også fortvilet over at Erlend ikke har kunnet latt henne være fra da Lavrans endelig har gitt sitt samtykke og til de har blitt ektefolk for Gud. I bryllupsforberedelsene på Jørundgård merker hun at hun er med barn, og det er ennå to måneder igjen til bryllupet. Da det blir klart for Kristin at hun er med barn, ”... melder virkeligheten seg med all sin tyngde og sine sosiale og moralske konsekvenser ...” (Oftestad, 2003, s. 163). Hun er bitter på Erlend for dette. Han ville både ha henne og i tillegg se henne stå brud i fløyel, silke og høy gullkrone. Nå fikk han se at det ikke gikk å få begge deler. Likevel tenker Kristin at selv om dette vil bringe henne nye sorger, vil hun føde Erlend en sønn, slik at husene etter dem ikke skal stå tomme. Valget Kristin har gjort, har nå ført henne mot en annen tilværelse og et annet fokus. Det som Kierkegaard kaller det etiske stadiet, skimtes nå i Kristins sjelsliv. ”Overalt hvor der i strengere Forstand er Tale om et Enten-Eller, der kan man altid være sikker paa, at det Ethiske er med i Spillet.” (Kierkegaard, 1995, s. 157). Kristin ser nå konsekvensen av valget hun har gjort, og er rede til å møte det nye livet med Erlend. Heltoft hevder i sin tolkning av trilogien, i likhet med tolkningen av andre bøker av Undsets, at forfatteren fortolker virkeligheten ut fra to grunnelementer; driften og bevisstheten. Heltoft legger stor vekt på at driften er instinktstyrt og at den delvis er unndratt bevisstheten. Konflikten mellom drift og bevissthet gjør at viljen blir delt i to. Jeg mener Heltoft forenkler denne konflikten. Jeg slutter meg her i stedet til Oftestad som hevder at man misforstår lidenskapen og dens kraft dersom man ser at Kristin er underlagt naturens blinde determinasjon. Han mener erfaringen av kjærlighetens makt er en subjektiv, personlig følelse som munner ut i dypere reflekterende erkjennelse og bevisst vilje til handling (Oftestad, 2003, s. 175). Kristin velger selv bevisst å holde på Erlend og gi etter for sine drifter. Hun står imot sin far i

omtrent to år for å få sin Erlend. Kristin har en sterk vilje. Steen (1969, s. 157) skriver også at de valgene Kristin gjør, skjer i klar erkjennelse av alternativene hun har. Valget er hun smertelig bevisst på. Hun er nå i ferd med å ta skrittet over i den etiske sfæren. Jeg mener i tillegg at det er Kristins mangelfulle innsikt i den religiøse troen som gjør at hun ennå ikke har fått øynene opp for Gud.

Mangelfull innsikt

Som tidligere nevnt, mente Kierkegaard at bare den troende er seende, de andre lever delvis i blindhet. Det han mente med å tro, var at man må ha den rette troen i sitt indre og ikke bare være religiøs i det ytre liv. Først når man har den fullstendige overgivelsen og tilliten til Gud, er man i det religiøse stadiet. Når man ser på Kristins forståelse for det religiøse, slik det kommer fram i *Kransen*, kan nok det som Kierkegaard snakker om her være ganske påfallende. Det er flere replikker og episoder i *Kransen* som vitner om en mangelfull innsikt hos Kristin i den hellige tro. Blant annet finner man noe som fru Åshild sa da hun var og pleiet Ulvhild etter den stygge ulykken. Hun sier: ” Men hun har vel lært bønnene sine og, før hun skjønnte dem. De stunder en trenger enten bønner eller råd, har en gjerne verken hug til å lære eller skjønne.” (Kransen, s. 47).

Broder Edvin snakker en del med Kristin om Gud og den hellige tro. Ved Kristins besøk i Hamar som liten, snakker broder Edvin om troen på Gud, noe Kristin etterpå sier hun ikke skjønner noe av. Munken sier:

Der er intet menneske, Kristin som ikke elsker og frykter Gud, men det er fordi våre hjerter er delt mellom kjærlighet til Gud og frykt for djevelen og kjærlighet til verden og kjødet at vi blir elendige i liv og død. Ti om en mann slett ingen lengsel kjente mot Gud og Guds vesen, da skulde han trives i Helvede, og det vilde alene være vi som ikke fattet at han der hadde det som hans hjerte liker det. Men da vilde ikke ilden brenne ham hvis han ikke lengtet etter svale, og han vilde ikke føle smerte ved ormenes bit, hvis han ikke kjente lengsel etter fred. (Kransen, s. 35).

Munken sier også: ”... ikke må du tro annet enn at jeg er redd for djevelen og elsker og attrår som en dåre. Men jeg holder fast ved korset av all min evne – en får klenge sig til det som en kattunge til en fjel, når den er falt i sjøen –”. (Kransen, s. 36). Det som

broder Edvin sier her i disse to utdragene, er faktisk veldig betydningsfullt for tematikken i *Kristin Lavransdatter*. Disse ordene ovenfor vitner om det sentrale i den rette gudstroen, i tillegg til at innholdet i dem er et anslag for romanens konflikt. Konflikten ligger i at man kjenner en lengsel mot Gud, men kjærligheten til verden er også sterk. Munken sier også om seg selv at han ikke er perfekt, og dette får oss til å tenke på det allmennmenneskelige i tematikken. Vi er alle syndere, men håpet ligger i å tro på Gud.

Som sagt, dette skjønner ikke Kristin noe av *da*. Kristin er i kloster et helt år, men noe nærmere Gud blir hun ikke i løpet av denne tiden heller. I klosteret skjer det en episode med en jente som heter Cecilia Bårdsdatter. Hun er pliktoppfyllende og gjør alt og mer enn hva som forventes av henne i klosteret. Men en dag ved kveldsbordet kaster hun seg ned på gulvet i strigråt:

Hun var den verste synderinne av dem alle – stenhård av hovmod hadde hun været alle dager, hovmod og ikke ydmykhet og takknemlighet for Jesu frelsedød hadde ikke holdt henne oppe, da hun blev fristet i verden; hun hadde flyktet hit ikke for hun elsket en manns sjel, men fordi hun elsket sin egen stolthet. Av hovmod hadde hun tjent søstrene sine, forfengelig het hadde hun drukket av sitt vannbeger, og selvgodhet hadde hun smurt tykt på sitt bare brød, når søstrene drakk øl og åt smør på leivene. (Kransen, s. 129).

Kristin skjønner ikke mer av dette enn at Cecilia heller ikke er sannhellig i hjertet sitt. Kristin skjønner ikke det sentrale budskapet i Cecilias tale. Cecilia føler seg bedre enn de andre fordi hun mener hun lever et mer fromt liv enn dem. Men som Kierkegaard mente, er det ikke de ytre handlingene som gir en frelse, men de *indre*, og at man har det riktige *sinnelaget*. Dette er hovmodet stilt opp mot ydmykheten. Fru Groa gir Cecilia en rettleiding og en passende ”straff” for sitt hovmod:

Og siden skal du, søster Cecilia, i åtte dager sitte i mitt sæte, vi vil spørre dig til råds i åndelige ting, og vise dig slik ære for ditt gudelige levnets skyld så du kan bli mett av syndige menneskers hyldest. Så kan du dømme om denne er så meget strev verd, og siden velge enten du vil leve efter reglene som vi andre, eller drive de øvelser som ingen fordrer av dig. Da kan du overveie om du vil gjøre av kjærlighet til Gud, for at han skal se nådig ned til dig, alle de ting som du nu sier du har gjort for at vi skulde se op til dig. (Kransen, s. 130).

Det kan i denne sammenheng være interessant å trekke fram Hansens (1995) begrep *cupiditas*. Hun skriver om *cupiditas* som hovmod og egenrådighet. Ut fra begrepet *cupiditas* kan vi lede blikket mot *Cupido*, som er kjærlighetens gud, ifølge romersk

mytologi. Det greske motstykket er *Eros*, som kanskje er mer kjent. Kristins kjærlighet er lidenskapelig og egenrådig, og den er egoistisk. Hovmodet er for henne knyttet til hennes kjærlighet til Erlend, noe som oppgaven vil ta for seg under det etiske stadiet.

Den rette tro

Ydmykhet står sentralt hos Undset i Kristin Lavransdatter. Broder Edvin er i så måte den fremste representanten. Han er en fransiskanermunk, en såkalt tiggermunk og en omvandrende predikant. Fransiskanerne forkynte og etterlevde det evangeliske fattigdomsidealet. Da han en gang gjester Jørundgård, vil han blant annet ikke ligge i de fine sengene, men i fjøset. Han må bli overtalt til å spise inne i huset, og da vil han bare ta til takke med brød og kaldt vann. Han har tvers igjennom en ydmyk oppførsel. En motsetning til munken finner vi i andre representanter for kirken. Sira Sigurd, presten til Ragnfrids bror, Trond, gjester Jørundgård den sommeren Ulvhilds ulykke finner sted. Sira Sigurd er mislikt, han farer fram med hardhet og urett, og sier ofte tåpelige ting. En predikerbror fra Hamar, broder Åsgaut, sier etter en del drikking og opphetet stemning om kvelden til/om presten:

... – vi vet nok om dig i Hamar. Du velter dig i alt som er godt på Sundbu, og tenker nok lite på at du er viet til en annen gjerning enn den å være Tronds øientjener, hjelpe ham til å gjøre alt som er urett, så han setter sjelen sin i fare og minker kirkens rett. Har du aldri hørt hvordan det går de ulydige og utro prestene som legger op råd mot sine åndelige fedre og foresatte? Vet du ikke om dengangen da englene førte Sankt Tomas av Kanterborg til Helvedes dør og lot ham gløtte inn. Da undret han sig meget på at han så ikke der nogen av prestene sine som hadde holdt sig imot ham slik som du mot bispem din. Han skulde nettopp til å prise Guds miskunn, for den hellige mannen unte alle syndere frelse – da bad engelen, at fanden skulde lette litt på svansen sin, og ut før i et veldig brak og en fæl svovlstank alle de prester og lærde menn som har sveket kirkens tarv. ... (Kransen, s. 53).

En annen uttalelse som representerer hovmod, er Simons uttalelse til Kristin rett før hun drar til klosteret i Oslo. Han sier at *han* ikke er oppdratt til å springe slik med husfolket som Kristin er vant til, og at: ”Min mor hun brukte å si, leker en med kotkarlers unger så får en gjerne lus i håret tilslutt – og noget er der i det.” (Kransen, s. 82). Tross i at Simon i det store og det hele er en god mann, viser han her et hovmodig trekk. Kristin

føler i tillegg knugende angst over at Simon behandler henne som sin eiendom. Erlend, derimot, behandler henne som om hun var hans like.

Broder Edvin står for et nestekjærlighetssyn som ikke hevder noen mennesker over andre. Fru Groa liker ikke det han står for. Hun sier at han ikke har skjønt at en fransiskaners første plikt er lydighet mot de foresatte. Allmuen, folk flest, derimot, holder ham som en hellig mann. Han har både skriftet skoggangsmenn og bannsatte, døpt deres barn og sunget dem til jorden. Her igjen ser vi også at det ikke er de ytre handlinger som er de viktigste, men hvordan man bruker hjertelaget sitt. Ifølge Oftestad (2003, s. 147) representerer fransiskanerne et fromhetsideal som går ut på at den religiøse erfaring og nåden ikke er forbeholdt klerikalere og munk. Den vanlige mann og kvinne kan også bli innlemmet i dette. Broder Edvin står med dette som representant for den sanne kristendom. Han er barmhjertig. Han er uten selvgodhet og egoisme. Enda da han blir syk, er han oppfylt av kjærlighet til Gud. Munken gjester Jørundgård en gang til før han dør. Under dette besøket sier han til Kristin:

Ja du unge barnet tror vel ikke der er annet som lokker i verden enn vellyst og rigdom og makt. Jeg siger dig, disse er små ting som en finner efter veikanten, og jeg, jeg elsket veiene – ikke verdens små ting elsket jeg, men hele verden. Gud gav mig nåde til å elske fru fattigdom og fru kyskhed fra ungdommen av, og derfor så trodde jeg med disse lekesøstrene gikk jeg trygg, og så har jeg vanket og gått, og jeg ønsket jeg kunde kommet over alle jordens veier. (Kransen, s. 214).

Munken forteller her at også han har elsket verden, om enn på en annen måte enn de som elsker rikdom, vellyst og makt. Han er så ydmyk at han ser at han selv ikke er feilfri. Og her ligger kanskje noe i Undsets budskap også. Vi er alle en del av arvesynden, og vi trenger alle å få Guds nåde og frelse. Vi er alle syndere, og i dette står alle mennesker likt. I dette er vi brødre og søstre alle sammen.

Et siste viktig moment når det gjelder den rette tro, er at det å tro på Gud innebærer en ubetinget tillit til ham. Gud er allmechtig, han vet best. I dette ligger det at vi også skal godta den skjebne som er lagt på oss. Steen (1969, s.170) skriver om lagnaden: ”... den kristne idé om Guds styrelse.” Da Ulvhild ligger og pines etter ulykken, ber Lavrans broder Edvin om at han skal be for Ulvhild. Da sier munken:

Be hellere du og hustruen din, Lavrans Bjørgulfsson, at I ikke må fristes til å prøve å bøie Guds vilje med dette barnet. Vår Herre Jesus selv har satt disse små føttene på den stien hvor hun kan gå tryggest frem til fredens hjem – jeg ser det på dine øine, du sæle Ulvhild, at du har dine forbedere i den annen heimen. (Kransen, s. 65).

Lavrans spør da om gutten i Meldalen som ble frisk etter munkens bønn. Broder Edvin forteller at den fattige enken ba til Gud om at hun skulle ha et fryktløst hjerte, slik at hun kunne takle det som Gud mente var best for gutten. Lavrans sier det ikke er lett å slå seg til ro med Ulvhilds skjebne, fordi hun er så vakker og snill. Da sier broder Edvin: "...i Guds øine er vi alle som børn han har årsak til å sørge over, vanføre som vi er av synden. Og dog synes vi ikke vi har det verst i verden." (sst.). Budskapet her er at man skal godta den skjebnen som man får, og være takknemlig for det man har. I et besøk da Kristin er trolovet med Simon, og hun viser fram den fine hunden hun har fått i gave, sier munken også noe om dette temaet:

... Takk Gud for de gode gavene han har gitt dig, og klag ikke om du synes du mangler annet du mener kunde høve vel dertil. ... Har du ikke hørt om den kjerringen som satt og gråt for hun hadde bare en liten fleskebit å gi de syv sultne ungene sine til julekost. Sankt Olav kom ridende forbi i samme gode laget; da rakte han sin hånd ut over sulet og bad Gud mette de arme kråkungene. Men da kjerringen så der lå et slaktet svin på disken, da gråt hun for hun ikke hadde kopper og gryter nok. (Kransen, s. 66).

Man finner uansett alltid noe å være misfornøyd med i livet. Å være takknemlig for de av Guds gaver man faktisk får i livet, er også en måte å være ydmyk på.

Som sagt har ikke Kristin nådd en slik erkjennelse i *Kransen*. Hun er preget av sine verdslige drifter, som for henne er den måten hun vil leve på akkurat nå. Det er hennes eksistensielle situasjon. Hun har ikke gjort det som broder Edvin sa til henne før han døde: "Jeg har ofte bedt om at du måtte få lengsel etter klosterlivet. Men ikke siden du sa det du vet. Jeg vilde du skulde kommet til Gud med kransen din, Kristin –". (Kransen, s. 212).

Husfrue

Den andre boken i trilogien, *Husfrue*, handler om det livet Erlend og Kristin lever på Husaby. Handlingen konsentrerer seg om Kristin og Erlends ekteskap. Kristin føder mange sønner, og Erlend har mange oppgaver i kongens regi og er ofte bortreist til sjøs. Det er mye ufred mellom Erlend og Kristin. I løpet av *Husfrue* dør foreldrene til Kristin. Det hele avsluttes med at Erlend, gjennom sin utroskap med Sunniva Olavsdaughter, blir fengslet og torturert for sine planer om å innsette en ny konge.

Husfrue og mor

Undset fremhevet at mennesket tilhører forskjellige former for felleskap. For henne var ekteskap og familie de grunnleggende og viktigste. ”... uten etiske normer kunne man ikke leve i dem.” (Oftestad, 2003, s. 252). Undset poengterte også at kultur og sivilisasjon først og fremst er forpliktelse (Anderson, 1989, s. 238). Her er vi inne på de samme tankene som Kierkegaard har i forhold til det etiske stadiet. Han fremstilte etikeren som en person som velger å ta ansvar og lever for å oppfylle de pliktene han har. ”Først Ansaret giver Velsignelse og sand Glæde.” (Kierkegaard, 1995, s. 146).

Kristin og Erlend reiser til Husaby etter bryllupet. Der blir det holdt hjemkomstøl for dem. Gjestene drar etter tre dager, og da starter Kristin med å styre og ordne på gården med en gang:

Det første hun gjorde, var at hun bød tjenestefolkene ta all bunad ut av sengene, vaske den og veggene omkring med lut, og halmen bære ut og brenne. Så fikk hun fylt i frisk halm og redde oppå med sengklær av det hun selv hadde ført i gården. Det led langt ut på natten før dette arbeidet var bragt til ende. Men Kristin bød at dette skulde gjøres med alle sengesteder på gården, og alle skinnfelder bakes i badstuen – ternene fikk ta på med det straks i morgen og gjøre så meget de kunde rekke alt før helgen. Erlend rystet på hodet og lo – hun var noget til kone! Men han var nokså skamfull. (*Husfrue*, s. 252).

Kristin ser mye vanstell de første dagene på gården. Det er lite fôr og mat både til dyr og mennesker, ustelt lin ligger og slenger, uvasket og stinkende ull er ikke gjort noe med, og nautene er utgamle. Bare hestene er vakre og velstelte. Under de dyre teppene på veggene er ikke sot og skitt vasket av tømmerstokkene. Veden er rå og våt og fyller stua med røyk når de fyrer. Kristin vet at pliktene kaller, og hun er rede til å oppfylle sin rolle som husfrue:

Når hun så hvor allting lå nede her og hvor meget der var for henne å ta hånd om, så fôr det blankt og hårdt igjennom henne: ja, hadde hun lesset synd på sig for å komme hit, så fikk det være med det – det var også synd å fare frem med Guds gaver slik som her var gjort. (Husfrue, s. 254).

Det viser seg etter hvert at Kristin er en flink og driftig husfrue. Folkesnakk om henne og Erlend stilner etter hvert som de ser hvordan hun forandrer Husaby og får gården på fote igjen. Erlend farer også fram med mer tekkelige svenner enn han har gjort tidligere. Folk skjemter nå i stedet om hvor mye hun har oppnådd på bare seks måneder. Erlend skjemter også med hvor from og god Kristin har blitt. Fattigfolk kommer til Husaby for å få råd fra Kristin, og hun blir etter hvert hentet til brudekone og nærkone rundt på gårdene. Tjenestefolkene sitter ofte lenge oppe med henne om kveldene og spør henne om ting. Erlend er veldig stolt av henne. Oftestad (2003, s. 171) sier i sin analyse: ”Hun forble trofast mot Erlend, tok på seg pliktene og oppgavene som husfrue. Hennes ære ble etter hvert ytre sett restituert.”

Kristin føder Erlend mange sønner. Hun lever og ånder for barna sine. Like mye som hun prøver å etterleve pliktene sine som husfrue, prøver hun å være en god mor, og hun gjør alt hun kan for å trygge sønnes framtid. Den førstefødte må hun gjennom en meget lang og strevsom fødsel for å få. Hun føler med en gang morskjærligheten: ”Syk av ømhet og lykke gned hun sitt ansikt mot det lille glimt av rødt, silkemykt ansikt inni linklærne.” (Husfrue, s. 310). I løpet av fem år får hun fem sønner: Niklaus (Nåkkve), Bjørgulf, Gaute og tvillingene Ivar og Skule. Etter at faren hennes er død, får hun en sønn de kaller Lavrans, og ikke lenge etter det igjen en sønn til; Munan.

Kristin gir barna mye omsorg. Hun setter seg blant annet opp mot Erlend og Ragnfrid da de vil at Bjørgulf skal settes bort til en fostermor. Kristin gråter og tigger om å ha

ham ved brystet selv. Gaute har hun hos seg nesten hele tiden i de første årene han lever, fordi han er lite utviklet og svak for alderen. Hun knuger og kysser ham ofte. Han vil være i morens armer hele tiden; ”... Gaute vilde ingen steder være uten i morens armer. Så gikk hun og bar ham og bysset, op og ned i den skumre hall.” (Husfrue, s. 384). Barna gjennomgår en del sykdom, og da er Kristin den som steller med dem natt og dag. En av disse sykdommene, Nårislesotten, gjør alle tre ungene hun hadde på daværende tidspunkt syke, og hun steller for dem dag og natt i fem døgn. Hun blir selv syk og mister et barn hun går svanger med. Mens hun ligger syk, dør også Orm, frillesønnen til Erlend. Kristin har også vist mye kjærlighet og omsorg for Orm, selv om det ikke er hennes egen sønn.

Kristin er mye alene på Husaby med barna. Erlend er i lange perioder bortreist i kongens tjeneste. I to år er han på Vargøy i Nord-Norge. Før han reiser dit, tenker Erlend at det egentlig er like greit: Fem sønner på fem år er nok. Erlend skjønner at Kristin tenker noe av det samme, selv om hun aldri har klaget over plagene sine og tatt hvert barn som en dyrebar gave fra Gud.

De mange fødslene på så få år er selvsagt med på å gjøre Kristin synlig eldre. Slitet synes på kroppen hennes. Blant annet tenker Ulv en gang da han samtaler med henne:

Enda var hun kommet op efter hver barnsseng, like fager – bare litt stillere, med litt tyngre ansvar på de unge skuldre. Litt smalere om kinnene, øinene litt mørkere og mer alvorlig under den brede, hvite panne, munne litt mindre rød og fyldig. Men venheten skulde vel bli slitt av henne innen hun var mange år eldre, hvis det blev ved slik –. (Husfrue, s. 388).

I romanen finner vi lignende tanker fra Erlend: ”Hun hadde hatt de vakreste armer – slanke, men så runde at de fine små knokene syntes ikke i de spinkle ledemot. Nu stod de ut som knuter på den utmagrete arm, og huden var ganske blåhvit på undersiden av armen.” (Husfrue, s. 405). Også Kristins far har observert at hun tar morsrollen med inderlig alvor og et hengivent hjerte. Lavrans sier under sitt dødsleie: ”Du bærer dine barn under et kjærlig hjerte, Kristin min – gutten er fet og stor, men du er blek og smal som en vånd, og slik sa din mor det var med dem alle, når du var skilt fra dem. ...” (Husfrue, s. 468). Etter at faren har sagt dette, reagerer Kristin med utslitt gråt:

Medett kom en voldsom gråtri over Kristin, hun visste neppe selv hva hun gråt slik for. Men det var så sant – hun hadde elsket sine barn fra den første stund hun visste at hun gjemte dem i sitt fang, hun hadde elsket dem mens de plaget henne med uro, tynget henne og skjemte henne ut. Hun hadde elsket deres små ansikter fra hun så dem første gang, og elsket dem hver time mens de vokste og forandret sig og blev mandige. (Husfrue, s. 468).

I følge Kierkegaard er det i denne oppfyllelsen av plikten at etikeren finner meningen med livet. I ansvaret og plikten ligger tilfredsstillelsen for den som befinner seg på det etiske planet. Kristin er også i høyeste grad bundet av denne plikten, og hun kjenner også at hun har vokst med oppgaven og blitt sterkere som person:

Om igjen og om igjen hadde hun prøvd den syknende, sveddryppende angst når hun kjente, nu igjen var det hennes time, nu igjen skulde hun drages under i barnsnødens grunnbrott – til hun bares op med et nytt barn i favnen; hvor meget rikere og sterkere og modigere av hvert barn, det skjønnte hun først i kveld. (Husfrue, s. 524).

Men i og med at etikeren befinner seg i en annen livsanskuelse enn estetikerens, vil naturlig nok lidenskapen og kjærligheten innta en annen form. Kierkegaard mente at den ekteskapelige kjærligheten er en annen enn den første lidenskapelige elskoven:

... Ægteskabet har et ethisk og religiøst Moment i sig, det har Elskoven ikke ... Naar man nu ikke vil antage, at ethvert Menneske gennemløber i sit Liv den dobbelte Bevægelse, hvor da Elskoven hører hjemme, og derpaa den christelige, hvis Udtryk er Ægteskabet, naar man ikke vil sige, at Elskoven maa udelukkes af Christendommen, saa maa det vises, at Elskoven lader sig forene med Ægteskabet. (Kierkegaard 1995, s. 138).

Kjærligheten er fortsatt der, men den endrer seg; den får et annet perspektiv. Også Erlend har skjønt dette. Han tenker med seg selv at det blir aldri slik mellom ham og Kristin slik det en gang har vært. Det har han skjønt siden det øyeblikket han ”så det lille røde barneåsyn mot Kristins hvite skulder.” (Husfrue, s. 317). Erlend selv forblir i elskerens livssituasjon. Flere ganger i løpet av romanen kommer det fram at Kristin tenker at han ikke hadde ektet henne for at hun skulle slite og streve, men for at hun skulle ligge i sengen hans. Han lengter lidenskapelig etter henne:

Erlend så lengselsfullt efter sin unge hustru når han møtte henne ute i tunet. Så vakker som nu hadde hun aldri været – høi og slank i den simple, muldbrune kjole av ufarvet vadmel. ... hun syntes så blyg og skjær at han våget neppe røre ved hennes hånd med sine fingrer. Hadde hun Nakkve ved brystet, så slo hun fliken av sitt hodelin over det lille glimt av sitt hvite legeme. Det var som de rent holdt på å sende hans hustru til himmels fra ham –. (Husfrue, s. 320).

Men Kristin er trøtt av alt barnestellet, og hun sovner ofte tidlig om kveldene. Senere, etter at de tre første sønnene kommer seg gjennom den store febersykdommen, må Erlend til og med godta at de to eldste ligger i ektesengen. Erlend lengter etter det som han og Kristin før har hatt sammen. Det gjør han allerede etter at den første sønnen blir født: ”Ikke stort over et år hadde han vært gift. Barnbyrd, bod og faste, og nu gutten først og gutten sist, både dag og natt. Enda hun var nu den samme søte, unge Kristin – når han kunde få henne til å glemme prestepretet og det griske sugebarnet en liten stund –.” (Husfrue, s. 357).

Det at Kristin og Erlend har forskjellige forventningshorisonter til ekteskapet, skaper konflikter og ufred mellom dem. Heltoft (1985, s. 69) peker på at en stadig gjentakende kollisjon mellom morsinstinkt og erotikkens krav fører til et mektig spenningsforhold. ”Mod hans sorgløshed stilles hendes betyngede moderhjerte, hendes bekymring for fremtiden, hendes udholdenhet i sliddet og smerten, som følger med arbeidsindsatsen, ...” (Heltoft 1985, s. 64). Det ligger i Kristins natur å elske med strev og omsorg, og hun begynner å opparbeide seg et nag mot Erlend fordi han ikke lever opp til hennes idealer. Hun irriterer seg blant annet over at Simon har mye mer lag med barn enn det Erlend har og bryr seg om. Det er nesten bare barna som opptar Kristin. Det Erlend gjør utenfor gården, bryr hun seg ikke så mye om. Hun klager også over at han ikke interesserer seg nok i barnas liv, og trøster seg i samtaler med Sira Eiliv, presten deres: ”... hun hadde sånn trøst av Sira Eiliv. Med ham kunde hun tale så meget hun vilde om sine børn; alle de småtidender som hun kjedet Erlend på dør med, dem gad presten drøfte med henne.” (Husfrue, s. 365).

Men Kristin strever også for å oppfylle de krav og plikter som ekteskapet fordrer av henne. Etter hennes botsgang til Nidaros har: ”... erkebiskopen selv ... lagt henne på sinne at i samlivet med sin mann skulde hun syne sitt nye hjertelag. Og hun strevet jo med nidkjær omhu for hans velferd og heder.” (Husfrue, s. 367). Hun elsker fortsatt Erlend, og for Kristin eksisterer det ingen annen mann i hennes lidenskapelige sinn. Hun ser heller ikke at andre menn er interessert i henne på den måten. Utenomekteskapelige forhold var ikke helt uvanlig på den tiden, men da en venn av

dem, Haftor, ved et gjestebud prøver å få henne til sengs, blir hun svært forundret over forslaget. For henne ville det være helt utenkelig å svike Erlend på den måten.

Ekteskapelig forpliktelse

Om ekteskapet sier Kierkegaard (1995, s. 137): ”Ægteskabet skal altsaa ikke fremkalde Elskoven, tvertimod, det forudsætter den, men forudsætter den ikke som et Forbigangent, men som et Nærværende.” Han sier også (1995, s. 144): ”... skjønt er Ægteskabet, og det Sandselige ingenlunde fornegtet, men forædlet.” I følge Kierkegaard bringes altså lidenskapen fra det estetiske stadiet inn i det etiske. Et ekteskap er en forpliktelse overfor Gud og hverandre, og lidenskapen er en del av dette. Kierkegaard mente også at det ekteskapet som ikke først har inneholdt lidenskapen, ikke er ekte. Kristin og Erlend føyer seg godt inn i Kierkegaards syn på ekteskapet. Forholdet mellom dem er riktignok et annet enn før, men lidenskapen er der fortsatt. Det er den lidenskapelige kjærligheten som har holdt dem sammen, ikke vennskapet. Dette tenker hun også på den første julen hun er på Husaby. Hun undret seg også over hva de egentlig har snakket om før. Men hun tenker at de ikke snakket stort sammen, de hadde hatt andre ting å gjøre i de korte og stjalne møtestundene. Det Gunnulf sier om denne elskoven, fører oss til tankene om syndefallet. Kristin har da sagt til Gunnulf at hun ikke sørger over at hun valgte Erlend framfor Simon. Gunnulf sier til henne:

Da Adam og hans hustru hadde trodset Guds vilje, da kjente de i sitt eget kjød en kraft som trodset deres vilje. Gud hadde skapt dem, karlmann og kone, unge og vene, for at de skulde leve i hjonelag og avle sig medarvinger til hans godhets gaver, Paradishagens fagerhet, frukten av livets tre og evig sælhet. De trengte ikke blyges over sin skapning, for så lenge som de var Gud lydige, var hele deres legeme og alle deres lemmer i deres viljes vold, slik som hånd og fot er det. (Husfrue, s. 371).

Også Kierkegaard nevner syndefallet. Han (1995, s. 147) snakker om i *Enten-Eller* at vielsen befester det nye ekteskapet i den store menneskeslekten. Kierkegaard har et allment perspektiv, og mener at vielsen peker tilbake på ”de første forældre” (sst.). Vielsen er i et allmennmenneskelig perspektiv altså et symbol på enheten mellom to mennesker, og i dette perspektivet gjør også det allmennmenneskelige i synden seg

gjeldende. På grunn av syndefallet og arven vi mennesker har fra denne, er vi dømt til å ha denne syndefulle ulydigheten mot Gud. Mennesket slites mellom den lidenskapelige jordiske kjærligheten og Guds kjærlighet. Men Kierkegaard (1995, s. 148) mener også at ekteskapet gjenoppretter litt av synden: ”Synden er indkommen, men idet Individene have ydmyget sig herunder, staae de høiere end de før stode.” Kristin og Erlend har i høyeste grad slik jordisk kjærlighet til hverandre.

Vi får høre om mange episoder der vi tydelig ser Erlends kjærlighet til Kristin. Da hun høygravid går innover i skogen for å møte sin mor, som hun innbiller seg er på vei til henne, blir hun invitert inn til en kone der hun blir sittende utover kvelden. Erlend har fortvilet og redd lett etter henne, og i tiden etter denne kvelden er han veldig snill mot henne. En annen gang Erlend er redd for henne og fortvilet over det hun må igjennom, er da hun sommeren etter fødselen skal gå den tre mils pålagte botsgangen til Nidaros: ”Erlend stod med halvåpen munn, tårene silte nedover hans hvite kinner. Med ett brøt han forover, ned på kne – så kastet han sig hodestups utstrakt i det korte gress, lå og hulket og hulket og rev og rev i lyngen med sine lange, brune fingrer.” (Husfrue, s. 322).

Etter at de har fått fem sønner, og Erlend kommer hjem etter nesten to år nordpå, er han yr og gal av lengsel etter Kristin. Hun er for ham den søtteste og veneste rose og lilje. Erlend kan ikke se seg mett på henne da han kommer hjem: ”Hun var en ung, blomstrende kone og mor. Hennes kinder var runde og friskt røde mellem skautets hvite fliker, barmen høi og fast for kjeder og søljer å glitre på.” (Husfrue, s. 415). Også Kristin er i ekstase: ”Der var så mange alvorlige ting som hun skulde ha talt med sin husbond om, når han kom hjem. Der var tusen ting om deres børn, bekymringer om Margret, og der var hennes planer for å bringe godsene på fote igjen. Men det blev borte i festrus altsammen.” (sst.). Kristins lidenskap er altså fortsatt der. Den gangen Erlend blir høvdning over bondeskipene på deres side av fjorden, ser vi også dette. Erlend blir opprømt av det herr Erling har satt ham til, og våkner til live av den nye oppgaven sin. Kristin blir ”yr og kåt når han kom nær henne med det smilende åsyn og de eventyrlystne øinene.” (Husfrue, s. 368). På den samme tiden har hun: ”... gledet sig slik til vinteren, til å ferdes i by og bygd med sin vakre, djerne husbond, hun var da

vakker og ung selv.” (Husfrue, s. 369). Hun blir ikke glad over å være med barn igjen. Erlend blir heller ikke glad. Han sier når han skjønner at Kristin er gravid igjen: ”Jeg trodde, at når jeg engang fikk dig – det skulde være som å drikke jul hver dag. Men det ser ut til å bli mest lange faster.” (sst.).

Den lidenskapelige kjærligheten er ikke lett. Den er stormfull og ikke fredfylt. Som det sies i psykologien, er ikke det motsatte av kjærlighet hat, men likegyldighet. Ekteskapet mellom Erlend og Kristin preges av alt annet enn likegyldighet. Erlend tenker en kveld i et av de første årene som ektemann at han ikke orker å miste Kristin, men han skjønner heller ikke hvordan han skal orke å leve sammen med henne: ”– Da var det vel sant som de hadde sagt ham, prestene, at synden åt op en manns sjel som rust – for han hadde ikke levende ro eller fred her hos sin elskede søte – bort fra henne og alt hennes lengtet han –.” (Husfrue, s. 401). Riktig hjertensdyp glede har han bare kjent hos henne den gangen han dro henne med på ville veier:

Fred – det hadde han visst bare kjent en gang i sitt liv – den natten han satt bak steingjerdet ut mot skogen der på Hofvin og holdt om Kristin, som sov i hans fang – sin trygge, blide, ubrutte barnesøvn. Det var ikke lenge han hadde kunnet holde sig fra å bryte henne. Og det var ikke fred han hadde funnet hos henne siden, og han fant ikke fred hos henne nu. Enda han så at alle andre i hjemmet, de fant fred hos hans unge hustru. (Husfrue, s. 404).

Kristin føler også på denne uroen som eksisterer mellom dem. Hun tenker at hun ikke med vitende vilje har gjemt på nag mot Erlend. Hun er ikke småsinnet av seg ellers, men hun blir det når det gjelder ham: ”Mot ham blev hun aldri klokere, aldri sterkere.” (Husfrue, s. 525). Hun vet også at:

... hun hellere villet gjøre alt som hun visste var galt og syndig, enn hun vilde miste ham. For å binde Erlend til sig hadde hun gitt ham alt hun eide, sin kjærlighet og sitt legeme, sin ære og sin arv av Guds frelse. ... Meget mere enn sitt eget liv hadde hun satt inn på det spill, hvor den eneste vinst var Erlend Nikulaussøns kjærlighet.

Og hun hadde vunnet. ... Jesus, hvor hun hadde vunnet ham! Hun tilstod det for sig selv i aften – selv hadde hun drevet ham til ekteskapsbrudd med sin kulde og med sine giftige ord. (Husfrue, s. 525).

Kristin ser her i etterkant at hun er delaktig i at Erlend har rotet seg bort i Sunniva Olavsdaughter. Erlend blir anklaget for svik mot kongen, etter at Sunniva tyster om noen hemmelige brev som hun har sett Erlend ha med seg da han var hos henne. Kristin står trofast ved Erlends side i denne saken. Kierkegaard (1995, s. 142) skriver om

ekteskapet: ”... Ægteskabet stiftes i Himlen, og Pligten gjennomtrænger Tilværelsens hele Legeme til den yderste Spidse og bereder Veien og forvisser om, at i al Evighed ingen Hindring skal være i stand til at forstyrre Kjærligheden!”

Selv om Kristin i angst må dra fra barna sine, reiser hun til Oslo der Erlend sitter fengslet. Nok en gang trosser de alle hindringer som truer deres kjærlighet. Kristin og Erlend klynger seg til hverandre og gir hverandre brennende kjærtegn når ingen ser dem:

Nu var det igjen som i de unge årene, da hun hadde satt sin vilje til Erlend mot alt og alle. Nu igjen var hennes liv en eneste forventning fra stund til stund mellom de stundene da hun fikk se sin husbond, satt ved hans side på sengestedet i tårnrommet i kongsgården, talte med ham rolig og jevnt – til det kunde hende at de blev alene i et lite øieblikk og de kastet sig inn til hinannen i hete, endeløse kyss og vill omfavnelser. (Husfrue, s. 541).

Simon er der for å prøve å hjelpe Erlend, og han ser hvor fortvilet Kristin er over situasjonen:

Ved det ville skrik før mannen op – Kristin hadde kastet sig fremover, med hodet nede i armene sine rugget hun fra den ene side til den annen og blev ved å rope på Erlend, mellem bevende, stønnende hulk, som syntes å slite sig ut av hennes kropp, fylle hennes munn med gråt, boble og sprute utover –. (Husfrue, s. 553).

Kjærligheten er tross alt de har vært gjennom, altså like sterk og levende. Men fred finner de ikke hos hverandre. Oftestad (2003, s. 185) skriver at i syndefallets verden blir det splittelse og konflikt mellom kjønnene i stedet for den skapelsesgitte erotiske og seksuelle enheten. Den brennende lidenskapen er en realitet mellom Kristin og Erlend. Bare glimtvis får vi høre om tunge perioder der Kristin ikke kjenner lidenskapen, og da er også uroen borte. Det er blant annet når hun aborterer sitt fjerde barn i feberseng, samtidig som Orm dør: ”Svak og kulds kjær og blodfattig smøg hun sig inn til hans sundhet. Den gamle brand i blodet var borte, så borte at hun kunde ikke lenger minnes hvordan det var å elske slik, men med den var uroen og bitterheten fra de siste årene borte.” (Husfrue, s. 391).

Som en kontrast til Kristin og Erlends ekteskap, finner vi Lavrans og Ragnfrids forhold. Lavrans har som tidligere nevnt ikke hatt den lidenskapen for Ragnfrid som hun har

lengtet slik etter. Ragnfrid har på grunn av dette kjent en bitterhet, men Lavrans har likevel hele tiden strevd med å vise henne vennskap og kjærlighet, og det har alltid eksistert en hjemfred hos dem som Kristin selv savner. Lavrans tar et siste oppgjør med Ragnfrid da han skjønner at det begynner å nærme seg slutten av livet sitt. Han gir henne en ring og takker henne for at hun alltid har stått der ved hans side, selv om hun har båret på stor sorg: "... nu tykkes det mig jeg syntes alle dager det var godt at du var der –." (Husfrue, s. 455). Han sier også at: "... vrangt gikk det med oss på et vis, men enda tykkes det mig vi har været fulltro venner." Ragnfrid føler at med denne siste ringen har han viet sig til henne igjen. Hun begynner nå å føle en annen kjærlighet enn den lidenskapelige jordiske hun har lengtet slik etter:

Det kjentes som hjertet sprakk sund i hennes bryst, blødde og blødde, ungt og voldsomt. Av sorg over den varme og levende elskov som hun enda kved lønnlig for hun hadde gått mist om, av angstfull lykke over denne bleke, lysende kjærlighet som drog henne med sig mot jordlivets ytterste grenser. (Husfrue, s. 456).

Hun forstår nå hvor høyt Lavrans har elsket henne. Den kvelden ligger de i hverandres armer og fletter fingrene sammen. Ragnfrid føler det er som en ny brudenatt. Denne fredfylte kjærligheten står som kontrast til Kristin og Erlends stormfulle ekteskap, og den gir også et frampek om hva som venter senere i romanen. I denne sammenheng kan det være betimelig å trekke fram at Heltoft (1985, s. 71) peker på at Lavrans til forskjell fra Kristin ikke har latt sine drifter bli vekket. Han har aldri hengitt seg til brennende lidenskap, og til sist er det den energien som i stedet uhindret strømmer gjennom ham fra Gud som gjør at Ragnfrid også finner fred.

Da Kristin er på Jørundgård på grunn av farens dødsleie, føler hun at den skyggen som hun alltid synes har vært mellom foreldrene sine, er borte. Men uansett føler hun at: "Hva de enn måtte ha hatt å kjempe med i det dulgte, til alle som levde omkring dem, hadde der strømmet varme og hjelp, fred og trygghet." (Husfrue, s. 547). I samtalene Kristin har med faren sin før han dør, sier han at hun ikke må sørge mer over det som hun har å angre mot ham, men at hun må huske sin egen synd når hennes egne barn vokser til og selv synder mot henne. Han sier til henne at hun er mest stri når hun elsker mest. Alt dette tenker hun på da faren er død. Hun tenker da på sitt eget hjertes

urimelighet og ondskap. Vi er med andre ord inne på tematikken om Kristins hovmod, bitterhet og utilgivelige hjerte.

Bitterhet, egensinn og hovmod

”Den, der lever ethisk, har da sig selv som sin Opgave.” (Kierkegaard, 1995, s. 164). Dette må ikke misforståes med å være seg selv nok, ifølge Kierkegaard. Men det er nettopp det Kristin gjør. Hun dyrker sin selvrettferdighet. Kristin går i ekteskapet med Erlend og ruger på mye bitterhet, og hun samler i sitt stille sinn på den urett som hun mener Erlend begår. Allerede da de er på vei til Husaby etter bryllupet deres, tenker hun slike bitre tanker. Da har hun en dump og stum vrede mot den sorgløse Erlend. Hun unner ham i hans stolthet at han snart skal føle ydmykelse for at hun har blitt gravid før de rakk å gifte seg. I det Erlend en kveld oppdager hvordan det står til med henne, sier han ingenting. Kristin blir meget harm over dette, men bestemmer seg for at hun heller ikke skal si noe, om det så skal bli helt til hun føder barnet. Erlend sovner til slutt, og da: ”... lot hun tårene renne som de vilde, av sorg og av krenkelse og av skam. Dette syntes hun at hun aldri vilde kunne glemme ham.” (Husfrue, s. 259).

Første gangen de derimot snakker om graviditeten hennes, er når de er hos dem som driver Kristins gård Medalby. De har også mens de drar dit, kivdes seg imellom. Kristin rir fra ham, Erlend blir redd for henne og gir henne en ørefik når han tar henne igjen. På Medalby antydes det av Kristin hvordan det er stelt med henne. På tilbaketuren kritiserer Erlend oppførselen hennes. Kristin svarer først ingenting, men blir så hvit i ansiktet at Erlend blir redd. Hun sier: ”Det vil ikke gå mig av hugen så lenge jeg lever, ... at dette var de første ordene du hilste ham med, den sønnen din som er under beltet mitt.” (Husfrue, s. 263). Episoden fortsetter med at Erlend ikke finner den ene hansken sin. Kristin forteller at hun hadde sett han miste den da han ga henne ørefiken. Han blir ulykkelig, men brister så i latter og sier at han aldri hadde trodd hun var slikt et troll.

Underveis i graviditeten pines Kristin under det dårlige humøret til Erlend; hun ligger og gråter bort halve nettene og har hodeverk dagene etterpå. Hun kjenner nå ikke den

sødmnen for Erlend slik hun har gjort da de var nyforelsket. Kristin bygger opp naget sitt til Erlend. Hun synes Erlend blant annet hovmoder seg over sine forfedre. Hun føler seg bedre enn ham. Hun tenker at foreldrene hennes ikke hovmodet seg over forfedrene *sine*, men at de fortalte både det som kunne tjene som et godt eksempel og det som man kunne lære av deres feil. Det er litt paradoksalt at Kristin tenker akkurat dette, men den ironiske distansen fortellerstemmen her har til Kristins selvinnsikt, blir et virkemiddel for å få fram et av romanens viktigste tema, nemlig Kristins eget hovmod. På dette tidspunktet er hun selv ikke bevisst hovmodet sitt i det hele tatt. Hun er bare opptatt av å finne feil med Erlend. Det smerter henne at Erlend har så lite tålmod med frillesønnen sin, Orm. Hun synes også det var stygt gjort av Erlend at han ikke tar med seg Orm til kirken den julen, fordi han vil slippe folkesnakket. Hun *prøver* imidlertid å etterleve sine egne ideal, men dette fører også ironisk nok til hennes selvforherligelse. Hun sier til Orm da han lurert på hvorfor hun ikke tyr mer til tjenestefolket: ”Slik blev jeg lært hjemme hos min far og mor, at i julen skulde ingen be den annen om noget, men hver streve for å gjøre mest. Den var sælest som mest kunde tjene de andre i helligdagene.” (Husfrue, s. 276).

En person som representerer det motsatte av hovmod, er Gunnulf, broren til Erlend. Kristin er først litt sky for ham, fordi han er så lærd, men hun ser etter hvert at han ikke hoverer med dette. Før fødselen fortviler hun over sine tidligere synder, og hun er redd for at hun kommer til å bli straffet ved at det er noe galt med barnet. Gunnulf blir den hun søker trøst hos. Hun sier til ham at hun må være som en spedalsk i Guds øyne, at hun er nedsmittet av synd. Hun sier at hun ikke vet om hun kan få sin sjel rensset, fordi hun ikke angrer på det hun har gjort. Gunnulf sier at hun er hovmodig som tror hun har syndet så stort at ikke Gud kan tilgi disse syndene. Han forteller en historie der en biskop skal ha sagt: ”Også dig tør jeg love Guds tilgivelse i samme stund du beder om den – vilde du bare slippe ditt hovmod og tro at hans kjærlighet er større enn ditt hat –” (Husfrue, s. 303).

Men Kristin fortsetter å dyrke hovmodet sitt og sitt nag mot Erlend. Steen (1969, s. 160) skriver: ”Om og om igjen tar hun fram sine synder, fordyper seg i dem, piner seg med dem, nyter dem faktisk med en masochistisk glede ved selvfordreelsen, som hun

mistar for ekte kristen ydmykhet.” Kristin misliker at Erlend ikke greier å verne om arven til sønnene sine og hun misliker at Lavrans har en overbærende ømhet for ham og liker Simon bedre. Hun er også rasende over at Erlend synes å ha glemte da han stod med skam, og Simon med ære, etter episoden i Brynhild Flugas gård. På grunn av dette er hun ikke alltid omgjengelig mot Erlend. Lavrans ber henne vise husbonden sin slik ærefrykt som sømmer seg. I sinne røper da Kristin for faren det hun har lovet Simon for alltid skal bli usagt¹⁹. Lavrans sier: ”Best retter du opp den skammen din når du hedrer og hjelper den husbond som du selv har valgt dig –.” (Husfrue, s. 443). Simon ser også ved et besøk på Husaby tilløp til en del krangling mellom ektefellene: ”... det tyktes ham at Kristin hadde mest skyld. Erlend ble (sic!) lett hissig – men hun talte ofte som ut av et dypt og dulgt nag.” (Husfrue, s. 490). Simon kjenner at han lengter hjem. Han tenker: ”... der på Husaby hadde han været til mote slik at nu tyktes han vite fra sig selv, hvordan feet har det i kroppen når uværet trekker opp.” (Husfrue, s. 491).

Kristin glemmer aldri det som Erlend gjør henne urett. Ting hun har båret på i flere år, kan hun ved en krangel konfrontere ham med. Erlend derimot, glemmer veldig lett, men han synes ikke selv at dette er noen synd. Han sier til sitt forsvar:

Synd er det å ruge og minnes de synder vi har skriftet for presten og bøtet for Gud og fått hans forlatelse for av prestens hånd og munn. Og ikke er det av fromhet, Kristin, at du alltid river opp disse syndene våre, men du vil holde kniven imot mig, hvergang jeg gjør dig imot – (Husfrue, s. 510).

Kristin vil ikke selv innse sin synd og sitt hovmod. Hun setter seg selv høyere enn Erlend fordi han ikke lever opp til hennes forventninger om hvordan en ektemann skal være:

Ikke har jeg talt til dig som du var en træl. Har du *en gang* hørt mig tale hårdt eller heftig til noget menneske som kunde regnes for min mindremann – om det enn var det udugeligste og dårligste blant våre tjenestehjon – jeg vet mig fri for Gud i den synd å ha krenket hans fattige i ord eller dåd. Men du skulde være min *herre*, dig skulde jeg lyde og hedre, bøie mig for og støtte mig til næst Gud – efter Guds lov, Erlend! Og har jeg tapt tålmodigheten og har jeg talt til dig slik som det ikke sømmer sig en hustru å tale til bonden sin – så har det vel været fordi du gjorde det vanskelig for mig mangel gang å bøie min uforstand under ditt bedre skjønn, hedre og lyde min husbond og herre så meget som jeg helst vilde – og kan hende jeg ventet at du – kan hende jeg trodde at jeg kunde egge dig til å vise du var mann og jeg bare en arm kvinne – (sst.).

---

¹⁹ At hun lå med Erlend på loft og i syndige hus da hun var i Nonnesæter.

Erlend tenker da at å tevles i ord med kvinner kan ikke Puken²⁰ selv. Han gir henne i kampens hete en ørefik. Han stryker på dør mens han sender sin kones vernehelgener en hilsen av syndige tanker. Han oppsøker etter denne krangelen Sunniva Olavsatter, og han svikter Kristin for første gang.

Glimtvis innsikt

Etter at de flytter til Husaby, kommer en ny prest dit, Sira Eiliv. Han er en ydmyk mann preget av inderlig kjærlighet til Gud, men han er også av lav ætt. Erlend synes det er lite til prest, men Kristin har fra starten av tillit og kjærlighet til ham. Det er han som pålegger henne botsgangen til Nidaros for å gjøre opp de syndene hun har begått. I Kristkirken, Nidarosdomen, aner vi at Kristin skimter en viss innsikt i sin synd. Hun ser at det er hovmod og ikke anger som har preget henne: ”Angret jeg min synd da jeg bar dig hos mig, min elskede, elskede sønn? Ånei, det var ikke anger –. Mitt hjerte var hårdt av harme og onde tanker i den stund jeg først kjente du rørte dig, så liten og vernløs.” (Husfrue, s. 335). Hun sammenligner seg selv med et glassbeger, som først når solen skinner på det, viser at det er urent.

Hun hadde sett vannet fra brønnen hjemme. Det så rent og purt ut når det var i trekoppene. Men faren eide et glassbeger, og når han fylte vann i det og solen skinte på, så var det gjørmet og fullt av urenheter –. Ja, herre konge, nu ser jeg hvordan jeg er! Godhet og kjærlighet hadde hun tatt imot av alle mennesker, som det skulde være hennes rett. Hun så ikke ende på all den godhet og kjærlighet hun hadde møtt i sine levedager. Men første gang et menneske hadde stått henne imot, da hadde hun reist sig som en huggorm reiser sig og stinger. (Husfrue, s. 337).

Solen symboliserer her solskinn som lyser fra Gud. Hun innser at Gud har gitt henne en viss innsikt i hennes synd, og at hun hovmodig bare har tatt imot av sine omgivelser, men ikke gitt i ydmykhet tilbake. Hun føler seg syndig og uren, og for første gang tenker hun på hvordan hun har vært mot Erlend også:

Hun hadde latt som hun trodde Erlend brydde sig ikke mer om henne, fordi hun var stygg og syk – når hun merket at han tok sig nær av det, han hadde ført sig selv og henne i folkemunne. Hans små sky og ømme ord hadde hun slått tilbake i hans munn, og når hun selv drev ham til å si heftige og ubetenkte ting, så tok hun dem frem og holdt dem op for ham. Jesus, var hun da en ond kvinne – hun hadde været en dårlig hustru. (Husfrue, s. 338).

---

²⁰ Djevelen

Kristin lever imidlertid ikke etter alt hun har tenkt under denne botsgangen. Et år etter botsgangen er hun igjen i Kristkirken, og her ser vi at Kristin fortsatt sliter med samvittigheten sin:

Sankt Olav vendte hennes øine mot Kristus på korset – se Kristin, Guds kjærlighet – Ja hun hadde begynt å fatte Guds kjærlighet og tålmodighet –. Men hun hadde vendt sig fra lyset igjen og stengt sitt hjerte for det, og nu var der ikke annet i hugen hennes enn utålmodighet og vrede og frykt. Ussel, ussel var hun. Hun hadde skjont det selv, slik en kvinne hun var, måtte trenge hårde prøvelser før hun kunde bli helbredet for sin ukjærlighet. Enda var hun så utålmodig at hun syntes hennes hjerte måtte briste ved de sorgene som var lagt på henne. Det var små sorger, – men de var så mange – og hun så lite tålmodig –. (Husfrue, s. 363).

Kristin føler seg syndig fordi hun er sjalu og fordømmende på Margret, Erlends frilledatter. Hun venter på en forløsning som ikke kommer. Hun vil at all uroen, angsten, bitterheten og forvirringen som fyller hjertet hennes skal bli skylt vekk, men det skjer ikke: ”... der var ingen som hadde tålmodighet med henne i kveld. Har du ikke lært det en gang alt, Kristin – å holde din egenrettferdighet frem i lyset av Guds rettferdighet, din hedenske og selviske elskov op i kjærlighetens lys. Du vil jo ikke lære det, Kristin –.” (Husfrue, s. 366).

Kristin snakker med Gunnulf om at Gud kanskje ville ha åpnet øynene hennes hvis hun hadde gitt seg til nonnelivet. Gunnulf legger imidlertid ansvaret på Kristin selv. Han mener hun må skjønne at hun kan tjene Gud samme hvor hun er og i det livet som hun har forpliktet seg til: ”Kan hende mente han dine øine trengte å åpnes så du skulde lære å skjønne, du bør være i hans tjeneste hvor du så er. (Husfrue, s. 370). Senere, i siste delen av *Husfrue*, tenker Kristin: ”... hun begynte å skjønne hvor meget hun ikke skjønte.” (Husfrue, s. 494). Hun blir dermed mer åpen for sin egen synd, og sannheten går opp for henne litt om litt. Husfrue slutter av med landrådssaken mot Erlend, og i denne perioden er det at Kristin endelig begynner å innse sitt eget hovmod: ”Erlend *har* ikke handlet ille mot mig! Ikke var jeg bedre enn han!” (Husfrue, s. 534).

Anger, skyld og nåde

Nåden er ifølge Kierkegaard noe vi mennesker trenger for å få tilgivelse for den skyld som ikke angeren kan gjenopprette. Lengselen etter denne nåden kjenner Kristin allerede under sin botsgang. Hun lengter etter å bli rensset for sine synder. Ved synet av den storslåtte kirken, skjønner hun betydningen av ordene: ”til oss komme ditt rike, vorde viljen din på jorden slik som i himmelen.” Men hun greier ikke helt å glede seg over nåden fra Gud: ”Nu skjønnte hun hvor heslig synden var. Igjen kom denne smerte i hennes bryst, som om hjertet brast sund av anger og skam over den uforskyldte nåde.” (Husfrue, s. 341). Hun greier ikke helt å motta denne nåden, fordi hun anser seg som uverdigg for den. Hovmodig tror hun at hennes synd er for stor. Gunnulf ser at Kristin sliter med dette. Han sier:

”... Men siden han elsket oss som brudgommen elsker bruden, da vil han ikke tvinge henne, men vil hun ikke fagne ham godvillig, da må han tåle at hun flyr ham og skyr ham. ... når ilden har fortæret all den annen motvillig og gudsfjendsk vilje, da skal til sist viljen til Gud, om den ikke var større i et menneske enn som en nagle i et helt hus, ligge igjen i sjelen som jernet ligger efter i brandtomten –.” ... ”Gud vil finne dig,” sa presten sakte. ”Vær stille, og fly ikke for ham som har søkt efter dig før du blev til i din mors liv.” (Husfrue, s. 375).

Kristin velger synden til fordel for nåden: ”... i hennes sinn blev synden ved å være, som ugressets rotnett gjennomvever mulden. Det blomstret ikke og blusset og duftet ikke mer, men i mulden var der blekt og sterkt og levende.” (Husfrue, s. 502). Hun er ennå ikke rede til å skjønne nådens underverk, og er heller ikke i stand til å føle anger for sin hovedsynd; hovmodet: ”Hun hadde valgt å følge med den annen som hun visste før på villstier. Munker og prester hadde pekt på angerens og bodens vei hjem til fred – hun hadde valgt ufreden hellere enn hun vilde slippe sin dyrebare synd.” (Husfrue, s. 526). Det er i denne sammenheng viktig å påpeke det som både Undset og Kierkegaard mente om *valget*. Mennesket har en fri vilje; det står fritt i å velge å ta imot Guds nåde eller forkaste den, men i selve valget ligger også den muligheten vi har til frelse. Kristin velger som sagt å vende seg bort fra nåden, hennes vilje er bundet av hennes kjærlighet til Erlend og sin forpliktelse for sine sønner. Hun skjønner ennå ikke at hennes kjærlighet til Erlend og sønnene sine er en atterglans av den kjærligheten som finnes hos Gud. Gunnulf sa til henne en gang da hun beklaget seg over Erlend:

Søster min – all annen elskov er bare som en speiling av himmelen i vassdeplene på en sølet vei. Tilsølet blir du, hvis du vil senke dig deri. Men minnes du alltid at det er en speiling av lyset fra hin annen heim, da vil du glede dig over fagringen og vokte dig vel at du ikke bryter den ved å rote på det dynd som er i bunnen. (Husfrue, s. 372).

Tillit og tro

For å kunne ta imot nåden som Gud tilbyr oss, er mennesket nødt til å tro på Gud og ha tillit til ham. Den natten Kristin er i Nidaros etter botsgangen sin, ser hun broder Edvins skikkelse: ”Ydmyk, lykkelig, full av forventning så hun på ham og ventet, hva han vilde si eller gjøre. Munken lo til henne og holdt en gammel tung skinnvott op mot henne, så hengte han den fra sig på månestrålen. Da smilte han enda mer, nikket til henne og kvarv bort.” (Husfrue, s. 342).

Da hun er i Nidaros året etter, tenker hun også på da broder Edvin hang votten sin på måneskinnsbjelken: ”Hadde hun bare tro nok, så skulde hun bli en god kvinne.” (Husfrue, s. 367). Begge disse hendelsene peker tilbake på da Kristin besøkte broder Edvin i Hamar som liten jente. Da hadde han sagt at hvis han hadde hatt den rette troen, ”... kunde jeg tatt disse gamle skinnvottene og hengt dem op på den solstrålen der –” (Kransen, s. 37). Hendelsene symboliserer også at hvis vi har den rette troen, tror vi på det ubegripelige i Gud selv. Å tro handler ikke om fornuften, ifølge Kierkegaard, men om å miste forstanden for å vinne troen.

Det å ha den riktige troen, handler også om å ha tillit til Gud og vedkjenne seg at han er allmektig. Å ha tillit til Gud betyr derfor å ha tro på at det Gud gjør og at det som skjer med oss, ligger i hans hender. Dette innebærer igjen å være takknemlig for det livet man har fått og sette pris på det livet har gitt en, både på godt og vondt. Lavrans prøver å gi Kristin en slik lærdom da de skilles på Hjerdkinn. Han snakker om at han som ung hadde vært inne på tanken om å klostergi seg:

Men selv valgte jeg verden, og jeg fristet til å tenke, når verden gikk imot mig, umandig vilde det være å klage over den lagnad som jeg selv kåret mig. For det har jeg skjont mer og mer med hvert år jeg har levd – ikke gives der verdigere idrett for det menneske som har fått nåde til å fatte lit av Guds miskunn, enn å tjene ham og våke og be for de mennesker som enda går med

skyggen av verdens saker for synet. ... Så får en mann tåle det, når han avler avkom av sitt legeme, at det svir i hjerte om han mister dem eller verden går dem imot. Gud, som gav dem sjelen, eide dem, og ikke jeg –” (Husfrue, s. 452)

Før Lavrans er i ferd med å dø, har han ikke flere sorger i livet sitt. Dem han *har* hatt, er ikke lenger sorger. ”Og slik er det med andre ting som har tynget mig mens jeg levde – de er ikke sorger lenger.” (Husfrue, s. 467). Lavrans har med andre ord innsett og avfunnet seg med sin skjebne, og han stoler på at Gud vet hva han gjør. Ragnfrid innser på samme tid også noe av det samme. Hun sier til Kristin: ”Men jeg tenkte alltid mer på det som jeg hadde mistet enn på det som jeg eide.” (Husfrue, s. 474). Først når man er glad for det man har, og ikke tenker på hva man kunne ha hatt, finner man fred. Kristin skjønner etter hvert lærdommen som foreldrene har prøvd å overlevere i sin livsvisdom til henne: ”Uverdige er det å klage over den lagnad en selv har valgt sig –. Hellige Olav, hjelp mig, så jeg nu ikke må vise mig aldeles uverdige til min fars kjærlighet.” (Husfrue, s. 526).

Den religiøse plikten, sinnelag og holdninger

Kristin prøver så godt hun kan å oppfylle de pliktene hun har. Dette gjelder også den religiøse plikten. Hun leser blant annet latin for Gunnulf før den første fødselen sin: ”Vend ditt ansikt fra mine synder, og utslett alle mine misgjerninger. Gud, skap i mig et rent hjerte, og forny en stadig ånd i mig. Bortkast mig ikke fra ditt ansikt og ta ikke din helligånd fra mig.” (Husfrue, s. 296). Hun skriver mye for Sira Eiliv, og hun gjør alt det som han pålegger henne å gjøre for å bøte sine handlinger. Hun finner nok tilfredsstillelse i disse gjøremålene, men hun er ennå ikke helt med i hjertelaget sitt. Hun tenker også tilbake på noe som kan illustrere at gjerningene må *føles*, ikke bare *gjøres*. Det hjelper ikke på troen hvis man i hjertet ikke er troende:

Hun hadde rakt videre de almisser som hennes far hadde lagt i hennes hender, hun hadde gått sin mor til hånde når moren klædde de fattige, mette de sultne og stelte de sykes sår –. Men de onde gjerninger var hennes egne. Hun hadde klynget sig inntil alle som bød henne ly og støtte. Broder Edvins kjærlige formaninger, hans sorg over hennes synd, hans ømme forbønn hadde hun tatt imot – og kastet sig ut i brennende syndelyst så fort hun var utenfor hans milde, gamle øines lys. Lagt sig bort i fjøs og uthus og neppe kjent skam for hun narret den gode og verdige fru Groa,

tatt imot de fromme søstrenes vennlige omhu, og enn ikke hatt vett til å blyges da de roste hennes blidhet og sømmelige ferd for faren. (Husfrue, s. 337).

Senere strever hun med å forandre hjertelaget sitt i forholdet til Erlend: "... erkebiskopen selv hadde lagt henne på sinne at i samlivet med sin mann skulde hun syne sitt nye hjertelag. Og hun strevet jo med nidkjær omhu for hans velferd og heder." (Husfrue, s. 367). Men som jeg tidligere har nevnt i oppgaven, greier hun ikke å følge disse tankene helt ut. I tillegg er betroelsene hennes til begge prestene på en måte en ny synd. Bliksrud (1995, s. 236) påpeker at Kristin forråder Erlend ved å fremstille seg selv som en uskyldighet og Erlend som forfører. Kristin blir av prestene pålagt ting hun skal gjøre for å bøte på de syndene hun faktisk innrømmer å ha gjort, og dette styrker faktisk hovmodet hennes. "... formell lydighet leder til rigiditet og skinnhellighet, ..."

(Bliksrud, 1995, s. 275).

Gunnulf kan i likhet med broder Edvin stå som en representant for den rette tro. Han prøver gjennom hele sitt liv å være en god kristen, og han gir fra seg etter hvert sitt jordiske gods. I det Gunnulf tenker finner man også en del tanker om hvordan forholdet er mellom ytre gjerninger og indre sinnelag:

Hele tiden hadde Gunnulf merket at erkebiskopen likte lite, han tenkte og grundet så meget selv. Det tyktes Gunnulf at herr Eilif Kortin selv og hans prester var som menn der muret og muret på huset. Kirkens ære og kirkens makt og kirkens rett -. Gud visste han skulde vel være like nidkjær for kirkens saker som nogen annen prest, ikke skulde han gå unna arbeidet med å slepe sten og bære kalk til bygget. Men det var som de var redde for å gå inn i huset og hvile ut i det. Det var som de var redde for å komme på villveier, hvis de tenkte for meget -. ... Umulig kunde den mann falle i kjetteri, som holdt sitt øie ufravendt festet på korset og uavladelig gav sig i den hellige jomfrus vern. (Husfrue, s. 379).

Det Gunnulf tenker her handler om at å tro ikke bare er å utføre gode gjerninger, men at det som er avgjørende, er om man er kristen i hjertet sitt og har en indre hengivelse til det hellige. Hansen (1995, s. 64) siterer i denne sammenheng noe Paulus skrev i første brev til korinterne 13,3: "Om jeg gir alt jeg eier til brød for de fattige, ja, om jeg gir meg selv til å brennes, men ikke har kjærlighet, da gagnar det meg intet". Undset (sitert i Bliksrud, 1995, s. 206), mener at: "Bare gjennom det rette, levende forhold til Gud kan mennesket få kraft til å leve rett ... gode gjerninger er i seg selv ikke nok til å frelse verden – selv om vi ikke kan bli frelst uten å gjøre gode gjerninger."

Nestekjærighet og barmhjertighet

I romanen kommer det fram temaer som henspiller på at vi alle er like overfor Gud, og at mennesker er like mye verdt. Det å ha et kristent hjertelag er ikke forbeholdt noen få gjennom ytre status og rang. Alle mennesker har mulighet for dette. Broder Edvin tilhører fransiskanerordenen, som på den tiden representerte en ny fromhetstype som gikk ut på at alle mennesker kunne tilegne seg nåden (Oftestad, 2003, s. 147). De la vekt på at alle kunne bli innlemmet i den mystiske enheten med Kristus skjebne. I følge Bliksrud (1995, s. 204) betonte også Undset akkurat dette: ”Konsentrasjonen om ordet som ble kjød ... gjør kristendommen tilgjengelig for alle ...”. Det likhetsidealet som her nevnes, kommer blant annet fram i handlingen rundt Audfinna Audunsdatter. Hun regnes som fattig og ikke Kristins jevnbyrdige, men blir for Kristin en kjær venn. Kristin innbiller seg, som tidligere nevnt, før hennes førstefødte kommer til verden, at moren hennes er på vei til henne. Hun går derfor i flere dager på veien i skogen for å møte henne. En dag ber Audfinna Audunsdatter henne inn til seg. Hun skjønner at Kristin har hjemlengsel, og gir Kristin mat og øl og småprater med henne. Hun sier: ”Storfolkets kvinner var vel ikke anderledes skapt enn andre.” (Husfrue, s. 290). Da Kristin skal føde, befaler Gunnulf Erlend å hente de ypperste hustruene til Kristin for å hjelpe til med fødselen. Kristin vil at de skal sende bud på Audfinna.

Gunnulf blir i likhet med broder Edvin en representant for den kristne barmhjertigheten. Edvin Rikardsson er etter sin død blitt en helligdom for folk. Det bygges en kirke på Vatsfjellet til minne om ham. Dette kommer fram i romanen da Erlend og Gunnulf treffes nordpå i Erlends periode på Vargøy. De snakker mye sammen den kvelden. De ligger og tenker på livene sine. Gunnulf innser her noe som han før ikke har skjønt:

Men nu hadde han skjønt – han hadde søkt å vinne hennes tillit for sig selv meget mer enn å styrke henne i tillit til Gud –. Erlend hadde funnet ordet nu i kveld. Ikke min bror mer enn alle menneskers bror. Det var omveien han måtte gå, før hans broderkjærighet kunde gavne *nogen*. (Husfrue, s. 413).

Det som Gunnulf tenker her, leder oss mot den tanken at hele menneskeheten er som søsken. Gunnulf ser at han må forplikte seg på å vise nestekjærighet for alle. Han innser at han også har hatt egoistiske baktanker, men at han må frigjøre seg fra alle slike

eiesyke bånd. Senere får vi høre at i bygården som Gunnulf overgir til Erlend, har Gunnulf gitt hospitalet på den andre siden bruksrett til noen av husene og deler av hagen. Erlend på sin side liker ikke dette, han vil ikke ha de syke i hagen og på gårdstunet, fordi mange av dem er stygge å se på og fordi han er redd for smitte. Gunnulf viser her et godt eksempel på en barmhjertig tankegang.

Kristin skjønner etter hvert, i likhet med Gunnulf, at hun er en del av et større hele. Hun begynner så smått å se utenfor sin egen lille egoistiske verden. Da hun igjen kommer til Oslo i Erlends landrådssak og sammenligner med sist hun var her, begynner hun å få et annet perspektiv på ting: ”Men det året her i Nonnesæter, som ruvet så stort i hennes liv, gjaldt så lite i klosterets.” (Husfrue, s. 549). Vi aner at hun er på vei mot en annen livsanskuelse.

Korset

Den siste boka i trilogien, *Korset*, starter med at Kristin og Erlend har flyttet til Jørundgård. Handlingen går ut på at Kristins bitterhet mot Erlend til slutt fører til hans død, at Kristin innser at hun endelig må gi slipp på sønnene sine, og at hun til slutt foretar en pilegrimsferd som ender i Reinsklosteret, der hun tilbringer den siste tiden av livet sitt i den hensikt å bli nonne.

Kristins hovedsynd; hovmodet

Kierkegaard mente følgende: For at mennesket skal tre inn i det religiøse stadiet, må man føle så mye skyld at man ønsker forsoning med Gud, og at man gjennom å tro på Gud og Jesus er i stand til å ta imot nåden man blir tilbudt. Den skyld som ikke angeren kan ta bort, blir oppfattet som synd. Skyld føler man, som tidligere nevnt, fordi man ikke kan etterleve idealene sine hele tiden. Kristin skjønner etter hvert at hennes hovedsynd har vært hovmodet, men veien er for Kristin en lang og smertefull prosess.

Hun gjør seg selv både til en større og en mindre synder enn hun er, i det hun først og fremst knytter synden til den seksuelle overtredelse, til moralen, og ikke ser at hennes virkelige synd er knyttet til hovmotet (sic!), som er den opprinnelige synd mot det hellige, mot Gud. Med sitt hovmot (sic!) skal hun til slutt drive også Erlend i døden. (Bliksrud, 1995, s. 231).

Denne tanken er helt i samsvar med den lutherske trosoppfatningen i henhold til syndefallet: ”Det alvorlige med syndefallet er ikke den onde handling i og for seg (en frukt spises). Handlingen avslører derimot en uvilje til å følge livsordningene som Gud har satt.” (Moe, 1990, s. 64). Kristins vilje til å velge seg selv og ulydigheten mot Guds vilje, er synden hennes. Undset uttrykte seg selv eksplisitt om dette forholdet. Hun skrev i en artikkel (opprinnelig et brev) kalt *Moderne feillesning av Kristin*

*Lavrandsdatters erotikk*²¹ (Undset, 1923) om hvordan moderne mennesker misforstod erotikken i romanen. Undset skriver der at deres sex før ekteskapet ikke er særlig til synd, og den retter Kristin og Erlend opp ved å gifte seg. Men synden er at de lyver og lurer Kristins far og hele slekten, at de bryter med det etiske, med normene.

Korset åpner med at det fortsatt er store konflikter i Kristins og Erlends samliv. Kristin er svært bitter på hennes og Erlends skjebne, og hun synes ikke Erlend tar særlig ansvar for å trygge sønnenes fremtid nå heller. Kristin forventer ikke at Erlend skal være en god bonde, men misliker at han lærer opp sønnene sine til å skulle bli riddere. Han tar heller med dem ut i skogen enn å la dem venne seg til bondeyrket. Erlend lærer dem opp til å være stolt, og folk i bygda liker ikke disse ”utbygdingene” som ikke vil lære seg bygdas skikker og bli kjent med folk der. Kristin lar ofte fortvilelsen og det harde sinnet sitt over dette gå ut over sønnene med heftig ordbruk og hard hånd. Hun tenker bittert på at det nå blir vanskeligere å få dem gift, og minnes med sjalusi at barnet til Sunniva Olavsdatter ligner Erlend. Hun savner en trygghet som hun hele tiden har ønsket av Erlend i årene de har vært gift, og som hun heller ikke synes han har maktet å gi til sønnene sine. Kristin liker ikke at hun har måttet ta så mye ansvar: ”Gud visste hun krevde ikke å gjelde for mer enn en enfoldig kvinne, helst vilde hun ha sloppet alt ansvar for annet enn sine barn og sitt husfruestyre.” (*Korset*, s. 685). Hun greier heller ikke slippe tanken på at hun og Erlend svek faren hennes, og hvordan Erlend tok imot den første sønnen sin. For Kristin virker det som om Erlend har likt alle de andre sønnene bedre, men nå er det plutselig Nåkkve som Erlend alltid skal ha med seg. Nåkkve forguder sin far. Kristin er bitter fordi Nåkkve ikke husker hennes kjærlighet og strid for ham og brødrene. Hun graver seg hele tiden ned i slike bitre tanker om fortiden og nåtiden. Kierkegaard hadde sine filosofiske tanker om å dyrke sitt ego og sin selvrettferdighet. Disse passer bra med Kristins holdninger:

Dit Liv bringer Dig i et mangfoldigt Forhold til andre Mennesker. Nogle af disse elske Ret og Retfærdighed, andre synes ikke at ville Øve dem; de gjøre Uret mod Dig. Din Sjæl er ikke forhærdet mod den Lidelse, de saaledes paaføre Dig, men Du randsager og prøver Dig selv, Du forvisser Dig om, at Du har Ret, og Du hviler rolig og stærk i denne Overbeviisning; hvormeget de end krænke mig, siger Du, denne Fred skulle de dog ikke formaae at frarøve mig, at jeg veed,

---

²¹ Publisert i: *Sigrid Undset; Essays og artikler 1920–1929*, red. Liv Blikrud, Aschehoug, Oslo, 2006.

jeg har Ret, og at jeg lider Uret. Der er en Tilfredsstillelse, en Glæde i denne Betragtning, som vel Enhver af os har smagt, og naar Du vedbliver at lide Uret, da opbygges Du ved den tanke, at Du har Ret. (Kierkegaard, 1995, s. 167–168).

En natt Kristin, Erlend og barna er på seteren, står hun opp og går ut. Hun sitter ute på en stein i måneskinnet og lar de bitre tankene strømme på. ”Han hadde båret det som en høvding at hans gods forødtes, at hans liv stod på spill, at han mistet alt han eide.” (Korset, s. 605). Det var hun som hadde måttet kjempe for å berge den arv som fantes igjen: ”Kunde ikke faren, så måtte hun kunne.” (sst). Hun tenker også på en episode på sjøen i Trondheimsfjorden. Erlend hadde sagt at øynene til Nåkkve hadde vært lik Kristin sine da hun ved steingjerdet ved nonnenes hage hadde fått vite det verste om ham, men likevel gav ham sin tro: ”Det var da hun hadde kjent den første dråpe av bittert besk springe i hjertet sitt. Gud berge drengen – må han ikke leve den dag da han synes han har festet sin tro i en hånd som lar alt renne gjennom fingrene lik koldt vann og tørt sand –.” (Korset, s. 610).

Vi får så høre om at Erlend har mistet de eiendommene Kristin hadde fått i morgengave. Kristin hadde søkt trøst hos fru Gunna under denne vanskelige perioden. Fru Gunna hadde sagt: ”Jeg har nu støttet dig noen ganger du måtte ned i kne, ja. Men i denne striden, Kristin får du nu legge dig ned for Guds moder Maria selv og be at hun hjelper dig igjennem –.” (Korset, s. 608). Her begynner vi å skimte antydningen til at Kristin begynner å komme på andre tanker. Det Gunna sier gir oss et ymt om at Kristin kanskje må begynne å godta skjebnen sin og avfinne seg med det.

Mens Kristin sitter på steinen, kommer Simon og henter henne til sin dødssyke sønn. Kristin tyr til et hedensk ritual for å gjøre ham frisk: Hun går og henter torv fra en grav på kirkegården. Hun tenker da at Simon vet for mye om henne, og at han gang på gang har hjulpet henne med sin godhet og styrke. Hun gjør denne hedenske handlingen for å fri seg for noe av det hun skylder ham. Dette vitner om at Kristin fortsatt har en god del av hovmodet sitt enda; hun vil ikke føle at Simon er noe bedre enn henne. Med denne hedenskapen som han ber henne om å gjøre, synes Kristin de er mer likeverdige.

Kristin lever hele tiden i angst for at det skal skje hennes egne barn noe også. Hun begynner å tenke over hvor heldig hun er som bare har fått velskapte barn. Hun vet ikke

om noen annen kone som har så mange barn, og aldri fått oppleve å miste noen av dem.

Hun ønsker å bli mer ydmyk:

Hun ønsket at hun kunde glemme bort sine sorger, bli mild og takknemlig, frykte og elske Gud som hennes far hadde gjort – hun husket at faren hadde sagt, at den som med ydmyg hug minnes sine synder og bøier sig for herrens kors, trenger aldri bøie nakken under nogen timelig ulykke eller urett. (Korset 703).

Men også denne angsten og beskyttertrangen for sønnene sine gjør at hun ikke greier å gi slipp på naget og forbitrelsen mot Erlend. Hovmodet hennes fører til en stor krangel med Erlend som ender med at han flytter til fru Åshilds gamle gård, Haugen, på Dovre. Under denne krangelen sier Erlend om Kristin:

Jeg vet du er mere from slik enn jeg evner være – enda, kan jeg vanskelig skjønne at det skal være rett tolkning av Guds ord at du går og gjemmer og aldri glemmer. ... titt når du taler så blidt og søtt som du hadde munnen full av honning, så er jeg redd at du tenker mest på gammel urett, og Gud må dømme om du er så from i hjertet som i munnen – (Korset, s. 716).

Kristin gråter bitre tårer, og sier i forbitrelsen at han aldri kommer til å være så god husband som faren hennes var. Det er dette som får ham til å flytte. Kristin søker trøst hos Ulv, og sier at han en gang hadde sagt at hun måtte gjøre seg hard og snakke med Erlend om det hun hadde imot ham. Ulv sier: ”Ja, jeg er blitt klokere med årene, Kristin, og det er ikke du” (Korset, s. 719). Og Kristin vet i sin harme at hun selv også har urett. Hun vet at hun har sagt mye stygt til Erlend, ”men det som krenket henne bitrest, var at aldri Erlend kunde by til å glemme og tilgi, uten hun skulde ydmyge sig og be ham vakkert om det.” (Korset, s. 721). Det er en vanskelig prosess å skulle innrømme sin egen skyld: ”At have Uret – kan der tenkes nogen smerteligere Følelse end denne, og see vi ikke, at Mennesket hellere ville lide Alt, end tilstaae, at de have Uret?” (Kierkegaard, 1995, s. 167). Kristin er med andre ord i en prosess der hun begynner å tenke over alt det som er blitt fortalt henne om sin hovmodige oppførsel, men hun vil fortsatt ikke gi slipp på naget mot Erlend. Etter krangelen med Erlend, snakker hun også med Sira Eirik. Hun spør ham om det er slik at hun har urett, og om det er rettferdig at Erlend kan forvente av henne at det er *hun* som skal komme til ham først. Sira Eirik sier til henne:

... Lavrans ... bød dig lese Pater noster for mig – klart og vakkert kunde du si det. Enda du skjønnte ikke *ett* ord, siden lærte du tydningen til hver en bønn i vårt mål – kanhende du har glempt det nu – ... Kan du minnes enda, Kristin – krevde han knefall av dere to før han tykte han kunde ta dere op igjen i sin faderlige kjærlighet? Tykkes dig det er altfor hård kost for ditt hovmod, om du måtte bøie dig for et menneske som du kanhende ikke har gjort mot så meget som du syndet mot far din – (Korset, s. 731).

Kristin gjør imidlertid ingenting med det presten har sagt. Da hun etter en tid ser Erlend fordi han hjelper til med å berge broen i bygda fra en flom, skynder hun seg hjem i den tro at Erlend vil komme dit etterpå. Erlend på sin side tror at hun vil vente på ham. Han ser henne ikke mer, og drar derfor nordover igjen. Kristin synes dette er hjerteløst av Erlend.

Det er Simon som under sitt dødsleie ber Kristin om å slutte fred med Erlend. Han sier: ”... så snart dere kan eie hinannen i trygg ro, så orker dere ikke holde sømd og fred – ufred og misnøie rådet mellom dere på Husaby òg...” (Korset, s. 754). Simon har selv opplevd å bli varm av takknemlighet over at Gyrd, broren hans, har kommet til ham og sluttet fred, selv om det var Simon selv som hadde skylden for at det ble ufred mellom dem. Etter at Simon dør, gjør Kristin det som Simon har bedt henne om. Vi ser at hun reflekterer over forholdet til Erlend, ganske tilsvarende det Erlend selv tenkte den gangen han dro nordover til Vargøy:

... nei sveket henne hadde han aldri, og trygget henne hadde han heller aldri ... og hun syntes hun var utslitt av ham nu. Hun eide ikke ungdom og mot til å leve med ham mer – og aldri blev hun vel så gammel at ikke Erlend kunde leke med hugen hennes. Ikke så ung at hun orket å leve med ham, ikke så gammel at hun orket å ha tålmodighet med ham. (Korset, s. 763).

Gjensynet med Erlend på Haugen vitner om at de begge fortsatt har sterke følelser for hverandre. ”Hun var like avmektig mot ham enda –.” (Korset, s. 769). De ligger i samme seng den natten. Morgenen etter viser at de igjen har funnet hverandre: ”Hun åpnet sine leber mot hans munn og tvinnet armene om hans nakke. Aldri, aldri hadde det været så velsignet –.” (sst.). Kristin vil at Erlend skal komme hjem, han på sin side vil ha henne til å bli boende på Haugen sammen med seg. Erlend sier noe som symboliserer hvordan forholdet deres har vært:

”Minnes du da vi gikk i hagen på Hofvinsspitalen – du gav mig en rose?”
Kristin rystet langsomt på hodet og smilte litt:
”Nei. Men du tok en rose ut av hånden min.”

”Og du lot mig ta. Og slik lot du mig ta dig selv, Kristin – så blid og from som en rose – siden stakk du mig til blods sommetider, min søte.” (Korset, s. 770).

Kristin drar hjem til Jørundgård uten Erlend. De venter begge på at den andre skal komme til seg. Kristin føder enda en sønn som et resultat av besøket på Haugen. Hun blir mer og mer innbitt over at Erlend ikke dukker opp. Hun holder fortsatt på bitterheten sin:

... innerst i sitt hjerte følte hun ikke at hun hadde tilgitt Erlend. Hun kunde ikke, for hun vilde det ikke. Hun holdt om sin elskovs skål, vilde ikke slippe den nu heller, da den bare rummet den siste beske berme. Den stund hun kunde forlate Erlend, enn ikke tenke på ham med denne fortærende bitterhet – da var allting forbi, som hadde været mellem dem. (Korset, s. 784).

Kristins sønn dør. I bygda snakker folk om at det er Ulv som er faren til barnet. Biskop Halvard gjester bygda, og en dag under en ansamling ved kirken, oppstår det krangel mellom Ulv og hans kones²² følge. Ulv trekker til øks og sårer Jartruds bror. Kristin står fram for biskopen og ber for Ulv, og da kommer anklagene mot henne fram. Bjørgulf og Lavrans har samtidig latt seg tirre til å dra våpen mot Sira Solmund. De må sitte ”fanget” inne på Jørundgård med vaktmannskap utenfor. Lavrans drar for å hente Erlend. Erlend skjønner at han har vært en uvis mann, og han er i motsetning til Kristin selvkritisk: ”Jeg minnes den tid mor din var ung, da gråt hun så lett som duggen drypper av siljuteinene ved bekken. Hun var så mild og myk, Kristin, når hun var mellem dem som hun trodde unte henne vel. Siden måtte hun lære sig til å bli hårdere – og oftest var det vel mig som voldte det.” (Korset, s. 809).

Erlend kommer ridende inn på Jørundgård. Kristin sier at hun ikke trenger hjelpen hans, og vil at Erlend skal dra derfra. Noen sier til henne at bonden nå bør være hjemme, hvorpå Erlend roper til mennene at han ikke er noen bonde, og at det er dem som skal dra derfra. Kristin roper til Erlend: ”Ja rid! Rid, rid djevelen i vold, dit du har drevet mig og slengt alt du har hatt, og fått mellem hender –” (Korset 812). Noen griper Kristin og sier at hun ikke kan snakke slik til husbonden sin. Erlend reagerer beskyttende med å hugge til en mann med øksen, deretter blir han selv stukket i lysken med et spyd. Såret er dødelig. Kristins hovmod har dermed indirekte ført til Erlends død. Men Erlend bærer ikke nag, selv ikke på sitt dødsleie: ”Nu er der ikke mer ... uten vi får friste å tilgi

---

²² Kona til Ulv heter Jartrud.

hinannen som kristne ektefolk – hvis du kan det –” (Korset, s. 814). Han sier også til sønnene sine:

Ja, jeg har ikke stelt det vel for dere, mine sønner, ... Det får dere nu forlate mig, hvis dere synes dere kan det. Glem aldri, gode drenger, at mor deres har stridd for dere hver dag i alle de årene hun og jeg var sammen – aldri har der været annet uvennskap mellem oss enn det som jeg voldte, fordi jeg så for lite på eders velferd – men hun elsket dere mer enn sitt eget liv – (Korset, s. 815).

Etter Erlends død skrumper hennes ærgjerrige håp for sønnene inn, og vi ser at bitterheten hennes forsvinner: ”Alle sine gleder av barnene husket hun og levde op igjen i det drømte liv med to små, og alle sorgene glemte hun –.” (Korset, s. 843). Hun snakker også om Erlend på en annen måte: ”... den tiden vår far levde, da tykte I ikke han kunde være foredøme for oss i alle ting – men nu taler I om ham sent og tidlig, som han skulde været en sannhellig mann – nære på.” (Korset, s. 870). Gaute gifter seg, og Kristin flytter da inn i gamlestuen på gården. Dette er et synlig bevis på at hun har gitt fra seg makten på gården. Ikke lenge etter bestemmer hun seg for å foreta en pilegrimsferd mot Nidaros. Under denne ferden lengter hun etter bygdene ved sjøen og minnes Erlend i et annet lys: ”Erlends skjønne skikkelse rørte sig for hennes syn med skiftende holdning og miner, fort, uklart, som hun så ham speilet i rinnende vann.” (Korset, s. 885).

På sin pilegrimsferd kommer Kristin til det stedet hvor hun og faren hadde tatt avskjed for mange år siden, og hun tenker også på avskjeden med Gaute dit han hadde fulgt henne på veien to dager før. Hun visste at sønnene hennes har krenket henne like mye som hun selv hadde krenket faren sin med syndig vilje. Men dette kunne ikke forandre hennes hjertelag mot dem. Det er lett å tilgi sine barn, tenker hun. Lavrans` ord til henne før han døde har nå blitt sanne. Hun kysser korset hun fikk av sin far i ydmyk takknemlighet: ”... trass i hennes villsinn hadde dog også hennes urolige hjerte fått fange et blekt glimt av den kjærlighet som hun hadde sett speilet i sin fars sjel, klart og stilt som den lyse himmel nu skimret tilbake fra det store tjernet ute i vidden.” (Korset, s. 891). Kristin ser seg selv mer objektivt i denne situasjonen. Hun skjønner nå hvordan hun som et individ har vært i forhold til sine omgivelser, og ser også de andre menneskene hun har forholdt seg til som selvstendige. Det egoistiske mennesket hun har vært er nå erstattet med et ansvarlig individ:

Individet bliver sig da bevidst som dette bestemte Individ, med disse Evner, disse Tilbøieligheder, disse Drifter, disse Lidenskaber, paavirket af denne bestemte Omgivelse, som dette bestemte Produkt af en bestemt Omverden. Men idet han saaledes bliver sig bevidst, overtager han det Altsammen under sit Ansvar. (Kierkegaard, 1995, s. 163).

I Nidaros møter Kristin Gunnulf i Niklausgården. Der snakker hun om sine beske tanker om Erlend, og om at det er ulydigheten som har vært hennes hovedsynd, ikke den jordiske lidenskapen: ”Ulydighet var min hovedsynd ... og ustadig var jeg også: alle mine levedager lengtet jeg både etter å gå den rette veien og gå mine villstier like fullt – ” (Korset, s. 899). Kristin ser altså på seg selv som skyldig. ”...thi kun naar jeg vælger mig selv som skyldig, vælger jeg absolut mig selv, ...” (Kierkegaard, 1995, s. 162). Kristin sier videre: ”Likevel er det ikke slik som du kanskje tror, at jeg mest trengte blyges for min ublyge kjæte og for min svakhet, men mer for at mine tanker om min husband var mange ganger beskere enn ormeedder.” (Korset, s. 900). Kristin skjønner at Erlend ikke har gjort slik som henne, han har ikke gjemt på vrede og urett. Han har ikke båret nag til noen mann eller for noen sak. Etter å ha snakket med Gunnulf, skjer det noe i henne:

... da tyktes det henne at hun var kommet til å se utover sitt liv på en ny måte; som når en kommer op på en høide over hjembygden, hvor en aldri har været før, og derfra ser ned i sin egen dal. ... ut av dette syn hadde hun medett funnet ord som løste op både hennes bitterhet mot Erlend og hennes angst for hans sjel som fór bort i brådøden. Nag hadde han aldri kjent; hun så det nu, og Gud hadde sett det alltid. (Korset, s. 901).

Kristin har endelig fått innsikt i sitt eget hovmod. Med denne innsikten er hun også åpen for å elske sin neste; å elske i sannhet. ”Pligten er kun een, den at elske i Sandhed, i Hjertets inderlige Bevægelse, ...” (Kierkegaard, 1995, s. 153). Hansen (1995, s. 11) trekker også fram at det er hovmodet og egenviljen som stenger for den sanne kjærligheten til Gud.

Å elske sin neste

Kristin har tidligere prøvd å beskytte sin egen familie. Hun har stadig hatt angst for sine barn, og dette har gjort henne bundet til verden. Kristins liv har tidligere dreid seg om å fostre barna og oppfylle de plikter hun har hatt som hustru og husfrue. Dette kan

illustreres med noe Simon tenker om Kristin: ”... han hadde sett det²³ spent av vill vilje, mens hjertet hamret i henne av mot og angst og kamphug og hun stred for mann og børn, som duen selv kan bli vill og uredd når hun har unger.” (Korset, s. 671).

Denne bundetheten til verden har også gjort at hun ikke vil gi slipp på hovmodet sitt. Som sagt har Kristin hatt mye angst for at hun ikke har greid å oppfylle de idealene pliktene har fordret av henne. Blant annet har en drøm hjemsøkt henne i flere år. Hun drømmer om at en ond bjørn angriper et lite uskyldig barn på en blomstereng. Kristin liker ikke tanken på at Erlend ser for seg tvillingene som leiesvenner med våpen. Hun går stadig med en hemmelig, åndeløs angst for at ting ikke skal gå bra med sønnene, og sliter også med minnet av sin egen mor og far som hun synes har elsket barna sine med en bedre kjærighet enn det hun selv greier.

Sitt skjermede blide pikeliv hadde hun lagt åpent for herjende kjødelig elskov – i angst og angst og angst hadde hun levd siden, en ufri kvinne fra første stund hun blev mor. Verden hadde hun gitt seg hen til i sin ungdom. Og jo mer hun sprellet og flakset i verdens snøre, dess hårdere kjente hun sig fangen og bundet i verden. Sønnene sine bakset hun for å verne med vingene bundet i timelige omsorgers tvang. Sin angst, sin usigelige svakhet hadde hun strevet for å skjule for alle mennesker, gått frem med rank rygg og rolig mine, tidd stille og kjempet for å trygge sine børns velferd på alle de måter som hun kunde –. (Korset, s. 712).

Hun innser at det kommer en tid da hun må gi slipp på dem: ”Blodige trevler av hennes hjerterøtter vilde de drage med sig når de fløi. Og de vilde ikke vite om det. Og hun skulde bli sittende igjen alene, og alle de hjerterøtter som engang hadde bundet henne til den gamle heimen hennes, hadde hun selv slitt sund før –.” (Korset 713). Men denne tid har ikke kommet riktig ennå. Da Erlend ber henne om å bli hos henne på Haugen, blir hun lokket, men hun lengter mer etter ansvaret for sønnene sine. Hun velger dem og ikke Erlend. Dette valget kommer tydelig fram i situasjonen der hun blir anklaget for å ha et forhold til Ulv, og der sønnene tyr til våpen:

Kristin knuget sine hender der hun satt. Det var som hun måtte skrike – i kval og i ytterste gru, men også av en kraft som var sterkere enn både pinslene og redselen – som hun hadde skreket da hun fødte disse menn. ... Blomst og blad var slitt av henne, men hun var ikke kvistet og hun var ikke felt. Første gang siden hun hadde fått Erlend Nikulaussøns barn å bære glemte hun faren helt og så på hans sønner –. (Korset, s. 796).

---

²³ Hennes liflige slanke legeme

”Alle ilder brenner ut omsider.” (Korset, s. 821). Dette er ord som Simon sa før han døde, og som Kristin tenker på det fjerde året etter Erlends død. I sammenheng med disse ordene finner vi naturbeskrivelser som fremhever betydningen av ordene: ”De siste toner av kirkeklokkens middagshilsen til Guds moder døde bort i den lysmette luft mellom fjellene. Bygden syntes å legge sig til ro under det flommende hvite solskinn.” (sst.). Vi får så et langt tilbakeblikk på hva som har skjedd etter Erlends død. Kristin tenker at Erlend har vært med henne i alt hun har gjort, det er for ham hun hele tiden har levd, både i glede og vrede. ”Og nu da han var borte, tyktes det enken hun så ingen mening mer i sitt livs rastløse travelhet. *Han* var hugget ned, og da måtte hun dø som et tre hvis røtter er gjennomskåret. De unge runner som var skutt op omkring hennes fang, de fikk nu gro på sin egen rot.” (Korset, s. 826). Vi ser her antydning til at Kristin er rede til å gi slipp på sønnene sine. Nåkkve og Bjørgulf har dratt til Tautra kloster. Kristin hadde først blitt svimeslått av deres planer og håpet at Nåkkve ville vike sitt forsett om å gå i kloster til fordel for en jente. Da hadde Nåkkve sagt: ”– Jeg tenker vi brødrene vet hva vi snur oss fra –. Mig tykkes det ikke stort offer om jeg skal miste gården her og giftermål – og slik fred og lykke som I og far min hadde sammen i alle de årene jeg minnes –.” (Korset, s. 846). Nåkkve uttaler her noe som kan støtte opp om det Kierkegaard skriver om kjærligheten: ”Din Kjærlighed er lykkelig, som kun den Kjærlighed er det, hvormed man elsker Gud.” (Kierkegaard, 1995, s. 171).

Kristin gir altså endelig slipp på både hovmod og sine bundne hjerterøtter til sønnene. Gaute har tatt over gården og bor sammen med Jofrid og sønnen deres. Kristin bor nå som kårkone. En dag kommer det et fattigfølge til gården. Kristin hører Jofrid si at de ikke kan huse dem. Kristin ber dem da inn til seg. Gaute og Jofrid tar opp denne saken med henne i etterkant. Da innser Kristin at Gaute ikke har samme sinnelaget når det gjelder almisser som hennes far hadde hatt. Hun skjønnte at: ”... hennes far hadde ærefrykt for de fattige som han hjalp, siden Jesus hadde valgt en fattig manns kår da han kom i kjødet.” (Korset, s. 883). To dager etter denne hendelsen sier Kristin at hun vil gå til Nidaros til Sankt Olavs fest. Kristin er nå rede for oppbrudd med sitt jordiske liv. I naturbeskrivelsene finner man også symboler på dette: ”Elven lyste hvit” (Korset, s. 884). Kristin er på vei mot Gud.

På sin pilegrimsferd skjer det ting som viser Kristins forandrede livsholdning. Av en munk hun går sammen med, får hun et brev med en vakker bønn skrevet i. I brevet er det en åpen plass til å skrive navnet til den bedende i. Hun ber munken skrive: Kristin enke. Dette vitner om at Kristin har gitt fra seg den verdslige statusen hun har hatt. Hun vil heller ikke at noen skal gjenkjenne henne som fru fra Husaby. Hun har blitt en av de mange kristne. Hun er en søster av hele menneskeslekten, og ikke den samme Kristin som før. Kierkegaard har sine tanker om en slik åndelig kjærlighet: ”Den jordiske Kjærlighed begynder med at elske Flere, dette er de foreløbige Anticipationer, og ender med at elske Een; den aandelige aabner sig bestandig mer og mer, elsker Flere og Flere, har sin Sandhed i at elske Alle.” (Kierkegaard, 1995, s. 137). Kierkegaard kan ikke i forhold til analysen min tolkes helt bokstavelig i forhold til det første utsagnet, men man kan godt tolke det slik at Kristin i sin jordiske kjærlighet bare har elsket seg og sine. Den åndelige kjærligheten er ikke slik. Sannheten ligger i å elske alle, hele menneskeslekten. I Nidarosdomen føler hun dette fellesskapet slik:

Når korsangen tonet under hvelvene, og organdur, fløiter og bumber og strengeleker låt, skjønte Kristin hvorfor kirken monne være kallet skib – i det mektige stenhus syntes alle disse mennesker være om bord i et fartøi, og sangen var som brus fra et hav, som det bares på. (Korset, s. 901).

Kristin har tilegnet seg en helt annen måte å se verden på. Hun er ikke lenger bundet, men fri: ”... jo mer Frihed jo mer Hengivelse, og kun Den kan ødsle med sig selv, der eier sig selv.” (Kierkegaard 1995, s. 143). Hun er fylt med en hengivelse til Gud, og en barmhjertighetsfølelse har tatt plassen for bitterheten og egensinnet. ”Hun opplever at Gud nå river ned stengslene mellom henne og de fattige og syke og gjør henne til deres like, ikke deres rike velgjørerske ...” (Bliksrud, 1995, s. 249). Det er en ny livsholdning, en ny innsikt, som har inntatt henne. Hun er rede for å gå med Gud:

Med hjertet bristende fullt av samkjensel med flokken av arme og såre, som Gud hadde stillet henne inn i, bad hun i en rus av søsterlig ømhet for alle som var fattige med henne og led som hun selv hadde lidd –.
”Jeg vil stå op og gå hjem til min far –.” (Korset, s. 903).

I Reinsklosteret lover hun ”renlevnet” og gir fra seg all jordisk gods. Vi ser en sammenligning med klosteret i Oslo: ”Her var ingen som skrev av og smykket bøker som søstrene i Oslo under fru Groa Guttormsdatter hadde drevet med så stor dyktighet,

og den kunstige søm med silke og gulltråd øvde de heller ikke meget.” (Korset, s. 908). Kristin lever nå et liv der egoisme og all verdens prakt og glitter ikke lenger er et tema. Hun har et annet sinnelag, der takknemlighet og nestekjærighet står i fokus: ”... kunde menneskene ute i verden nyte sine måltider med slik sidsømd, da vilde de vel klarere skjønne at mat og drikke er Guds lån, og de vilde unne sine jevnkristne bedre, og tenkte mindre på å skrape til sig selv og sine.” (sst.). Sira Eiliv, som er prest og rådmann for nonnene, sier noe som har med slikt sinnelag å gjøre. Han mener Kristin har vært heldig som har hatt en ektemann som har handlet etter hjertets lidenskap: ”Mig tykkes det måtte været meget hårdere for en stolt kvinne å minnes, Erlend Nikulaussøn leide dig med sig gjennom skam og svik og blodskyld, hvis du *en* gang hadde sett at den mannen kunde handle ut av kolde råd.” (Korset, s. 912). Det er altså bedre å ha feilet i lidenskap, enn å gjøre synder med baktanker og vitende vilje.

Pesten, den store svarte drepsotten²⁴, kommer til slutt til Norge. Nonnene tar med syke til klosteret og pleier dem. I denne tragedien finner også Kristin samfølelsen med hele menneskeheten: ”Nu syntes det næsten som alle mennesker var hinannen like nære og fjerne i denne nød.” (Korset, s. 921). Kristin og nonnene i Reinsklosteret får høre om noen menn som har tenkt å ofre en gutt for å prøve å drive Hel²⁵, Pestgygren, unna. Gutten er sønnen til Steinunn, en skjøge, som nå er død av pesten. Kristin sier de må gå til kirkegården og få stoppet den grusomme handlingen. Da de kommer dit, ser Kristin gutten stå i en grav. Hun lemper ham opp. Det oppstår krangling. Nonnene prøver å snakke mennene til fornuft, og de sier at det er bedre at de alle ødes enn at det øves vold mot en av Kristi små. Arntor heter mannen som fører an. Det kommer fram at mennene for fjorten dager siden gikk fra Steinunn mens hun lå og døde, og at ingen prest har vært hos henne. Arntor vil at nonnene skal bevise sin hellighet med å hente henne. Han sier han vil tro på Guds miskunn bare hvis de går etter henne om natten og ikke venter til dagen etter. Kristin roper at hun skal gå. Midt i denne opphetede situasjonen har Sira Eiliv og Ulv ankommet. Ulv blir den som hjelper henne. De går for å hente ut den døde. De surrer henne inn i Ulvs kappe, og bruker en dør som bære. Ulv går bak Kristin: ”Og meget sterkere enn følelsen av at hun bar noget forferdelig på båren der bak, var kjenslen av at Ulv Haldorssøn gikk og dekket hennes rygg mot den svarte levende gru

---

²⁴ Svartedauden

²⁵ Også kjent som gudinnen av Helheim, dødsriket i norrøn mytologi.

som de gikk bort fra –.” (Korset, s. 931). Bliksrud (1995, s. 252) påpeker at Kristin i denne situasjonen blir holdt oppe av en kjærlighet som er sterkere enn angsten. I forhold til Kierkegaard blir dette også riktig. I den religiøse livsanskuelsen er ikke lenger angsten et problem for mennesket. ”... og eftersom de kom lenger og lenger fra bruset i fjæren, følte hun at det var en hjemferd fra det ytterste mørkes forferdelse. Det hvitnet på siden av stien, en kornaker som der ingen hadde vært til å skjære.” (Korset, s. 931). Her har vi igjen en symbolbruk med farger som får oss til å tolke at Kristin er på vei mot Gud: Det hvitner på siden av stien. Denne nattegangen er et symbol på hennes vei mot Gud, og står også som en kontrast til den nattegangen hun foretok den gangen sønnen til Simon var syk.

Kristin kjenner nå at hun har sotten selv. Sira Eirik sier til henne: ”Da skal det være dig til hugnad, kone, å minnes, Vår Herre har sagt: Det er som du har gjort mot en av hans armeste brødre eller søstre, har du gjort mot Ham selv.” (Korset, s. 932). Kristin har gjennom denne handlingen vist sin barmhjertighet og nestekjærlighet, og handlingen vitner om hennes endelige forsoning med Gud. Hun har gitt den siste rest av sitt liv i full tillit til Gud. Hansen (1995, s. 82) trekker samme slutning:

”Nestekjærlighetshandlingen blir botsmiddelet som åpner for forsoning med Gud.”

I den samme scenen er det tydelig bruk av farger med symbolsk betydning: Hun kaster opp blod, hun blir båret gjennom et hvitkalket rom som blir fylt av blafreskinn fra gule lysflammer og røde tyrifakler, og det er et rødt lys bak Ulvs mørke hode som synes som skinnet av den ild som nærer all kjærlighet. To typer kjærlighet møtes her; det røde tolker jeg som et symbol for den lidenskapelige kjærligheten, og det hvite er et symbol for Guds hellige kjærlighet. To andre symboler, bruderingen og korset Kristin fikk fra sin far, vitner også om den konflikten som i Kristin har utspilt seg i hennes liv. ”Erotisk kjærlighet og pasjon, og sosial kjærlighet virkeliggjort i ekteskap og oppgaver som husfrue, utvidet og fullbyrdet ved sønnene hun fødte og fostret, er den ringen hun legger av seg.” (Oftestad 2003, s. 202). Bruderingen, som representerer det jordiske livet med hennes konfliktfylte lidenskapelige forhold til Erlend og kjærligheten til sine sønner, gir hun fra seg for å kjøpe gave for Steinunns sjel. Denne handlingen blir et symbol på at Kristins gir avkall på det jordiske. Det eneste Kristin har igjen av jordisk gods, er nå

korset fra Lavrans. ”Det tomme korset er symbol for Jesu seier.” (Astås, 1977, s. 171).
Kristin er ikke lenger bundet til denne verden, men hun står igjen med det viktigste:
Troen på Gud.

Troen på den allmektige Gud

Det som for Kierkegaard var veldig viktig, var troen på Gud og det å ha tillit til at han gjør det gode. Dette handler som før nevnt i oppgaven om å ha en indre tro, ikke bare gjøre ytre handlinger uten å ha hjertet og det indre sinnelaget sitt med. Det er også å innse sin egen ufullkommenhet, og at det ikke er ens streben etter å være feilfri som er det sentrale. Frelse får man når man innser at man er en synder og trenger nåde fra Gud. ”Å gjøre rett og å besørge en ’mest mulig fuldkommen Udgave af sig selv’ – det etiske – er for ham ikke lenger det viktigste, men derimot nettopp denne aktivt hvilende tillit til Gud.” (Heyerdahl, 1980, s. 177). Kristin sliter med sitt indre sinnelag. Hun vet at Guds lys fins et sted, men hun greier ikke se det. I første delen av *Korset*, leser vi om at hun sitter med sverdet til Erlend i fanget. I sverdet er det risset noen runer. Det står ”Pactum serva”, som betyr hold din tro. Kristin reflekterer over ordene:

– Å, Kristin syntes hun hadde gjort det òg. Hun leste bønnene sine og noget av psalteret hver lørdag, holdt de fastene som erkebiskop Eiliv hadde bundet henne til, da han gav henne syndsforlatelse, gav almisser og tjente selv hver veifarende som bad om husly, enten han så ut slik eller slik. Men nu følte hun ikke mer at det lyste inn i henne når hun gjorde det. Utenfor visste hun at lyset var, men det kjentes som skodder stengte hennes indre. Det var vel det som Gunnulf hadde talt om – åndelig tørke. Derfor måtte ingen sjel miste motet, sa Sira Eiliv; bli trofast ved i bønner og gode gjerninger, som bonde pløier og sår – Gud sender groværet når hans tid er. (Korset 608).

Senere, når hun gjør den hedenske handlingen for å få sønnen til Simon frisk, tenker Kristin at hun selv ikke hadde villet gjøre det samme med sitt barn. Hun hadde ikke selv villet prøve å snu Guds vilje. Hun tenker tilbake på da hun hadde syke småbarn og var nedbrutt av angst og redsel for dem. Da hadde hun prøvd å si til seg selv: ”Herre, du elsker dem bedre enn jeg – og skjæ din vilje –.” (Korset, s. 618). Dette vitner om at Kristins tanker kretser mye rundt det med å ha tillit til at Gud gjør det som er best. Kierkegaard mente om Guds allvitenskap at: ”I et uendelig Forhold er han til Gud, naar

han erkjender, at Gud altid har Ret, i et uendelig frit Forhold, naar han erkjender, at han altid har Uret.” (Kierkegaard, 1995, s. 172). Men denne tilliten synes ennå et stykke unna. I den midterste delen av Korset følger vi Kristin i sin uro for sønnene sine. Vi ser at hun strever med å være takknemlig for at hun har friske, velskapte barn, og at hun ikke kjenner den fromheten og sinnelaget hun så gjerne vil føle:

Da ydmyget hun sig for Gud og Hellig Olav med brennende heftighet, hun fikk travelt med å gjøre godt, hun strevet for å tvinge frem sann angers tårer av sine øine, mens hun bad. Men alltid kjente hun denne utinede utilfredshet i sitt sinn, og den friske iling kjøledes, gråten sivet vekk i hennes sjel som vann i sand. Så slo hun sig til ro: hun eide allikevel ikke den fromhets evne som hun engang hadde håbet var hennes farsarv. Hun var hård og syndig, men hun var vel ikke verre enn folk flest, og som folk flest fikk hun tåle at het ild i den annen heimen måtte til, før hennes sind kunde smelte og renses. (Korset 703).

Erlend har derimot alltid hatt full tillit til Gud. Han viser gjennom samtaler med Kristin at han ikke bekymrer seg for guttenes framtid. Han er heller ikke bitter over sin egen skjebne, men avfinder seg godt med sin egen situasjon, og har tro på at slekten hans igjen vil komme til makt og ære. Steen (1969, s. 151) skriver noe lignende om Erlend:

I den tematiske sammenheng representerer Erlend her den religiøse type som selvfølgelig og uten mistro tar sin barnelærdom på ordet. Her er intet opprør. Intet tvilende grubleri, ingen trang til å sette sin egen selvrettferdighet opp mot den godtatte autoritet. Hans tro er god nok, selv om den ikke er bundet av Kirkens formaliteter.

Simon sliter i likhet med Kristin å finne det rette sinnelaget i sin indre tro. Vi finner i tankene hans en bekreftelse på at det ikke er de ytre handlingene som gjør en kristen, selv om de riktignok er en hjelpende hånd på veien.

Han kunde følge sin værfar så langt han duget – med almissegjerd og slikt. Sånt som sønderknuselse og betraktning av Herrens sår fikk han ikke til. Ikke uten at han nistret på krucifikset – og det var ikke det som Lavrans hadde ment. Angersgråt fikk han ikke frem – han hadde nu vel ikke grått mer enn to-tre ganger siden han kom ut av barndommen, og ikke når han helst burde gjort det – de gangene han hadde falt i store glæp – med Arngjerd's mor, mens han var gift mann, og så dette manndrapet forleden år. Enda han angret svært – han syntes han angret da alltid inderlig sine synder, skriftet dem omhyggelig og bøtet nøie efter prestens bud. Han leste alltid flittig sine bønner, passet på å gi rett tiende og rundelige almisser... ellers slo han sig til ro med det som Sira Eirik sa, at i korset alene var frelse, og hvordan en mann skulde møte og kjempe med fienden, det rådet Gud for og ikke han selv. (Korset 742).

Kierkegaard snakket om at det er en overgang fra å føle de ytre forpliktelsene til en indre forståelse av dem. Det starter med plikt, altså er den etiske livsholdningen også et slags steg på veien mot en annen erkjennelse og et annet sinnelag. ”Pligten byder, mer

kan den ikke; det Mere, jeg formaaer, det er at gjøre hva den byder, og i det Øieblik jeg gjør det, kan jeg i en vis Forstand sige, at jeg gjør mer; jeg oversætter Pligten fra det Udvortes til det Indvortes, og derved er jeg ude over Pligten.” (Kierkegaard, 1995, s. 153). Kristin strever som sagt i denne transformasjonen. Kristin ber mye i kirken etter hun har fått lille Erlend, men hun føler at hun ikke ber med et sant hjerte. Hun føler at hun må tilgi Erlend for å kunne frelse barnet, men hun klarer det ikke. Undset skriver her som om vi hører Kristins indre stemme: ”– Som vi forlater våre skyldnere. – Bønn blir ikke det som du skriker i ditt hjerte, før du har bedt ditt Paternoster uten svik –.” (Korset, s. 783). Disse halvhjertede bønnene blir en kontrast til Kristins bønner når sønnene hennes prøver å redde familiens ære i saken der hun blir anklaget for å ha fått barn med Ulv. Da ser vi at bønnene har fått en annen nidkjærhet:

Nu brøt bønnene frem over hennes leber uten hun kunde for det – uten hennes medvitende vilje strømmet hennes sjel mot Maria mø og moder. Himmelens og jordens dronning, rop av angst og takk og lovprisning – Maria, Maria, jeg eier så meget, enda har jeg endeløse skatter jeg kan ribbes for. – Miskunns moder, ta dem i ditt vern –! (Korset 797).

I denne sammenheng vil jeg trekke fram noe viktig i forhold til Undsets gudsforhold. I tematikken om det indre sinnelaget, kommer det fram at Undset i likhet med Kierkegaard har en tro på et personlig gudsforhold. Steen (1969, s. 162) skriver:

I dette kravet om den personlige opplevelse som grunnlag for troen og nåden ligger kanskje et moment av protestantisk kristendomsoppfatning, en uttryddelig rest fra Sigrid Undsets egen førkatolske tid. ... Ydmykhet, selvutslettelse, blind tillit til den kjærlighet som er over all forstand og leder menneskenes liv etter uransakelige veier – disse kristendommens aller sværeste krav ...

Som tidligere vist, greier Kristin til slutt å innse hovmodet sitt, som er hennes egentlige store synd. Dette gjør at hun greier å slippe Gud til på en annen måte. Underveis i pilegrimsferden mot Nidaros tenker hun flere ganger lengtende etter broder Edvin. Han hadde ”... rakt hånden ut for å føre henne hjem fra de ville stiene gang efter gang, både mens han levde på jorden og siden –.” (Korset, s. 894). Dette vitner om troen på at Gud er der, bare vi ser ham og slipper ham inn i hjertet. Gud er allmektig, men man må selv innse det før man kan motta nåden, i følge Kierkegaard. Nåden er ikke noe man gjør seg fortjent til, men som man mottar fordi Gud er glad i oss. Sira Eiliv gir også uttrykk for denne sammenhengen:

... du skulde nu ha sett så meget, tykkes mig, at du kunde noget trøstigere forlate dig på Gud allmechtige. Har du ikke skjønt enda han holder oppe hver sjel, så lenge som sjelen ikke slipper ham? Tenker du, barn som du er enda i din alderdom, kone, at Gud straffer synden, når du må høste sorg og ydmygelse fordi du fulgte din lyst og ditt overmod på veien som Gud har bannet børnene sine å gå? Vil du kalle det at *du* straffet børnene dine, om de skoldet hånden sin når de tok op i den kokende vasskjelen som du hadde bannet dem å komme bort til, eller den håle isen brøt under dem, som du hadde truet dem fra å gå ut på? Har du ikke skjønt, når den skjøre isen brast under dig – du blev dradd hver gang du selv slapp Guds hånd, og du blev berget ut av dypet hver gang du ropte på ham. Var ikke den kjærlighet som bandt dig og din far i kjøttet sammen, selv når du trosset ham og satte din egenvilje mot hans vilje, trøst og hugsvalelse likevel, når du måtte høste frukten av din ulydighet mot ham?

Har du ikke skjønt enda, søster, Gud har hjulpet dig hver gang du bad, enda du bad med halv hug og på skrømt, og meget mer enn du bad om. Du elsket Gud som du elsket din far, ikke så høit som du elsket din egen vilje, men likevel slik at du sørget vel alltid når du skilte dig fra ham – og så fikk du nåde til at der grodde godt mellom det vonde som du måtte høste av din trossige viljes sæd – ... (Korset, s. 912).

Fru Ragnhild i Reinsklosteret viser da hun blir syk av svartedauden en hellig tålmodighet. Mange folk reagerer i denne tiden da sotten herjer, med å ikke vise slik ro. Mange slår seg på et vilt liv, og hedenskap og ugudelige handlinger får mer fotfeste. Fortvilelse og redsel for å dø var grunnene til dette. Fru Ragnhild er da et bevis på den uforbeholdne tilliten til Gud. Hun er ikke redd for å dø. Det er heller ikke Kristin i romanens siste sider. Da hun og Ulv går for å hente Steinunn, liter hun på Guds og Marias nåde.

Takknemlighet

En annen side ved å ha tillit til Gud, er også å være takknemlig for det livet man får, og de gledene man faktisk har. Det gjelder å ikke stadig hige etter mer, men å være takknemlig for de gavene man får fra Gud. Simon har ikke fått den kvinnen han egentlig ville ha, men han sier til seg selv: ”Men ingen mann tør vente at han skal få alle skåler skjenket fulle, ...” (Korset, s. 627). Han strever for å ikke la sine elskovstanker om Kristin ta overhånd, og til slutt greier han å være tilfreds med skjebnen sin.

Erlend synes ikke at Kristin er takknemlig nok. Han mener hun fokuserer på de gale tingene, og ikke det som faktisk er av gleder. Han sier til henne når tvillingene redder gården fra å brenne ned:

Nu tykkes det mig du skulde nyte gleden for alt du tålte av verk og svie og møie i de årene du hadde barn under beltet og barn ved barmen og barn på armen støtt – da gad du ikke snakke om annet enn de små drittsekkene, og nu, da de har vokset sig til vett og manndom, går du mellem dem som du var både døv og stum, sanser neppe svare når de taler til dig. Gud hjelpe mig, det er som du skulde elske dem mindre, nu du ingen plager har for børnenes skyld, men de vakre, velvoksne sønnene våre er dig til gavn og glede –. (Korset, s. 702).

Kristin greier til slutt å fokusere på gledene hun har hatt, og evner å være takknemlig i stedet for bitter: "... hvergang et barn vokste ut av hennes armer, av fryden hvergang et nytt lå ved hennes bryst – gleden var usigelig meget større enn strevet og smerten". (Korset, s. 827).

Simon greier som sagt å være tilfreds med sin skjebne. Han innser at Gud er den allmektige, og dermed greier han lettere å godta livet på godt og vondt. Han sier under sitt dødsleie: "Ingen mann lever lenger enn han er laget til", sier han. (Korset 751). Akkurat denne uttalelsen minner om noe Erlend sa om skjebnen etter at han reddet Simon fra å bli drept: "mangen mann får det som er eslet en annen, men ingen får en annens lagnad." (Korset, s. 656). Disse ordene spiller også på takknemlighet. Det er ingen vits i å misunne andre deres liv. Kristin har også etter hvert begynt å tro på at alt som skjer, har en hensikt: "Hun selv hadde ikke kunnet skille sitt liv fra sønnenes, nu vilde døden snart skille mellom dem, for uten Erlend eide hun ikke livskraft. Alt som var hendt og det som skulde hende, det var lagnaden – allting skjer som det er laget." (Korset, s. 826). Hun skjønner at hennes egenvilje har vært katastrofal for livet hennes, og tror omsider på en vilje som er sterkere enn hennes egen. Det vitner hennes tanker om når hun på sin pilegrimsferd besøker den lille steinkirken på Vatsfjellet som folk kalte Sankt Edvins. Her reflekterer hun over livet sitt.

Hun hadde vel aldri bedt Gud om annet enn at han skulde la henne få sin vilje. ...
Hun var ikke kommet til Gud med kransen sin og ikke med sin synd og sin sorg – ikke så lenge som verden enda eide en dråpe av søtt å blande i hennes beger. ...
Hun følte ingen glede ved sin beslutning – men det tyktes Kristin hun hadde ikke selv besluttet det. De fattige folkene som kom inn i hennes stue, var kommet for å byde henne ut. En annen vilje enn hennes egen hadde satt henne inn i flokken av de fattige og syke og budt henne gå med dem ... (Korset, s. 893).

Kristin tenker at hun har fått viljen sin igjen og igjen. Gud har gitt henne alt hun har bedt om. Og hun har tatt imot. Dette er for Heyerdahl (1980, s. 176) den ene siden av det hun mener Kierkegaard kaller for "Troens Dobbeltbevægelse". Men Kristin har ikke

tatt imot i tillit og takknemlighet, hun har tatt imot i egoisme. Egoismen har gjort at Kristin ikke fatter den andre biten av troens dobbelthet, nemlig det Kierkegaard mener er forsakelse. Forsakelse er nettopp det man er rede til når man har full tro på og tillit til Gud. For å illustrere hvordan en slik tillit er, viser Heyerdahl (1980, s. 175) til det Kierkegaard påpekte om Abraham og sønnen Isak:

Gud krevet av Abraham at han skulle ofre Ham det kjæreste han hadde – sønnen Isaak. Vi kan bare tenke oss hvordan dette må ha pint Abraham. Men lydig var han, han var villig til å bringe Gud dette offer. Han satte lydigheten mot Gud høyere enn kjærligheten til sønnen, han satte lydigheten mot Gud høyere enn en fars plikt til å verne om sønnens liv.

Hvis man tenker på Kristins kjærlighet til sine sønner sett opp mot det Abraham gjorde, er ikke Kristin rede til et lignende offer før hun begir seg bort fra Jørundgård. Da har hun endelig gitt slipp på alle sønnene og avfunnet seg med at deres røtter skal slå rot og vokse selvstendig. Man kan også trekke paralleller til da Kristins foreldre holder på å miste Ulvhild, og broder Edvin ber dem om å ha full tillit til Gud. Det viser seg også senere i Lavrans` holdning til Kristin at han har gitt slipp på henne. Dette kommer tydelig fram i episoden da de skilles på Dovre. Lavrans har en uknuselig ro og fred over sin væremåte i det han sier at det ikke er foreldrene som eier sine barn, men Gud, som gav dem sjelen. Denne episoden får som tidligere nevnt sin gjentakelse når Kristin skilles med Gaute på Dovre. Hun viser her den samme roen og tryggheten som strålte av Lavrans da de skiltes. Det er en annen fred som hviler over Kristin nå. Hun er med sitt nye sinnelag åpen for å gå mot Gud.

Troens paradoks

Å tro på Gud er for Kierkegaard også å tro på at Gud gjennom Jesus har vist seg som menneske på jorda. Denne tanken er også sentral hos Undset. Blikrud (1995, s. 203) skriver: ”Kjernen i Sigrid Undsets tro er at sannheten er en person, Jesus Kristus, ikke en abstraksjon, og at denne sannheten er til stede på en hemmelighetsfull måte i noe materielt, i alterets sakrament.” Oftestad (2003, s. 140) nevner at Undset tilegnet seg denne sannheten i 1919, altså like før hun skrev Kristin Lavransdatter. Troen på

inkarnasjonen og på det Jesus gjorde for oss ved å bli korsfestet, er meget sentralt i romanen: ”Syndeløs døde Guds sønn på korset for å bøte det som vi hadde brutt mot ham selv –” (Korset 731). Simons tanker under sitt dødsleie gir oss også en pekepinne: ”– Men når vi signer oss med korsmerket eller noget som vi vil skjerme med korset, da skal vi komme i hug hvi korset blev helliget og hva det tyder og minnes, ved Drottens pinsler og død fikk dette tegn ære og kraft –” (Korset 755). Lidelsen er et viktig stikkord. Det er den inkarnertes lidelse og fornedrelse som gir oss frihet fra synden og frihet fra vår elendighet i verden (Oftestad, 2003, s. 157). Dette er martyriets ideal. ”Endelig blir kristendommen den makt som kan sprengte det menneskelige hovmot (sic!) og gjøre det til skamme, idet Kirken gjør Kristi lidelse og død til målestokk for kjærligheten til alle tings opphav.” (Bliksrud, 1995, s. 213). Vår frelse avhenger av at vi følger Kristi eksempel i hans nestekjærlighet. ”Kristendommens vei til frelse går gjennom kjærlighetens lidelse, ydmykelse og fornedrelse, og det er denne veien Kristin lærer å kjenne.” (Hansen, 1995, s. 62). Oftestad (2003, s. 192) peker på at broder Edvin allerede pekte på denne veien for Kristin som barn, men at hun da ikke skjønnte noe av det. Ved Kristins pilegrimsferden mot Nidaros har hun skjønnt: ”Det var det frivillige offerets vei broder Edvin hadde holdt frem. Nå hadde hun begynt å gå den, selverkjennsens, offerets og forsoningens vei.” (Oftestad, 2003, s. 193).

Alterets sakrament, som både er sakrament i den katolske og den protestantiske kirken, er nattverden. Nattverden er en del av nådemidlene i den kristne kirken. Nattverden skal symbolisere inkarnasjonen. Gjennom å spise brød og drikke vin, stadfester vi troen på Jesus og Gud: ”Nådemidlene kan sees som *den fortsatte inkarnasjon av Guds frelsesvirkelighet*.” (Henriksen, 1994, s. 223). Vinen symboliserer Jesu blod, brødet hans legeme. Kristin har en drøm om broder Edvin en natt underveis i sin pilegrimsferd. Drømmen går ut på at hun står i solskinnet på tunet til en storgård, og at broder Edvin kommer med hendene fulle av brød og bryter av et stort stykke som han gir til henne. Kristin skjønner at drømmen har en symbolsk betydning. Brødet er ikke bare flatbrød slik det ser ut som, men ”... det tydet hostien, panis angelorum, og hun tok imot englens føde av hans hånd.” (Korset, s. 894). Drømmen står i romanen som et forvarsel på hvilken skjebne som Kristin snart får. Hansen (1995, s. 13) påpeker sammenhengen mellom inkarnasjonen og arvesynden. Hun skriver at menneskets frelse fra arvesynden

har sin forutsetning i inkarnasjonen. Dette leder oss nå inn på begrepene om synd og skyld.

Synd og skyld

Kierkegaard mente at det er skyldfølelsen man ikke får utslettet med anger som gjør at mennesket innser sin synd og blir i stand til å motta Guds nåde og frelse. I dette ligger det at mennesket ikke er feilfritt. Synden er medfødt, og det er menneskelig å synde. Dette er den nevnte arvesynden. Erlend snakker om at vi mennesker ikke kan noe for at vi er født med synden i oss, og at dette er en arv fra Adam og Eva. Verden er slik den er, mener Erlend. Han sier til Kristin:

... jeg var aldri tverr til å angre og bøte syndene mine så godt jeg evnet. From mann er jeg ikke, det er så. Jeg så for meget den tiden jeg var barn og unggutt -. Far min var sånn kjær venn av de store herrene ved kapitlet – de fór ut og inn som små griser hos ham, herr Eiliv den tiden han var prest og herr Sigvat Lande og hele følget, og lite annet fulgte med dem enn kjegl og trette – hårdsinne og umiskunnsomme tedde de sig mot sin egen erkebiskop – mer hellige og fredsæle var de ikke de som hver dag hadde de høieste helligdommer mellem hender og løftet Gud selv i brødet og vinen – (Korset 715).

Erlend mener tydelig at ingen er fri for synd, heller ikke kirkens menn. Kristin mener man ikke kan dømme prestene, men peker på at deres naturlige menneskehet også ”ligger under den allmechtige Guds dom alene –.” (Korset, s. 716). Problemet med synden er ikke *at* man synder, det er i menneskets natur, men hva vi velger å *gjøre* med at vi synder. Kristin sammenligner tanker som skremmer og lokker, med slørfine vekster i havet; de ser i utgangspunktet fine ut, men når man røsker dem ut av vannet, er de bare brune, slimete klyser. Menneskets trang til å ville synde er der, men problemet kommer når man blir avhengig av det skremmende og lokkende. Hun tenker på noe som broder Edvin har sagt en gang: ”... de fordømte i Helvede vilde ikke selv skilles fra sin pine – hatet og sorgen var deres vellyst – derfor var det at Kristus ikke kunde frelse dem. Dengang hadde det syntes henne vill tale -. Det isnet koldt gjennom henne, nu begynte hun å skjønne hva munken hadde ment –.” (Korset, s. 623).

Kierkegaard la vekt på at mennesket er født til å velge. Mennesket har en selvstendig vilje. Det man velger å gjøre med at man er en synder, blir utslagsgivende for hvilken livsholdning man ender opp med. For å ha den religiøse livsholdningen er det viktig at man angrer: "... en Kjærlighed, hvormed jeg elsker Gud, og denne har eet Udtryk i Sproget, det er: Anger." (Kierkegaard, 1995, s. 162). Kristin vil ikke gi slipp på syndene sine, hun angrer ikke sin oppførsel mot Erlend, selv om hun mener det fører til lille Erlends død: "Håbløst og sjelesykt gråt hun, for hun orker ikke *ville* det." (Korset, s. 785). Som før nevnt, forandrer Kristin seg når det gjelder egenviljen sin. Hun innser at den jordiske verden er dømt til å være syndig:

Det legemlige liv var uhjelpelig smittet med ufred; i den verden hvor menneskene blandet sig, avlet nye ættledd, lot sig drive mot hinannen av kjødelig elskov og elsket sitt eget kjøtt, der kom hjertesorg og brutte voner så visst som rimet faller om høst; der både liv og død skilte vennene tilslutt så visst som vinteren skiller treet fra bladene. (Korset, s. 881).

Med denne innsikten er Kristin i stand til å velge annerledes. Det er da hun bestemmer seg for å gå pilegrimsgang til Nidaros, selverkjennelsens, offerets og forsoningens vei, og etterpå dra til Reinsklosteret. Hun innser at hun har vært en del av den ufredelige verdenen, men samtidig at Gud hele tiden har prøvd å nå henne:

... – elven tyktes vise henne et bilde av hennes eget liv, slik hun rastløs hadde ilet gjennom den timelige tids villmark, reist sig i oprørt brus ved hver sten hun skulde over – svakt og brutt og blekt bare nådde det evige lys å speile sig i hennes liv. – Men det demret dunkelt for moren, at i angsten og sorgen og kjærligheten – hver gang syndens frukt var modnet til sorg, da var det at hennes jordbundne og selvrådige sjel nådde å fange en atterglans av det himmelske lys –. (Korset, s. 890).

Angsten og fortvilelsen har ført henne mot Gud. Dette er helt i tråd med Kierkegaards filosofi. Bliksrud (1997, s. 89) har skrevet i sammenheng med samme sitat som over: "Gjennom kjærligheten til Erlend og alt den hadde ført med seg av urett, hensynsløshet og hovmod, har hun uten å være klar over det gjennom hele livet nærmet seg Gud." Bliksrud fremhevet også tidligere (1995, s. 208) at den overnaturlige sammenhengen mellom lidelsens, kjærlighetens og nådens prisnipp utgjør et viktig tema i *Kristin Lavransdatter*. Kristin innser nå sitt eget syndige liv. Bliksrud (1995, s. 251) mener at de syndene Kristin etter hvert har samlet opp som frukter av valgene hun har gjort, kan sammenlignes med et kors Kristin bærer med seg. Kristin ser at hun kan vente å motta nåde og miskunn for syndene sine, noe som hun før ikke har evnet å ta imot:

Med sorgen over de barnene hun hadde mistet, med de tyngre sorgene over hvert skjebneslag som ramte hennes sønner uten hun evnet bøte for dem. Maria, den fullkomne i renhet, i ydmyghet, i lydighet mot Faderens vilje, hadde sørget mest av alle mødre, og hennes miskunn vilde skjønne det svake og bleke gjenskjær i en syndig kones hjerte, som hadde brent av het og herjende elskov og alle de synder som er i elskovens natur – tross og ulydighet, forherdet uforsonlighet, egensindighet og hovmod – en mors hjerte var det likevel –. (Korset, s. 891).

I scenen der Kristin dør, hører vi om jomfru Maria igjen. Kristin gir fra seg bruderingen sin for Steinunns sjel. På langfingeren hennes sitter igjen et merke, en M, etter jomfru Marias hellige navnetegn. Kristin tenker på livet sitt:

... hennes tårer brast i en stri strøm, for det var som hun aldri før hadde kjent det fulldelig, hva den tydet. Det liv som den ringen hadde viet henne til, som hun hadde klaget sig for, knurret under, raset og trasset i – likevel hadde hun elsket det slik, frydet sig i det med det vonde og det gode, slik at der var ikke en dag uten det tyktes henne tungt å gi den tilbake til Gud, ikke en smerte som hun kunde ofret uten savn –. (Korset, s. 934).

Oftestad (2003, s. 191) skriver om Kristins forhold til Jomfru Maria: ”Kristin beveget seg fra sitt eget ’naturlige’ moderskap med dets mangler til dets himmelske mot- og forbilde, Jomfru Maria, Kristi, Guds Sønnns mor. Ved henne kunne hennes svik bli helet. Her var bevegelse fra natur til nåde.” Kristin ser nå at det livet hun har levd ville hun ikke ha vært foruten. Hun er glad for den skjebnen hun har fått, og innser at Gud hele tiden vet hva han har gjort med henne. Kierkegaard (1995, s. 174) har skrevet:

Om Du bankede, men der blev ikke opladt, om Du ledte, men ikke fandt, om Du arbeidede, men Intet fik, om Du plantede og vandede, men ingen Velsignelse saae, om Himlen var lukket, og Vidnesbyrdet udeblev, Du er dog glad i Din Gjerning, om Straffen, som Fædrenes Brøde havde nedkaldt, kom over Dig, Du er dog glad, thi mod Gud have vi altid Uret.

Dette er en tro på at Gud gjør det gode, Gud er allmektig, og derfor er det en mening med alt. Kristin erkjenner at lidelsens vei har ført henne mot nåden og frelsen. ”... kampen blir også veien.” (Steen, 1969, s. 168). Oftestad (2002, s. 301) mener i likhet at dette er Undsets katolske personlighetsideal: ”Målet var enheten med Gud i kjærlighetens fellesskap. Veien dit gikk gjennom lidelse og offer. Lidelser kunne vært påført utenfra, men også ved menneskets indre kamp med seg selv.” For Kristin blir merket fra ringen et symbol på at Guds kraft hele tiden har virket i henne:

... trass i hennes egenvilje, trass i hennes tunge, muldbundne sinn, var noget av den kjærligheten *blitt* i henne, hadde virket i henne som sol i mulden, hadde drevet frem en grøde som ikke elskovens heteste brand og ikke elskovens stormende vredesmot helt hadde kunnet legge øde. ...

under den glitrende gullring var der lønnlig blitt satt et merke på henne, at hun var hans tjenestekvinne, eid av den herre og konge som nu kom, båret på prestens viede hender, for å gi henne frihet og frelse –. (Korset, s. 935).

Kristin mottar gjennom prestens dødssakrament Guds nåde. Kristins liv er fullendt. Det snør etter at hun er død, og den hvite snøen står som et symbol på at Kristin har funnet fred i himmelen.

Konklusjon

I innledningskapittelet fremsatte jeg hypotesen om at *Kristin Lavransdatter* kan analyseres med Søren Kierkegaards stadier som bakgrunnsteppe. Jeg mener å ha vist at denne hypotesen har holdt mål, og også å ha vist noe av det som eksisterer av felles tankegods mellom Sigrid Undset og Kierkegaard ut fra det tematiske stoffet i trilogien.

Som et overordnet syn på Undsets budskap i *Kristin Lavransdatter*, vil jeg trekke fram noe Bliksrud (1995, s. 60) har skrevet om Undsets syn på mennesket:

Menneskeplanten oppviser et mangfold av form og funksjon. Noen arter vokser tett sammen i klaser, andre står alene og spredt. Alle har behov for sol, skygge og fuktighet, men i helt unike blandingsforhold. Men alle har det samme mål, som er å oppnå full vekst og blomstring, slik at de egenskaper som er nedlagt i hver enkelt kan bli virkeliggjort.

Her kommer det jeg mener er det essensielle i verkets innerste mening fram. Mennesket har et felles mål, men *veien* dit er ulik for ulike mennesker. Målet er det viktige, ikke veien. Både Simon, Erlend og Kristin når til slutt fred, sin guddommelige bestemmelse, men på forskjellige måter. Steen (1969, s. 147) peker på at heller ikke broder Edvin og Gunnulf har løst konflikten mellom det jordvendte og himmelstrebende. Man kan godt si at livet ikke har noe fasitsvar, og at det ikke finnes noen vei som er riktig eller noen vei som er gal. For Kierkegaard er også dette riktig: "For det å være menneske betyr at det alltid finnes mer enn én mulighet." (Svendsen, 2002, s. 227). Mennesket har som individ en egenart som er ulik alle andre sin. Bliksrud (1995, s. 257) skriver: "Personene i verket anskueliggjør ulike måter å nærme seg Gud på, alt etter deres vesens egenart." Utsagnet om at det å være menneske alltid innebærer mer enn én mulighet, innbefatter også at mennesket har et *valg*. Kierkegaard (sitert etter Svendsen, 2002, s. 227) skriver i de oppbyggelige skrifter: "Mennesket er forundt et Valg. ... Valget selv er dog den herlige Betingelse. – Mennesket skal vælge. – Har Gud nedladt sig til at være Det der kan vælges, saa skal Mennesket ogsaa vælge." Jeg mener å ha vist at valgene Kristin tar

er hennes egne, og at det er *innsikten* hun til enhver tid har som gjør at hun tar ulike valg og dermed befinner seg på ulike stadier.

Undsets personkarakteristikker i *Kristin Lavransdatter* er meget nyanserte. Dette gjør også at man ikke oppfatter Undset som belærende eller at hun enkelt ser verden i svart-hvitt. I alle mennesker finnes det tilbøyeligheter for både godt og ondt. Kierkegaard ville heller ikke belære, han ville ikke sette noen av stadiene høyere enn de andre, men ville at folk skulle tenke selv. Felles for både Undset og Kierkegaard er at det i verden eksisterer en kraft som er overlegen alle andre, og det er Guds kraft. Gud er uansett allmektig. Selv om Kristin har hatt ulike fokus og livsanskuelser i løpet av sitt liv, har det aldri vært snakk om et brudd i gudsforholdet hennes. Både hos Undset og Kierkegaard er det en trygg tro på at Gud er en altoverskyggende kraft i verden, selv om det finnes krefter som fører til spenninger i forholdet mellom himmel og jord, sjel og legeme. Kjærligheten er en enhet av både det jordiske og himmelske i følge Kierkegaard: "... den Eenhed af Modsætninger, som Kjærlighed er, den er sandselig og aandelig; den er Frihed og Nødvendighed; den er i Momentet, er i høi Grad præsentisk og dog har den en Evighed i sig." (Kierkegaard, 1995, s. 142). Dette er også en realitet hos Undset: "Mennesket er både ånd og materie. For Sigrid Undset er den åndelige virkelighet like reell som den sansbare." (Hansen 1995, s. 16). I trilogien ser vi tydelig i skildringene av personene at både kropp og sinn er viktige faktorer. Dette kan eksemplifiseres i innholdet i noe Kristin leste for sin far mens han ligger døende: "I denne boken stod slikt som samrøder mellem Frykt og Mot, mellem Tro og Tvil, Legeme og Sjel:" (Husfrue, s. 466).

Men som en følge av at målet, det guddommelige, er viktigere enn veien man kommer dit på, er ikke det jordiske livet i seg selv syndig. Kierkegaard (1995, s. 158) mener: "... det Æsthetiske er ikke det Onde, ..." Bliksrud (1995, s. 56) påpeker at erotikken i Undsets verden tilhører den sjelelige sfære. Både Kristin og Erlend er lidenskapelige av natur. Det er nettopp gjennom lidenskapen, inderligheten og hengivelsen Kierkegaard mener at mennesket kommer nærmere Gud. Bliksrud peker på det bildet av Kristin både Lavrans og Simon syntes var provoserende: "... bildet av en kvinne spent av vill vilje for å verne om sitt stormfylte ekteskap. Dette er et gudsbilde som tydeliggjør at Gud virker der et menneske er med sin lidenskap." (Bliksrud, 1995, s. 254). Erlend har i sin

natur også en lidenskapelig inderlighet. I romanen er dette sagt om ham: ”Han, som kunde gjøre og røbe alt hva det skulde være, i hissighet og tankeløshet, vilde aldri la sig rokke en håndsbredd ved vold.” (Husfrue, s. 563). I scenen der Erlend er frigitt fra fangenskapet, er han i godt humør selv om han har tapt både ære og mye gods. Han sier selv: ”Ja, jeg var aldri slik at jeg gikk til helvede med bar bak for å berge broken min ubrent,” (Husfrue, s. 579). Det denne setningen står for, mener jeg også er et viktig budskap i romanen; det er bedre å ha satset og tapt, enn ikke å ha satset i det hele tatt. Jeg finner her et fokus på lidenskap og inderlighet lik det Kierkegaard står for.

Oftestad (2003, s. 188) peker også på at den kjødelige elskoven mellom mennesker og den guddommelige kjærligheten mellom Gud og sjelen, slik det uttrykkes i *Kristin Lavransdatter*, ligger side ved side, ”men under metaforikken er det en metafysisk bevegelse fra det lavere til det høyere, fra natur til overnaturlig nåde, fra den jordiske kjærligheten til den himmelske.” Nåden må vi ta imot for å kunne bli frelst. Vår higen etter det himmelske kan bare innfris gjennom erkjennelsens og nådens under. Kierkegaard pekte også på denne sammenhengen. Nåden får vi gjennom å tro på den allmektige Gud og det ubegripelige i inkarnasjonen. Inkarnasjonen innebærer også dette med at menneskets natur og Guds guddommelighet forenes. Tonaturlæren innebærer at Kristus har ”to naturer, uten sammenblanding og uforvandlet, uoppdelt og uten adskillelse.” (Moe, 1990, s. 84).

Kierkegaard mente at en person både på det estetiske og etiske stadiet planet etter hvert føler angst og fortvilelse for sin livsførsel. En estetikar vil prøve å drukne angsten sin med å leve et liv i underkastelse for plikter og moralske verdier, mens en etiker etter hvert vil føle angst fordi han ikke kan etterleve de idealene han har. Han prøver å gjenopprette feilene han gjør med anger, men de som ikke kan gjenopprettes, blir oppfattet som synd. Gud er den eneste som kan tilgi synden. Jeg mener å ha vist at Kristin følger denne utviklingen i sitt liv. Hun går fra den erotiske, over den moralske og til den religiøse inderliggjøringen, noe som Oftestad (2003, s. 201) også påpeker. Til slutt innser hun sin store synd; hovmodet. Først da er hun i stand til å motta nåden. Gamle Ingemund Bjørnsson sier i romanen: ”Angers gråt er den hellige ånds fagre nådegave, det ... særlig er den som kan gråte syndene sine her i denne heimen, meget

lettere slipper han i hin annen –.” (Husfrue, s. 649). I den siste scenen i romanen blir akkurat dette temaet gjentatt idet Gunnulf sier til Ulv at det bare er syndene sine man kan angre: ”For ingen er god uten Gud. Og intet godt kan vi gjøre uten av ham. Så det er nytteløst å angre en god gjerning, Ulv, for det gode du har gjort, kan ikke rygges; om så alle berg ramler sammen, så står det –.” (Korset, s. 936).

Guds kjærlighet virker i oss fordi Gud er allmechtig. Alle varianter av den jordiske kjærligheten er speilinger av den himmelske. Jeg har i oppgaven referert til noe Gunnulf sier til Kristin:

Søster min – all annen elskov er bare som en speiling av himmelen i vassdeplene på en sølet vei. Tilsølet blir du, hvis du vil senke dig deri. Men minnes du alltid at det er en speiling av lyset fra hin annen heim, da vil du glede dig over fagringen og vokte dig vel at du ikke bryter den ved å rote på det dynd som er i bunnen. (Husfrue, s. 372).

Oftestad (2003, s. 308) sier at for katolikken Undset ”er den jordiske kjærligheten i alle dens varianter avspeilinger av den himmelske, og på den måten også dens tilknytningspunkt. Den himmelske kjærligheten fullbyrder den jordiske ved å fullkommengjøre den som menneskets kjærlighet til Gud.” I *Korset* ser Kristin hva Gunnulf prater om. I *Kransen* derimot er ikke innsikten til stede. Scenen med alvemøen er for mange en parallell til Narcissus som døde fordi han bare så sitt skjønne speilbilde. ”Narsissisten ser ikke hele bildet av seg selv, som også omfatter hans skygge.” (Blikrud, 1995, s. 98). Skyggen tilsvare for meg Kristins hovmod. Hovmodet er paradoksalt nok hennes svakhet, fordi hun benekter sine svakheter. En scene i romanen som også er en parallell til den første, er da Kristin speiler seg i vannet med brudekronen på hodet. For meg symboliserer dette at heller ikke i ekteskapet vil Kristin finne det hun leter etter. Hun vil fortsatt bare se seg selv. Anderson (1989, s. 243) kommer inn på noen viktige trekk ved Undset i så måte: ”Hva vi ser i naturen er et speilbilde av oss selv. Og naturen er dessuten akkurat som våre drifter, ganske amoralsk. Menneskelig moral, som hun²⁶ mener er en tvingende nødvendighet, oppstår først gjennom vår egen bevissthet.” Hovmodet er altså Kristins store synd, som hun til slutt må stå til regnskap for Gud med. Kierkegaard (sitert etter Svendsen 2002, s. 226) skriver i de oppbyggelige skrifter:

---

²⁶ Sigrid Undset

Denne Bevidstheden om at være en Enkelt, er Grundbevidstheden i et Menneske, den er hans evige Bevidsthed. – For sig selv, altsaa som Enkelt, skal ethvert Menneske gjøre Gud Regnskab ... Evigheden fordrer af ham, at han skal have leve som Enkelt. – I evigheden skal den Enkelte, Du og jeg, spørges som Enkelt, ene for sig selv som Enkelt eller om det Enkelte i hans Liv.

Kristin blir på slutten av sitt liv i stand til å velge å ta imot Guds nåde, og hun finner sin evige bestemmelse. Livet hennes er fullbyrdet, både i Undsets og Kierkegaards øyne.

Jeg vil til slutt sitere strofen av Brorson som står på Kierkegaards gravstein²⁷:

Det er en liden Tid
Saa har jeg vundet,
Saa er den ganske Strid
Med eet forsvundet,
Saa kan jeg hvile mig
I Rosensale
Og uafadelig
Min Jesum tale.

---

²⁷ Sitert etter Svendsen 2002, s. 220.

Bibliografi

Anderson, Gidske 1989, *Sigrid Undset – et liv*, Gyldendal Norsk Forlag, Oslo.

Astås, Reidar 1977, *Og det skjedde: Bibelkunnskap 2*, Aschehoug & Co., Oslo.

Bliksrud, Liv 1995, *Natur og normer hos Sigrid Undset*, Aschehoug & Co., Oslo.

Bliksrud, Liv 1997, *Sigrid Undset*, Gyldendal, Oslo.

Chesterton, G.K., *Det evige menneske*, Oversatt av Sigrid Undset, Oslo 1931.

Dege, Jan Tormod 1995, *Europeisk filosofihistorie: Fra antikken til nåtiden*, Minerva, Oslo.

Grøn/Husted/Lübcke/Alstrup Rasmussen/Sandøe/Stefansen 1993, *FILOSOFI-leksikon*, Forsythia norsk utgave, Oslo, (Politikens Forlag AS, København 1983).

Hansen, Kristin Meberg 1995, *Caritas et Cupiditas: Den religiøse tematikken i Sigrid Undsets "Kristin Lavransdatter" i lys av Augustins kjærlighetsbegreper caritas og cupiditas*, hovedfagsoppgave i nordisk, Institutt for nordistikk og litteraturvitenskap, Avdeling for nordisk språk og litteratur, Universitetet i Oslo.

Hauge, Lars Steinar og Bjørn Holgerne 2001, *Filosofia: En historie om kjærlighet til visdom*, Høyskoleforlaget AS, Kristiansand.

Heltøft, Bente 1985, *LIVSSYNN og DIGTNING: Strukturgrunlaget i Sigrid Undsets romaner*, Aschehoug, Oslo.

Henriksen, Jan-Olav 1994, *Guds virkelighet: Hovedtrekk i kristen dogmatikk*, Luther Forlag, Oslo.

Heyerdahl, Grete Børsand 1980, ”Søren Kierkegaard og de tre livsstadierne”, *IDEA; Idéhistoriske studier*, 1980, nr.2, Universitetet i Oslo.

Kierkegaard, Søren, *Samlede værker, bind 8, andet halvbind: Stadier på livets vei*, Utgitt av A.B. Drachmann/J.L. Heiberg/H.O. Lange 1963, Gyldendal, Oslo.

Kierkegaard, Søren, *Søren Kierkegaard: Enten-Eller i utvalg – for nye lesere*, utvalg og innledning v. Carl Kähler, Hans Reitzels Forlag, København 1995.

King, Peter J. 2005, *100 filosofer: Verdens største tenkeres liv og virke*, Orion Forlag, Oslo, (oversatt av Kari Kahrs).

Kittang, Atle 1975, *Tre forståingsformer i litteraturforskninga: Litteraturkritiske problem: Teori og analyse*, Oslo, s. 15-56.

Klaussen, Anna 1943, *Søren Kierkegaards budskap, Skrifter i utvalg*, Arne Gimnes forlag, Oslo.

Moe, Steinar 1990, *Tro og lære: En elementær innføring i luthersk trosoppfatning*, Novus Forlag, Oslo.

Oftestad, Bernt T. 2003, *Sigrud Undset: Modernitet og katolisisme*, Universitetsforlaget, Oslo.

Skirbekk, Gunnar og Nils Gilje 1996, *Filosofihistorie: Fra opplysningstiden til modernismen*, Universitetsforlaget, Oslo.

Steen, Ellisiv 1969, *Kristin Lavransdatter: En estetisk studie*, 2.utg., Aschehoug & Co., Oslo.

Svendsen, Paulus 2002, "Søren Kierkegaard", *Vestens store tenkere: Fra Platon til våre dager*, Trond Berg Eriksen (red), 2.utg., Aschehoug & co., Oslo, s. 216–227.

Tobiassen, Tormod, Ragnar Grøm og Torstein Selvik 1994, *Kyrkjespør og kyrkjespør: Hovudtrekk frå kyrkjehistoria*, Det Norske Samlaget, Oslo.

Undset, Sigrid 1923, "Moderne feillesning av Kristin Lavransdatters erotikk", *Sigrid Undset: Essays og artikler 1920-1929*, red. Liv Blikrud, Aschehoug, Oslo, 2006, s. 132-133.

Undset, Sigrid 1935a, "Blasfemi", *Samtiden*, 46. årg., Oslo, s. 154–170.

Undset, Sigrid 1935b, "Den hellige familie", *Kimer I Klokker*, Oslo. S. 4–8.

Undset, Sigrid 1995, *Kristin Lavransdatter; Kransen, Husfrue, Korset*, Aschehoug, Oslo.

Weischedel, Wilhelm 1995, *Filosofiens verden: 34 store filosofer i hverdag og tenkning*, Aventura Forlag, Oslo.